

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ:
İHH ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yıldıray ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN

İstanbul 2015

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ:
İHH ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yıldıray ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN

İstanbul 2015

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tez Konusu :Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü:
İHH Örneği
Tez Danışmanı : Yrd. Doç Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN
Tez Tarihi : 16.06.2015

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Engin ŞAHİN
Anabilim Dalı Başkanı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Tezli-Türkçe) Anabilim Dalı 512014007 numaralı öğrencisi Yıldırar ÖZTÜRK tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN

Doç. Dr. Kemal ÖZDEN

Yrd. Doç. Dr. Ekrem Erdiç GÜLBAŞ

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Programı süresince özverili desteklerinden dolayı; Yrd. Doç. Dr. Cemil KUZHEY'e, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARABACI'ya, Yrd. Doç. Dr. Engin ŞAHİN'e, Doç. Dr. Kemal ÖZDEN'e ve Doç. Dr. Şammaz SALUR'a,

Tez konusu seçimimde ve kaynaklara ulaşmamda desteklerini esirgemeyen kıymetli birikimlerini paylaşan Prof. Dr. Ömer ÇAHA'ya,

Yoğun iş temposuna rağmen tez danışmanlığımı kabul eden, birikimlerini özveriyle aktaran, değerli zamanını paylaşan, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN'a,

Kaynaklara ulaşmamada desteklerini esirgemeyen başta Dr. Ahmet Emin DAĞ olmak üzere İHH yöneticilerine,

Mensubu bulunduğum İstanbul Büyükşehir Belediyesi İdarecilerine,

Ve çalışmalarım boyunca ney üfleyerek ve bağlama çalarak beni dinlendiren oğullarım Mücahid ve Yusuf'a teşekkür ediyorum.

Yıldıray ÖZTÜRK
Haziran 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	ix
ÖZ	xi
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

1.1.TANIMLAR VE KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ VE YOKSULLUK	4
1.1.1. Sivil Toplum Örgütü Kavramı ve Tanımı	5
1.1.2. Yoksulluk Kavramı ve Tanımı	8
1.1.3. Yoksullukla İlgili Tanımlamalar	10
1.2. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE YOKSULLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ	12
1.2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Tarihsel Gelişimi	12
1.2.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi	22

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE BOYUTLARI

2.1.TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	29
2.1.1. Siyasi Nedenler	30
2.1.2. Yolsuzluğun Yoksulluk Üzerindeki Etkileri	32
2.1.3. Demografik ve Coğrafi Nedenler	36
2.1.4. Ekonomik Nedenler	37
2.1.5. İşsizlik, İstihdam Sorunu ve Taşeronlaşma	38
2.1.6. İç Karışıklıklar Terör Olayları ve Doğal Afetler	40
2.1.7. Tüketim Alışkanlıkları ve İsrar	46
2.2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	49
2.2.1. Gelir Durumuna Göre Yoksulluk Oranı	51
2.2.2. Kent- Kır Yoksulluğu	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE

3.1. YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ.....	57
3.2. YEREL YÖNETİMLERİN YOKSULLUKLA MÜCADELEYE ETKİLERİ	57
3.3. İSLAM İNANÇ ESASLARINA GÖRE YOKSULLUKLA MÜCADELE	62
3.3.1. Zekât	64
3.3.2. Sadaka	66
3.4. SOSYAL DEVLET VE EŞİTLİK İLKESİ ÇERÇEVESİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE	68
3.4. 1. Sağlık Yardımları.....	72
3.4. 2. Gıda Yardımları	73
3.4. 3. Barınma ve Yakacak Yardımları.....	74
3.4. 4. Engelli ve Yaşlı Yardımları	76
3.4. 5. Eğitim Yardımları	77
3.4. 6. İşsizlik Yardımları ve Diğer Yardımlar	77
3.5. FAALİYET ALANLARINA GÖRE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ	79
3.5.1. Meslek Kuruluşları.....	80
3.5.2. Düşünce (Think-Tank) Kuruluşları.....	81
3.5.3. Sendikalar	83
3.5.4. Dernekler.....	85
3.5.5. Vakıflar	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU ÖRNEĞİ: İHH

4.1. İHH’NİN KURUMSAL ANALİZİ	92
4.1.1. İHH’nin Kuruluşu	93
4.1.2. İHH’nin Amacı ve Çalışma İlkeleri	94
4.1.3. İHH’nin İnsan Kaynakları ve Çalışma Yöntemleri.....	96
4.1.4. İHH’nin Fiziki Donanımı ve Hizmet Gereçleri	97
4.1.5. İHH’nin Yönetim Şeması.....	98
4.1.6. İHH Gelir- Gider Kalemleri.....	99
4.2. İHH’NİN YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ.....	100
4.2.1. Acil Yardımlar	101
4.2.2. Sosyal Yardımlar.....	104
4.2.2.1. Ramazan Etkinlikleri ve Yardımlar	104

4.2.2.2. Kurban Organizasyonu ve Yardımlar	106
4.2.2.3. Yetim Çalışmaları ve Yardımlar	108
4.2.2.4. Temiz İçme Suyu (Su Kuyusu) Çalışmaları.....	111
4.2.3. Yoksullara Yönelik Yapılan Sağlık Yardımları.....	112
4.2.4. Yoksullara Yönelik Eğitim Yardımları.....	114
4.2.5. Kültürel Destek Çalışmaları.....	115
4.2.6. Bilinçlendirme Çalışmaları	115
ÖNERİLER VE SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	126

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: 2005-2013 Yılları Arası Çalışanların Kazanç Memnuniyeti	40
Tablo 2.2: 2002-2011 Yılları Arası Fert Yoksulluk Oranları.....	52
Tablo 2.3: Harcama Bazlı Yoksulluk Sınırı Yönetimine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranı	53
Tablo 2.4: 2012-2013 Yılları Arası Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20'lik Gruplar Tablosu.....	53
Tablo 2.5: 2002-2009 Yılları Arası Hane Halkı Türüne Göre Yoksulluk Oranı Tablosu....	54
Tablo 2.6: 2002-2009 Yılları Arası Ekonomik Faaliyet Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları Tablosu	55
Tablo 3.7: 2011-2013 Yılları Arası Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı Tablosu	74
Tablo 3.8: 2008-2013 Yılları Arası Sosyal Koruma Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Dağılımı	75
Tablo 3.9: 2008-2013 Yılları Arası Sosyal Koruma Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı.	78
Tablo 4.10: İHH 2013 Yılı Gelir-Gider Tablosu	99

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
AP	: Adalet Partisi
AVM	: Alış Veriş Merkezi
BİO	: Bağımsız İdari Otoriteler
BUSAM	: Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
CBO:	(Community Basen Organisations) Hükümet Dışı Küçük Kuruluşlar
CEO	: (Chief Executive Officer) Yönetim Kurulu Başkanı. Genel Koordinatör
CETT	: Özel İstihdam Firmaları Uluslararası Konfederasyonu
DB	: Dünya Bankası
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAPN	: (European Anti-Powerty Network) Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
FEASTSA	: Evsizlerle Çalışan Ulusal Dernekler Avrupa Federasyonu
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HDI	: İnsani Kalkınma Endeksi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
İİT	:İslam İşbirliği Teşkilatı
İLO	: (İnternational Labour Organisations)Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: (İnternational Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İşleri
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MGV	: Milli Gençlik Vakfı
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NGO	: (Non-governmental Organization) Hükümet Dışı Kuruluşlar
OECD	: Dünya Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PVO	: (Private Volunteer Organization) Özel Gönüllü Kuruluşlar
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SAREM	: Stratejik Araştırma Etüt Merkezi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
SYBS	: Sosyal Yardımlar Bilgi Sistemi
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ŞNT	: Şartlı Nakil Transferi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TI	: (Transparency International) Uluslararası Şeffaflık Örgütü
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TİSVA	: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
UCLG	: Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WWF	: (Word Wide Fund For Nature) Dünya Doğayı Koruma Vakfı
YAI	: Yoksulluk Algılama İndeksi

Enstitüsü : **Sosyal Bilimler**
Anabilim Dalı : **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**
Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜNDOĞAN**
Tez Tarihi : **Haziran 2015**

ÖZ

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ: İHH ÖRNEĞİ

Yıldıray ÖZTÜRK

Dünyada yoksulluk; etkileri farklı olsa da her dönemde her ülkede görülebilen sosyal bir sorundur. Özellikle iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler; dünyayı herkesin her an takip edebildiği, gelişmeleri izleyebildiği küçük bir köy haline getirmiştir. Dolayısıyla son dönemlerde yoksulluğun ve yoksullukla mücadelenin çok fazla dillendirilmiş olması buna bağlıdır. Tarihi süreçte yoksullukla mücadele yöntemleri sürekli değişim göstermiş, son tahlilde yoksulluğu sivil toplum örgütleri marifetiyle çözümü yoluna gidilmiştir. Gelişmiş ülkelerde başarılı olan bu yöntem az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum örgütlerinin yapısı gereği istenen başarıya ulaşamamıştır.

Sivil toplum yapılanmaları ve yoksullukla mücadele, ülkelerin siyasi, ekonomik, kültürel yapısı ile yakından ilişkilidir. Ülkelerin yönetim şekillerinden ziyade demokrasiyi içselleştirmesi, devlete bakış açısı, toplumsal bilinç vb. unsurlar sivil toplum örgütlenmelerine etki etmektedir. Çalışmamızda sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadele yöntemleri İHH örneklemini üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yoksulluğu gidermede devlet eliyle yapılan çalışmalar, işbirliği faaliyetleri ve devletten özerk olarak sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ele alınmıştır. Yoksulluk ve sivil toplum örgütü kavramı, tanımlamalar ve tanımlamalardaki farklılıklar, yoksulluğun nedenleri rakamsal verilerle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sivil Toplum Örgütü, İHH.

University : **Fatih University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Political Sciences and Public Administration**
Supervisor : **Assistant Professor: Ertuğrul GÜNDOĞAN**
Degree Awarded and Date : **June 2015**

ABSTRACT

THE ROLE OF NONGOVERNMENTAL ORGANISATIONS TO COMBAT THE POVERTY: THE MODEL OF İHH

Yıldray ÖZTÜRK

The poverty is a social problem being seen in each country and in every term even it has different impacts, different dosages all over the world. The world has become a small village that everyone can keep abreast of everything at any moment and monitor progresses thanks to the developments in communication and transportation sectors in particular. Accordingly it depends on this case that, the poverty and the struggle to the poverty is being to talkin the historical process the practices of struggling to the poverty undergo a change and in the head, it has been decided to solve this problem by the hand of nongovernmental organisations. This method is productive in developed countries but in underdeveloped countries it couldn't reach the required success.

Structuring civil society and the struggle against poverty are closely related with countries' political, economic and cultural structures. Some factors has an impact upon the organising of non governmental organisations as social consciousness, viewpoint to the state, and internalize the democracy rather than forms of government in this study, the methods of struggling to the poverty of non governmental organisations trying to be assessed by the model of İHH. It is being addressed the performances made by hand of the state ,activities of team works, and the activities of non governmental organisations made separately of the state. The notion of poverty and nongovernmental organisation, describings and the diversities of descriptions, the reasons of poverty are to be clarified.

Key Words: Poverty, Nongovernmental Organisation, İHH

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de sivil toplum örgütü ve yoksulluk kavramının kökenleri daha eskiye dayanmasına rağmen son 20-30 yıldır fazla tartışılan, konuşulan iki kavram haline gelmiştir. Avrupa ve Anglo-Sakson ülkelerde daha derinlemesine ve demokrasinin gelişimi bağlamında tartışılan sivil toplum örgütü Türkiye ve benzeri ülkelerde toplumsal sorunların çözümü noktasında ele alınarak daha çok spesifik olaylar üzerinden değerlendirilmektedir. Türkiye'de sivil toplum alanında yapılan tartışmaları akademik çevrelerce yapılan teorik tartışmalar ve sivil toplum kuruluşlarında görev alan, sahanın içinde olan insanlar tarafından uygulamaya yönelik tartışmalar olarak ikiye ayırabiliriz.

Türkiye'de son on beş yıldır Avrupa Birliği uyum süreci bağlamında devletin idari, siyasi, hukuki yapısında gerçekleşen değişimler; kürselleşmenin ve yerleşme eğilimlerinin etkisi, sivil toplum örgütü tartışmalarının hararetini artırırken, diğer taraftan 1999 depremi, gibi olaylarda etkin rol alan sivil toplum örgütleri medyanın ve siyasetin dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Yoksulluk gerek dünyada gerekse Türkiye'de, devletler üstü bir konu olarak küresel çerçevede değerlendirilmekte ve çözüm yolları aranmaktadır. Yoksulluğu azaltmaya yönelik yapılan çalışmalar dünyada yoksulluğu kısmen de olsa azaltırken, kalıcı çözümler noktasında yetersiz kalmaktadır. Bir taraftan dünyada baş döndüren bir gelişmişlik, üretim, tüketim ve sermaye akışı, diğer taraftan bir başka bölgede açlıktan ölümler devam etmektedir. Bu paradoks her dönemde yaşanmış olmasına rağmen, günümüz dünyasında daha bir gün yüzüne çıkmıştır.

Bu çalışmada dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve yoksullukla mücadelede diğer etkenlerin yanında sivil toplum örgütlerinin etkisi incelenmiştir. Yoksullukla mücadelede devletin rolü, sivil toplum örgütlerine düşen görevler, sivil toplum örgütlerinin yapısı, yoksulluğu doğuran sebepler, mukayeseli bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada her ne kadar birbirinden tutarsız olsa da devlet verilerinden ve diğer alan çalışmalarıyla ortaya çıkan sonuçlardan faydalanılmıştır.

Yoksulluk ve sivil toplum örgütü kavramları bu kadar konuşulur olmasına rağmen yapılan çalışmaların sınırlı olması hem teoride hem de pratikte yolun başında

olduğumuzu göstermektedir. Diğer taraftan aşkın devlet anlayışının ve katı bürokrasinin izleri sivil toplum kuruluşları üzerinde de mevcuttur. Devletin yetki sınırlarının belirgin olmadığı Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının da nerde başlayıp nerede bittiği hangi alanda çalışma yapıp yapamayacağı belli değildir. Bir başka belirsizlik daha doğru ifadeyle karışıklık, hukuksal alanda ve yetki kullanımındadır.

Etkin denetim mekanizmasının işletilememesi, dikine, kapalı hiyerarşik yapı, demokrasinin içselleştirilememesi gibi sorunlar sivil toplum kuruluşlarında da göze çarpmaktadır. Yoksullukla mücadele eden sivil toplum kuruluşlarının sosyal sorunlar konusunda bütüncül bir yaklaşım içerisinde olmaması, etnik, siyasi, cemaatçi sınıflandırmalar içerisinde hareket etmeleri, güç birliğine gidilmesinin ve faaliyet alanlarında işbirliği yapılmasının önünü tıkamaktadır.

Toplumun gerek dini öğretiler gerekse gelenek ve göreneklerden kaynaklı diğergamlık, yardımlaşma, iyilik yapma ve hayırseverlik gibi erdemli davranışlarını kanalize etmede büyük görevleri olan bahsimize konu STK'lar son on beş yıldır olumlu gelişmeler göstermiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde yoksulluk ve sivil toplum örgütü kavramları incelenmiş, farklı tanımlamalara yer verilmiştir.

İkinci bölüm birinci bölüme göre biraz daha özele inerek Türkiye'nin sivil toplum örgütleri ve yoksullukla mücadelede aldıkları rol üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'de yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu ortaya çıkaran içsel ve dışsal nedenler, toplumsal alışkanlıklar, yoksulluk yolsuzluk ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde mevcut durumun ortaya konulması için Türkiye'de yoksulluğun boyutları, rakamsal verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm; ikinci bölümde ortaya konan sorunların çözüm yollarını göstermektedir. Diğer bir deyişle yoksullukla mücadelede uygulanan yöntemleri ele almaktadır. Yerel Yönetimlerin ve yerelleşme eğilimlerinin, İslam dini inanç esaslarının, sosyal devletçiliğin yoksullukla mücadeleye yaptığı katkılardan söz edilmiştir. Bu bağlamda uygulanan sosyal politikalar devletin yoksullukla mücadele yöntemleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığı ile yürütülen faaliyetlere yer verilmiştir. Yoksullukla mücadelede uygulanan devlet politikaları, yardımlarda görülen aksaklıklar, STK ile olan farkları ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde faaliyet alanlarına göre sivil toplum kuruluşları sınıflandırılarak,

yoksullukla mücadele yöntemleri ve yaptıkları faaliyetlere geniş bir şekilde yer verilmiştir. Meslek odaları, sendikalar, dernekler, vakıflar vb. sivil toplum kuruluşlarının hukuksal yapıları, faaliyet alanları geçmiş ve günümüz mukayesesıyla verilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümün birinci kısmında, yoksullukla mücadelede örnek olarak incelenen İHH'nın kurumsal analizi ele alınarak kuruluşu, felsefesi, misyon ve vizyonu, çalışma alanları, fiziki donanımları, insan kaynakları ve çalışma ilkeleri, gelir ve gider kalemleri üzerinde durulmuştur.

Aynı bölümün ikinci kısmında; İHH'nın yurt içi ve yurt dışında yoksullukla mücadele bağlamında yürüttüğü çalışmalar incelenmiştir. Acil yardımlar, sosyal yardımlar, sağlık yardımları, eğitim yardımları gibi başlıklar altında 1992 yılından günümüze yapılan çalışmalar rakamsal verilerle anlatılmaktadır. Ayrıca yurt dışında yapılan örnek çalışmalar, yoksullukla mücadele metotları, işbirlikleri ve organizasyonlar, diğer sosyal sorunlarla ilgili yapılan çalışmalar bu bölümde yer almıştır.

Son bölümde çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak yoksullukla mücadelede sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin nasıl arttırılabileceği sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmanın amacı; İHH örneği üzerinden sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadeleye etkilerini ortaya çıkarmaktır. Yoksullukla mücadelede devlet kurumlarıyla yürütülen çalışmalarla sivil toplum örgütlerinin yaptığı çalışmaların mukayesesı yapılarak bir çıkarım oluşturulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Sivil toplum örgütü ve yoksulluk kavramı tarihsel süreçte farklı tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu farklılık ülkelerin sivil toplum örgütü ve yoksulluğa bakış açılarıyla ilgilidir. Yoksulluğun kadınlaşması, insani yoksulluk, küresel yoksulluk gibi tanımlamalar mutlak yoksulluğa göre daha geç zamanlara denk gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde bu iki kavramın toplumsal algısı ve farklılıkları ele alınacaktır.

1.1. Tanımlar ve Kavramlar Çerçevesinde Sivil Toplum Örgütü ve Yoksulluk

Kavramları, tanımlamaları tek bir eksen üzerinden değerlendirmek olumlu sonuç doğurmayabilir. Bir kavram ilk söylem kazandığı ülkede farklı başka bir ülkede farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Her ne kadar küreselleşmeyle ülkelerin sorunları ortak kavramlarla değerlendirilip ulus üstü çözüm yolları arayışı içerisinde olursa da ülkelerin coğrafi, kültürel, idari ve siyasi yönden birbirlerinden farklı olmaları kavramların farklı algılanmasına yol açabilmektedir. Günümüz Türkiye’inde eleştiri, eylem, örgüt, direnme vb. kavramlara farklı anlamlar yüklenmesinin temel sebeplerinden biri budur. Bu yüzden olsa gerektir ki; Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri yerine biraz daha devletçi bir anlayış ve bakış açısıyla Sivil Toplum Kuruluşları ifadesi kullanılmaktadır. Örgüt; sürekli bir amaca dönük, belli bir eylem sistemidir. Gönüllü birlik, dernek, (verein) anlaşmayla kurulan ve tüzük hükümleri sadece hür iradeleriyle katılanları bağlayan bir kuruluştur.¹

Jameson’un “geç kapitalizm mantığı”, Guyy Debord’un “gösteri toplumu” diye tanımladığı postmodernizm de kavramların tartışılmasıyla başlamıştır.

¹ Max Weber, Bürokrasi ve Otorite (Çev: H Bahadır Akın), Adres Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2013 s.39.

Postmodernizm önce edebiyatta (Bilim Adamı yerine Bilim İnsanı gibi) 1970’li yıllarda da mimaride kullanılmıştır.² Sivil toplum örgütleri ve yoksulluk ile ilgili yapılan tanımlamalar araştırmacıların ilgi alanlarına göre farklılık göstermektedir.

1.1.1. Sivil Toplum Örgütü Kavramı ve Tanımı

Tarih boyunca sivil toplum örgütü ve yoksulluk değişik adlarla anılan, işlevsel olarak hep var olan iki kavramdır. İslam inancına göre insanlar birlikte yaşamaya, yardımlaşmaya meyilli olarak yaratılmıştır. Diğer taraftan yine insanın özelliklerinden olan kıskançlık, nefis, hırs bu meyli zaman zaman çatışma ortamına dönüştürmektedir.

Antik Yunan’da sivil toplum en genel anlamda birlikte yaşama sanatının bir aracı olarak tanımlanır. Eski Yunanda devlet ve sivil toplum ayrıştırılmaz devlet toplumun medeni biçimini temsil eder.³ Diğer bir tanımlamada “sivil”in “civilis” kelimesinden türediğini yurttaşa, hayatına ve haklarına ilişkin bütünü belirlemek için kullanıldığı belirtilir. Sivil sözcüğü kavram içinde ele alındığında ve toplumsal algı olarak değerlendirildiğinde asker olmayan,⁴ üniformasız anlaşılmakta, toplum kelimesiyle birleştiğinde de askeri yönetimden arınmış asker olmayan toplum şeklinde algılanmaktadır. Terimin bu kullanımı İngiltere’de de aynıdır. Ancak Batı düşünce geleneğinde “sivil”, devlet karşısında özel kişileri ve toplumu niteler. Etimolojik olarak “sivil” uygar anlamındadır. Sivil toplum kent yaşamıyla ortaya çıkmıştır. Sivil sözcüğü ile aynı manada kullanılan diğer bir kelime “citizen” şehirli kavramıdır. Amerikan yazınında sivil toplum örgütleri hükümet dışı örgütler (NGO) olarak tanımlanmaktadır. NGO, Amerika da büyük sivil toplum örgütlerini tanımlamada kullanılırken mahalle düzeyinde yerel cemaat şeklinde komşuluk ilişkileri içindeki küçük örgütlenmeleri için Community Based Organizations (CBO) ifadesi kullanılmaktadır.⁵ Diğer taraftan ABD’de sivil toplum örgütleri hükümet karşıtı algıdan uzaklaştırmak için Private Volunteer Organizations (PVO) “Özel

² Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Namık Kemal Öztürk vd, Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013. s 392.

³ Hale Akay ve Emel Kurma, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, 2004, s. 2.

⁴ Şerif Mardin, Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2006, s. 9.

⁵ Tuncay Mete, Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar, Sivil Toplum Dergisi, Yıl 1, Sayı,1 2003. s.5

Gönüllü Kuruluşlar” ifadesi de kullanılmaktadır.⁶ Sivil toplum devlet otoritesinin altında bir toplum yani siyasi bir topluluk anlamında kullanılmakla beraber daha geniş tanımlamayla; hükümetten bağımsız olmaları ve kendi amaçlarını izleyen bireyler tarafından, oluşturulmaları anlamında özel kurumları tanımlamak için kullanılır ve bu yönüyle devletten ayrılır.⁷

On yedinci yüzyılda tartışılmaya başlanan sivil toplum, teorisyenler tarafından iki eksende şekillendirilmiştir. Devlet eksenli düşünce N. Machiavelli, J. Bodin, T. Hobbes, J.J. Rousseau ve Hegel gibi teorisyenler tarafından savunulurken birey eksenli düşünce, J. Locke, C.I Montesquieu, A. Smith, I. Berlin ve F.A. Hayek vb. teorisyenlerce savunulmuştur.⁸

Liberalizmde sivil toplum örgütleri bireysel özgürlüğün, sözleşmeye bağlı ilişkilerin öznesi olarak görülürken; sosyalizm baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi, Marx ise ortaçağ burjuvazilerinin toplumsal hareketi olarak nitelendirdiği sivil toplumun, burjuva sınıfı ve sermayenin doğuşuna yol açtığını savunmaktadır. Marx, sivil toplumu sadece ekonomik alanda sınırlandırmasından dolayı eleştirilmiştir.⁹ Marx’ın sivil topluma çok olumlu yaklaştığı söylenemez. Hegel’in devleti kutsallaştıran yaklaşımına karşılık Marx devletin olmadığı sosyalist bir toplumu hayal etmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları kavramını 1767 yılında ilk kez kullanan Ferguson’a göre sivil toplum kuruluşları: “Kişinin doğal durumundan kaynaklı koruma içgüdüğü, sevgi, cesaret, cömertlik, yardımlaşma ve onur gibi etkenlerle oluşan tarihsel sürecin bir ürünüdür”. Adam Ferguson, Davit Hume ve Adam Smith İskoç aydınlanmasını oluşturan grubun önemli üyelerindendir. Ferguson sivil toplumu oluşturan insanların doğal durumları olduğunu belirterek asıl incelenecek konunun bireyler değil toplum olduğunu belirtmiştir. Ferguson sivil toplum alanlarını; aile, ekonomi, bireyin özel yaşam alanı, dini alan, iş alanı ve kültür- sanat alanı olarak sınıflandırırken devletin sınırlarını polis, asker, bürokrasi, adalet-mahkeme, yönetim alanları olarak sınıflandırmaktadır. Adam Smith’e göre sivil toplum “piyasa demektir ve piyasayı yöneten gizli eldir”. Tocqueville liberal demokrasi çerçevesinde değerlendirdiği sivil

⁶ Vehbi Bayhan, Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri, Patronaj ve Nepotizm, CÜ. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.26 Sayı. 1 Yıl. 2002 s. 7.

⁷ Andrew Heywood, Siyaset, (Çev: Şahin Bican), Adres Yayınları, 9. Baskı, 2013 Ankara, s. 28.

⁸ Ömer Çaha, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Orion Kitabevi, Ankara 2012, s.24.

⁹ Ahmet Yıldırım, Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001, s 57.

toplum örgütlerini ABD’de yaptığı çalışmalara atıfla “sivil toplum, toplumun çimentosudur” diyerek aşırılıkları, siyasi yozlaşmaları törpülediğine dikkat çekmektedir. Hegel devleti kutsallaştırarak sivil toplumu devletin devamlılığının bir aracı olarak görmektedir. Hegel’de devlet toplum ilişkisi, bireylerin doğal olarak devlet otoritesini kabullenmesi esasına dayanır. Hegel sivil toplumu aile ile devlet arasına yerleştirirken, bireylerin devlete katılımı, devlet duyarlılığını hissetmeleri onların yükümlülüğüdür diyerek sivil toplumu devletin bekası için bir amaç olarak değerlendirmektedir. Sivil toplum kavramının oluşmasında etkin olan Hobbes’e göre insan, doğası itibarıyla bencil, sadece kendisini düşünen, kendi çıkarlarından hareketle eyleme geçen saldırgan bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla “insan insanın kurdudur” ve doğası gereği bencildir.¹⁰ Hobbes’in görüşünden farklı olarak Locke “insanın doğal durumu eşit ve özgürdür dolayısıyla başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermez” diyerek toplumsallaşmayla insanların farklı karakterlere büründüğü ve rekabet ortamının oluştuğunu savunmaktadır.¹¹

Gramsci ise sivil toplumu “devletin hegomanya aygıtı, yönetici elitin ve hâkim sınıfın kullandığı alan” olarak tanımlamaktadır. Gramsci düzenlenmiş toplum adını verdiği toplumun ancak sivil toplumun politik toplumu etki altına alacak kadar yaygınlaşmasıyla mümkün olacağını ve bu amacı da entellektüellerin gerçekleştirebileceğini belirtmektedir.

Edward Shils Batılı toplumları sivil toplumların cisimleşmiş şekli olarak tarif ederken; içerisinde tek tek üyelerinin, gruplarının ve topluluklarının özerkliğinin bireyler ve gruplar tarafından bir bütün olarak topluma ve onun özel merkezi organlarına ve yasalarına karşı üstlenilmiş yükümlülükleri tanımayı içerdiği çoğulcu bir toplum¹² olarak tanımlamaktadır.

Kurumsal olarak sivil toplum, aileden büyük ama devletin parçası olmayan örgütler¹³ olarak tanımlanmaktadır.

¹⁰ Ömer Çaha, Siyasi Düşüncelere Giriş, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul 2013. s.101.

¹¹ Hale Akay ve Emel Kurma, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, 2004. s. 3.

¹² Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları (Çev: Erol Özbek) İletişim Yayınları, İstanbul 2007. s.17.

¹³ Michael G.Roskin, Çağdaş Devlet Sistemleri, Adres Yayınları, Ankara 2013. s. 737.

Sivil toplum örgütlerini bir kaç kategoride tanımlamak mümkündür.

a) İşlevsel anlamda sivil toplum: Demokratik bir yapılanmayı, toplumsal temeller üzerine oturtulan toplumsal farklılaşmayı ve farklılıkları olduğu gibi kabul etmeyi, sosyal örgütlenmelerin yolunu açmayı, temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştırmayı hedefleyen devlet dışı bir örgütlenme alanıdır.

b) Ekonomik açıdan sivil toplum: Devletten özerk, kar amacı gütmeyen, üyelik ve eylemleri gönüllük esasına göre yürüten, devletin yetersiz kaldığı yoksulluk, eğitim, kültür vb. alanlarda faaliyet gösteren üçüncü sektörü ifade etmektedir.

c) Siyasi anlamda sivil toplum: Demokrasinin yaygınlaşmasını sağlayan, bireyleri pasif siyasetten aktif siyasete dönüştüren, toplumsal sorunları yerinde analiz ederek çözümü noktasında kamusal alan üzerinde tartışmalar oluşturan, kamu politikalarının oluşturulmasında etkin rol oynayan beşinci baskı grupları olarak tanımlanabilir. Bu sıralama demokratikleşme ve ekonomik durumlarına göre ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Türkiye’de kamuoyu oluşturmada medyadan sonra beşinci sırada sivil toplum örgütlerinin etkinliği tartışılmaktadır.

d) Sosyal yardımlaşma ve yoksullukla mücadele anlamında sivil toplum: Küreselleşmenin etkisiyle bir taraftan ulus ötesi güçlerin (siyasi, iktisadi vb.) etkisi, diğer taraftan yerelleşmenin getirdiği etkilerle yetki ve işlev açısından daralan üniter devletin ulaşamadığı yerlerde sosyal sorunların çözümünde etkin olan ulus üstü ve ulusal örgütlenmeler olarak tanımlanabilir.

1.1.2. Yoksulluk Kavramı ve Tanımı

Türk Dil Kurumu yoksulluğu, yoksul olma durumu olarak tanımlarken, sefilik, sefalet, fakirlik, muhtaç, ihtiyaç sahibi, kısırlık, verimsizlik, yetersizlik gibi eş anlamlarla da kullanıldığını belirtmektedir.

Fakirlik, Arapça “fakr” kelimesinden türemiştir. Zenginliğin tersi olarak; muhtaçlık, temel ihtiyaçlarını karşılayamama açlık, çaresizlik, yoksulluk, miskinlik, kazançtan mahrum olma anlamlarına gelir.

Sosyal siyaset açısından fakirlik; insan onuruna ve kişiliğine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam ya da nispi olarak yetersiz olma durumudur.

Yoksullukla mücadele ise; Fakir ve yoksul insanların her türlü gereksinimlerinin karşılanması, çalışamayacak durumda olanlara sosyal güvenliğin temini ve çalışabilir durumda olanların kendi geçimlerini kazanabilecek olanakların sağlanması yönünde belli bir program ve plan çerçevesinde yürütülen örgütlü sosyal çalışmaların bütünü olarak tanımlanmaktadır.¹⁴

Bu tanımlamaların yanında yoksullukla ilgili farklı birçok tanımlamalar yapılmasına rağmen kabul gören, diğerlerine göre öne çıkan bir tanımlamadan söz edilemez. Bunun başlıca sebebi ülkelerin ekonomik, idari, siyasi vb. yapılarının birbirlerinden farkları ve yoksulluk oranları ve yoksulluğa farklı bakış açılarıdır. Yoksulluk bir şeyin yok ya da eksik olmasını gösterirken, fakirlik bir şeyin az olmasını ifade eder. Fakir olmak toplumun diğer kesimleri ile mukayese edildiğinde en alt sıralarda olmayı anlatmaktadır. Yoksulluk kavramı ancak toplumsal süreçler içerisinde anlam kazanmaktadır. Yoksulluk kişinin toplum içindeki konumunu belirler.

Yoksulluk yok olan maddi kaynaklar tamamlandığında ortadan kalkan bir durum değildir. Kişinin biyolojik olduğu kadar başka gereksinimleri de yoksulluk bağlamındadır. Eğitim yoksunluğu, kültür yoksunluğu, demokrasi yoksunluğu, düşünce yoksunluğu ve en önemlisi yaşam yoksunluğu. Buradan hareketle yoksulluk kavramı tanımlanırken ya da çözüm yolları aranırken yoksulluğu insan hakkı bağlamında değerlendirip ele almak gerekmektedir.¹⁵ Günümüzde yoksulluk kavramı iki temel üzerinde tartışılmaktadır: Birincisi yoksulluğun kavramlaştırılması ve ölçülmesi çabaları, ikincisi ise yoksullukla etkin mücadele edebilme uğraşdır. Kimine göre yoksulluk karnını doyuramamak, aç kalmak, barınacak yerin olmaması, içme suyunun olmaması, hastalığını tedavi ettirememesi, kimine göre ise gelecek korkusu, umutsuzluk, eşitsizlik, özgürlüğün kısıtlanması, siyasi yaşama katılamama, dışlanmadır. Konuya nerden baktığınıza içinde bulunduğunuz şartlara göre farklı anlamlar yüklenebilmektedir.

¹⁴ Ali Seyyar, Sosyal Güvenlik Terimleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 90-91.

¹⁵ Cüneyt Nakipoğlu, Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Ün, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004. s. 6.

Ekonomik açıdan tanımlama yapanlar yoksulluğu sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu; kişiden kaynaklı tanımlamaya göre ise, eğitimsizlik, beceri, kapasite, gibi bireysel yeteneklerin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen gelir düzeyiyle sınırlı tanımlamaları reddederek yoksulluğu “yapabilirlik” kavramıyla açıklamaktadır. Sen’e göre yapabilirlik açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisidir.¹⁶

1.1.3. Yoksullukla İlgili Tanımlamalar

Yoksullukla ilgili yapılan tanımlamaları şöyle sıralayabiliriz.

a) Mutlak Yoksulluk: Temel fiziksel kriterleri karşılamak için minimum tüketim standartlarına erişebilme becerisinin yokluğudur. Başka bir deyişle mutlak yoksulluk hane halkı ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur. Mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum gıda ihtiyaçlarının maliyetinin tespiti ve bireyin alım gücünün olup olmamasıyla belirlenir.¹⁷

b) Göreli Yoksulluk: Mutlak yoksulluğun değerleri dışında bireyin sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Gıda ihtiyaçları dışında barınma, temiz su, sağlık, kültür gibi ihtiyaçların karşılanamamasıdır.¹⁸ Göreli yoksulluğa mukayeseli yoksulluk da denilebilir. Bireyin toplum içerisindeki diğer bireylerden alım gücü olarak daha alt sınırlarda olmasıdır. Göreli yoksulluk iyileştirilmemesi durumunda mutlak yoksulluğa doğru sürüklenecektir.

c) İnsani Yoksulluk: İnsani yoksulluk kavramı son dönemlerde kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle yoksulluğun bir dünya problemi olarak görülmeye başlanması ve çözüm arayışları insani yoksulluk kavramını doğurmuştur. Diğer bir ifadeyle yoksulluğu insan hakları bağlamında düşünmek insani yoksulluk kavramının oluşmasına vesile olmuştur. Daha çok gelişmiş ülkelerde oluşan

¹⁶ Ayşe Buğra, Yoksulluk ve Sosyal Haklar, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, İstanbul 2005, s.7.

¹⁷ H Yunus Taş ve Selami Özcan, Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma, Büyüme ve Gelişme III Konferans Raporu, Yalova 2012. s 424.

¹⁸ Ali Yılmaz, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Mücadeleye Etkisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2009. s.8.

yoksulluk türü insani yoksulluğu nitelemektedir. İlk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nın 1997 yılında “İnsani Gelişme Raporu”nda insani yoksulluk kavramı kullanılmıştır. İnsani yoksulluk üç kriterden yola çıkılarak belirlenmektedir. Birinci bireyin yaşam süresi, ikinci kriter eğitim seviyesi, üçüncü kriter ise ekonomik ve sosyal imkanlardır. Ekonomik ve sosyal imkanlar değerlendirilirken sağlıklı içme suyuna sahip olamama yüzdesi, temel sağlık imkânlarından mahrum olma yüzdesi, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunma yüzdesi ve 5 yaş altı çocuk ölümlerinin yüzdesi gibi değerlendirmelere göre insani yoksulluk belirlenir.¹⁹ İnsani yoksulluğu belirlemek ve değerlendirmek için insani gelişme kavramı kullanılmaktadır.

d) Objektif-Subjektif Yoksulluk: Bu iki yoksulluk türü yoksulluğun bireyde oluşturduğu sosyal ve psikolojik durumla ilgilidir. Objektif yoksulluk hayatı idame için belli standartlardan geri kalmaktır. Subjektif yoksulluk ise bireyin ve/veya hane halkının yoksul olduğunu düşünme durumudur. Daha çok gelir dağılımdaki adaletsizlik bireyleri böyle düşünmeye sevk eder ve dışlanmışlık hissi doğurur.²⁰

e) Ultra Yoksulluk: Gelirin tamamını harcadığı halde mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının sadece %80'nini karşılayabilme durumudur. Daha çok alım gücüyle alakalı bir değerlendirmedir.

f) Kalıcı-Geçici Yoksulluk: Kalıcı yoksulluk bireylerin kapasitesinin bulunmaması durumunu anlatır. Ya doğuştan gelen engeller nedeniyle ya da sonradan oluşan hastalık vb. nedenlerle çalışamama durumudur. Geçici yoksulluk ise daha çok ekonomik durumla ilgilidir. İşten çıkarmalardan, ekonomik krizlerden, olağanüstü durumlardan kaynaklanır. Geçici yoksulluğa çözüm bulunamazsa kalıcı yoksulluğa dönüşebilmektedir.

g) Kent-Kır Yoksulluğu: Tarımla uğraşan insanlar Sanayi Devrimi ile başlayan fabrikalaşma nedeniyle üretime bağlı olarak şehirlere göçmüşlerdir. Düşük gelirle çalıştırılan bu insanlar şehrin banliyölerine yerleşerek toplumdan kültürel ve siyasi açıdan uzak kalmış ve kent yoksulluğunu ortaya çıkarmıştır. Kır yoksulluğu ise daha

¹⁹ Ahmet Tunç, Yeni yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları. Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt.4 Sayı. 7 Yıl. 2014 s. 235-236.

²⁰ SedaTopgöl, Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt. 14 sayı 1. 2013. s.281.

çok tarıma dayalı çalışan insanların yoksul olma durumudur. Gelişmiş tarım aletleri kas gücüyle yapılan işlerin aletlerle yapılması sonucunu doğurmuş buna bağlı olarak kırdaki işsizlik artmıştır. Bir traktör on kişinin gördüğü işi tek başına görebilmektedir. Kırdaki çalışanın diğer bir sorunu da kayıt dışı çalışma sosyal haklardan faydalanamama durumudur. Kırdaki yoksulluğu Türkiye’de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de kent yoksulluğuna göre daha fazla görünmektedir.

1.2. Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

Tarihi çağları ele aldığımızda feodal devlet anlayışından modern devlete geçiş, üretim ve çalışma koşullarında değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönüm noktaları toplumun kendiliğinden ya da cebren dönüşmesi şeklinde nüksedebilmektedir. Toplumun dinamik, devletlerin statik oluşu bazen bu değişim ve dönüşümün sırasını değiştirebilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde değişim ve dönüşüm alttan yukarıya doğru şekillenirken az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yukarıdan aşağıya doğru diğer bir deyişle devlet eliyle yapılmaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de yaşanan değişim ve dönüşüm ikinciye örnek olarak verilebilir.

1.2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Tarihsel Gelişimi

Antikçağ’da Aristo’nun yazınlarında sivil topluma karşılık gelecek ifadeleri görmek mümkündür. Ancak Aristo sivil toplum kavramını politik düzen, topluluk, kamusal alan ifadelerinden farklı kullanmamıştır. Devlet ve devleti oluşturan toplulukları, insanların iyilik halleri olarak görmüştür. Aynı şekilde Ortaçağ’da da tarıma dayalı sosyo-ekonomik ilişkilerin ve siyasal yapılanmanın mevcut olduğu yönetim sistemi olan feodalizmde kamusal güç, özel güç, sivil toplum ve devlet ayrımının var olmadığını²¹ görürüz. Fuat Keyman sivil topluma dair ipuçlarını 1381 yılına kadar geriye gidebileceğini belirterek şu olaya bağlamaktadır: 1370’lerin sonunda İngiltere’de bir köylü isyanı çıkar. Bu isyanın liderlerinden biri olan John Ball 1381 yılında isyanın bitmesiyle şöyle bir cümle sarfeder. "Dostluk arkadaşlık yaşamdır. Dostluğun ve arkadaşlığın olmadığı yer ise ölümdür. Cehennemde dostluk ve arkadaşlık yoktur, insanlar tek tek var olurlar". Bu cümle Londra’da Blackheat

²¹ Emre Özcan, Başkent Üniversitesi Sosyal Hizmet Uzmanı, Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum Devlet İlişkisi. s 4.

seminde bulunan bir kilisenin duvarına asılır. John Ball bunu söylerken belki sivil toplumu kastetmiyordur ama farkında olmadan sivil toplumun ilk tanımını yapmaktadır.²²

Avrupa’da faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu, yoksullukla mücadele alanında önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Örneğin; EAPN European Anti-Powerty Network (Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı), FEASTSA (Evsizlerle Çalışan Ulusal Dernekler Avrupa Federasyonu), v.b sivil toplum kuruluşları uluslararası çalışmalar yürütmektedirler. Ancak gerek dünyada gerekse Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ile ilgili çelişkili rakamlar verilmektedir. Avrupa düzeyinde OECD sağlanan verilerde de aynı tutarsızlık söz konusudur. 2000 yılında Avrupa’da sadece kalıcı gelişme de dahil olmak üzere gelişme alanında toplam 26 ülkede 4.436 aktif STK saptanmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre bu rakam 6.000 civarındadır. Kuzey ülkelerinde STK sayısı 20.000-25.000 olarak kabul edilirken, Uluslararası Örgütler Birliği’ne göre 40.000 kadardır.²³

Sivil toplum örgütlerinin gelişiminde devletin yönetim biçiminin yanı sıra toplumun özellikleri de önemlidir. Çeşitliliğe açık olan, hoşgörü ve tahammül kültürünü benimseyen, örgütlenme bilinci olan, siyasal ve sosyal olaylara duyarlı olan (katılıma istekli) toplumlarda sivil toplum kuruluşları daha hızlı gelişmektedir.

Modern manada sivil toplum devletten özerk, belirli bir amacı olma, şiddet dışı olma, gönüllü birlikteliğe dayanma, herkesin katılımına açık olma gibi özellikler taşımalıdır. Batı’daki örnekleri açısından bakıldığında bu özelliklere uygun yerel cemaat gruplarına, kulüplerden vakıflara, eğitim kurumlarından sosyal hizmet ajanslarına, ulusüstü kuruluşlara, radikal hareketlere, sapkın dinsel tarikatlara, terör eğilimli olan gruplara hatta internet üzerinden oluşturulan gruplara²⁴ rastlamak mümkündür. Ancak modern manada STÖ şiddet içermeyen kurumlar olmalıdır.

Sivil toplumun gelişmesiyle birlikte, yaşam hakkı, düşünce özgürlüğü, gibi değerlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu manada İngiltere’de 1689 yılında "Haklar

²² Fuat Keyman, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No. 4 Yıl, 2004, s. 2.

²³ Philippe Ryfman, Sivil Toplum Kuruluşları (Çev. İsmail Yerguz), İletişim Yayınları, İstanbul 2006. s.48

²⁴ Ahmet Karadağ, Bahattin Akşit, Kurtuluş Cengiz vd. Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005. s. 131

Bildirgesi" 1776 yılında ABD'de "Virginia Haklar Bildirgesi "1789 yılında Fransa'da "İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirgesi" yayınlanmıştır. Bu gelişmeler bireyi iktidar karşısında güçlendirmeye yönelik çalışmalar olarak değerlendirilmektedir.²⁵ 1690 sonrası batı dünyasında maddi olmayan “postmateryal” değer akımının başlaması, 1968 Olayları, Prag Baharı, arkasından 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması Doğu Almanya ve Batı Almanya’nın birleşmesi ve küreselleşme sivil toplum gelişmesine katkı sağlamıştır.

Devletin kutsallaştığı her şeye müdahil olduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının gelişmemesine karşın, devletin yalnızca yol gösterici iş yapan değil yaptıran olduğu lokomotif görev gördüğü devletlerde sivil toplum gelişme göstermektedir. II. Dünya savaşının bitimiyle birlikte ikinci güç olarak ortaya çıkan sosyalist blokta yer alan ülkelerde sivil toplum örgütleri komünist rejimin etkisiyle devletin altlığını oluşturmaktadır. Sivil toplum Sovyet bloğu gibi totaliter rejimlerde demokrasiye geçişe hizmet ederken, batı ülkelerinde ulus devletin girdiği krizlerden kurtulma, temsili demokrasilerden katılımcı demokrasiye yönelme amacına hizmet etmektedir.²⁶ İmparatorluk dönemi Rusya’sında aristokratların baskısı altındaki Zemstvo hareketi, devrim sonrası oluşan siyasi partiler, düşünce kuruluşları sivil toplum kuruluşları olarak nitelendirilebilir. Doğu bloğu dağılana kadarki süreçte Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya gibi ülkelerde sivil toplum örgütlerine izin verilmemiştir. Bu süreç 1990’lı yıllara kadar sürmüştü, Sovyet bloğunun yıkılmasıyla yeni yeni filizlenmeye başlamıştır. Sivil toplumun varlığından söz edebilmek için devletin; birincisi hukuk devleti ikincisi ise sınırlı devlet olması gerekmektedir. Dolayısıyla her şeyi elinde tutan sınırsız yetkiye sahip devletlerde sivil toplum var olsa da devletin bir uzantısı olacaktır. Sivil toplumun tarihsel gelişimini dünya devletlerinden birkaç örnek vererek bitirelim ve Türkiye'deki tarihsel gelişime göz atalım.

Polonya örneğinden yola çıkarsak; Polonya'da tarih boyunca sivil toplum örgütleri görülmektedir ve yoksulluğu önlemede ve milliyetçi ruhu ayakta tutmada önemli işler yapmaktadırlar. 1918 yılında bağımsızlığını kazandığında sivil toplum örgütleri özellikle ulus kimliği oluşturmakta, sosyal hizmet, eğitim ve sağlık

²⁵ Ömer Çaha, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Orion Kitabevi, Ankara 2012. s.100

²⁶ Seyfettin Aslan, Sivil Toplum ve Demokrasi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 15 Sayı. 2 Yıl 2010 s. 363.

alanlarında etkin faaliyet göstermişlerdir. 1989 yılında komünist rejimin yıkılmasıyla sivil toplum örgütlerinde önemli bir artış yaşanmış ve reformların ve kamu politikaların oluşturulmasında itici güç olmuşlardır. 1997 yılına gelindiğinde vakıf sayısı iki kat dernek sayısı dört kat artmıştır. Polonya'da sivil toplum örgütlerine en büyük eleştiri işçi sınıfı ve kırsal bölge insanlarından gelmiştir. Devletle içi içe olmakla suçladıkları sivil toplum örgütlerini asıl amaçları doğrultusunda iş yapmadıkları, yoksullukla mücadele etmedikleri yönünde eleştirmişlerdir.

Hindistan sivil toplum örgütleri açısından oldukça gelişmiş ülkelerdendir. Gerek kast sisteminin varlığı ve zorluğu gerekse Gandhi'nin sivil itaatsizlik eylemi ve sömürüye karşı mücadelesi sivil toplum örgütlerinin oluşmasında önemli etken olmuştur. Hindistan'da 1998 verilerine göre mesleki örgütler ve kast örgütlenmeleri dahil bir milyon STÖ ve bu sivil toplum örgütlerinde 600.000 çalışan bulunmaktadır.

Brezilya'da ise Katolik kilisesi önderliğinde eğitim ve sağlık alanında bir gönüllü kuruluş kültürü mevcuttur. Yasal olarak kayıtlı 210.000 sivil toplum örgütü bulunan Brezilya'da ülkenin toplam istihdamının %2'si bu kuruluşlarda çalışmaktadır. Devletin güçlü sivil toplumların zayıf olduğu Brezilya'da özellikle 1990 sonrası sivil toplum lehine gelişmeler göze çarpmaktadır.²⁷ İngiltere ve ABD'de yoksullukla mücadelede, sosyal yardımlar, eğitim sağlık gibi konular büyük bir oranda sivil toplum örgütlerine bırakılmıştır. ABD'de üniversitelerde dahil eğitim kurumlarının büyük bir çoğunluğu cemaatler üzerinden yürütülmektedir. ABD'de 2 milyon'un üzerinde gönüllü kuruluş, on milyonlarca bağışçı ve gönüllü çalışan, milyonlarca istihdam, milyarlarca dolar gelir ve harcama ve trilyonlarca dolar mal varlığı mevcuttur. 2004 (Internal Revenue Service) IRS raporuna göre ABD'de gönüllü kuruluşlar 1.36 trilyon dolarlık gelir elde etmiş, 2.97 trilyon dolarlıkta mal varlığı oluşmuştur. Bilinenin aksine bu gelirler kurumsal tüzel kişilikleri olan gruplardan değil büyük bir kısmı bireysel bağışlardan oluşmaktadır. 2000 yılında yapılan bir araştırmaya göre ABD'de ailelerin %89'u yardım ve bağış yapmaktadır. En üst gelir grubunda olan ailelerin %27'si toplam yardımların % 65'ni

²⁷ Hale Akay ve Emel Kurma, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, Yıl. 2004 s. 18.

karşılamaktadırlar. Toplam yardımların %83,2'si bireylerin yaptığı yardımlarken geri kalan tutar kurumlar nezdinde yapılan yardımlardır.²⁸

Türkiye'ye baktığımızda Osmanlıdan başlayarak; sivil toplum örgütlerinin gelişiminden söz edebiliriz. Türkiye'de sivil toplum örgütlerini 18. yüzyıla kadarki klasik dönem, 1900- 1929 dönemi, 1950'lere kadar tek parti dönemi ve 1980 sonrası olarak sınıflandırabiliriz.

15. yüzyıla kadar Osmanlıda toplumsal maslahat devletin üzerindedir. Din referanslıdır. Kuruluş aşamasında sultanlara bey ya da gazi denilmektedir. Hukukun üstünlüğü vardır ve padişah ve halk aynı seviyededir. 16. yüzyıla gelindiğinde devlet toplumun üzerindedir, bürokrat yapılanmalar başlar, çıkar grupları oluşur ve sivil toplum örgütleri devlete bağlı hale gelir. Osmanlı'nın siyasi yapısı tek bir modelle ifade edilmeyecek kadar karmaşıktır. Meşruiyetin kaynağı hükümdardır ve hükümdar yeryüzünde Allah'ın kurallarını uygulamakla görevlidir. Hükümdar mutlak otoritesini geniş bir bürokratik askeri örgüt yardımıyla kullanır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Osmanlı siyasi yapısının patrimonial bürokrasi olduğu söylenebilir.²⁹ Osmanlı 1600'lü yıllara kadar diğer imparatorluklar gibi feodal düzen içerisinde var olmuştur. Sultan yeryüzünde Allah (c.c.)'ın halifesi ve ona itaat Allah'a itaattir dini öğretisi hâkimdir. Osmanlı İstanbul'un fethiyle iletişiminin arttığı Bizans'tan ve İran (acem) kültüründen çok fazla etkilenmiştir. Yeni bir söylem farklı bir fikir belirtmek 18. Yüzyıla kadar adeta devlete bir başkaldırı bir tefrika olarak nitelendirilmektedir. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı dışındaki ülkelerde din adına yapılan söylemler etkisini göstermeye başlamıştır. Cemaladdin Afgani, Muhammed Abduh, Seyyid Kutup, gibi din adamları İslam'da yeni bir düşünce akımı geliştirmeye çalışmışlardır. Bu yeni düşünce akımına göre Kuran'a dayanakla İslam dini son din Hz. Muhammed (s.a.v) de son peygamber ve artık vahiy gelmeyeceğine göre insanlar artık kendi ahlaki değerlerini kendi içlerinde oluşturarak yanlış ve doğruyu akıl yoluyla bulabilecek erdeme ulaşmışlardır.³⁰ Bu düşünürlerin etkisiyle Cumhuriyet'in ilk nüvelerini oluşturan ve devletten bağımsız ilk sivil toplum özelliği taşıyan örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. O dönemin en yaygın iletişim ağı olan

²⁸ Süleyman Özdemir, Halis Başel, Hasan Şenocak, Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Araştırma, s.177-178

²⁹ Ayşenur Akpınar Gönenç, Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap, İstanbul 2001. s 56.

³⁰ Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, Makaleler 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2012. s.16.

dergicilik farklı söylemlerin dile getirilmesine ve entelektüel birikimi olan insanların toplumla bunları paylaşmasını sağlamaktadır. Mehmet Akif, Babanzade Ahmet Naim, Fatma Aliye, Şemsettin Günaltay, Süavi, Prens Sabahattin, Halide Edip vb. aydınlar Sıratı Müstakim, Sebilürreşad, Terakki, Muhaberat gibi dergiler çıkararak yeni söylem ve fikirleri ortaya koymuşlardır. Osmanlı’da sivil toplum kuruluşları Hegel’in tanımına uygun bir şekilde gelişmiştir. Osmanlı, Şerif Mardin’in tanımlamasıyla “çevre” ve “merkez” diye iki kutuptan oluşmaktadır. Merkez bu günkü ifadeyle devleti idare eden mülkiye, askeriye, vb. sınıfı teşkil ederken; çevre daha çok mülkiyeti sultana ait olan toprakları işleyen vergi ödeyen ve gerektiğinde askere giden insanları yani reayayı anlatmaktadır. Merkezle çevre arasındaki ilişki bir hukuka sözleşmeye veya uzlaşmaya bağlı değil dini öğretiler öncülüğünde devlete itaatın gerekliliğindendir. İlk dönemlerde devlet haricinde mülk edinmenin mümkün olmadığı Osmanlıda mülkiyet hakları olan bir sivil toplumdan söz edilemezken, vakıflar kendine has yapısıyla etkin durumdadırlar.

Osmanlı kültürünün sivil toplum gelişmesine engel teşkil eden özelliklerinden biri de önceliğin bireye değil kolektiviteye verilmesidir.³¹ Ancak İslam dini öğretilerine dayandırılan bu anlayış tek taraflı düşünülmemelidir. İslam dini bir taraftan cemaat olmayı çoğunluğa uymayı öğütlerken diğer taraftan akletmeyi, vicdani hareketi ve birey özgürlüğüne de vurgu yapmaktadır.

Birçok tarihçinin hem fikir olduğu Osmanlı devlet özelliklerinden biri de bir “vakıf medeniyeti” oluşudur. Vakıf kültürü Osmanlıda dini inançlar bağlamında oldukça yaygınlaşmıştır. İslam tarihinde Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve son olarak Osmanlılar vakıf kültürünü nesilden nesile taşımışlardır. Bu dönemlerde zikredilen vakıfları Batı Avrupa’da devletin otoritesini karşısında özerk yapıları olan sivil toplumlarla aynı kategoride değerlendiremeyiz.³² Osmanlı’da din adamı imtiyazı olmamasına rağmen, din adamları devletin varlığında ve yönetiminde söz sahibi olmuşlar ve seçkin zümreyi oluşturmuşlardır. Osmanlı’da din kurumları özünde sivil toplum unsuru olmakla birlikte devlet karşısında ciddi bir varlık gösterememiştir. Ulema devlet tarafından ücretlendirilen, halka devlete karşı itaat

³¹ Ömer Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum 1994. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/465/5316.pdf> 29.01.2015

³² Ömer Çaha, Aşın Devletten Sivil Topluma, Orion Kitabevi, Ankara 2012. s.164-165.

konusunda vaaz-u nasihatte bulunan devletin de bu biat karşılığında ulemayı el üstünde tuttuğu bir karşılıklı mutabakat şeklidir.

Osmanlı şehirlerinde sosyal hayat, eğitim, sağlık, beledi hizmetler bu alanlarda oluşturulan vakıflar marifetiyle görülmektedir.³³ Osmanlı'da işlevsel anlamda sivil toplum örgütleri diyebileceğimiz kurumlar; vakıflar, loncalar, ayanlar, millet sistemi, ahilik teşkilat, tarikatlar ve bu kuruluşların sürdürdüğü faaliyetlerdir. Vakıfların kurulması ve işleri konusunda her ne kadar pek müdahaleci olunmasa da devletin vakıflara doğrudan veya dolaylı olarak gelirlerini kontrol etmek adına müdahalede bulunduğu vakidir. Aynı şekilde loncalarda devletin direktifleri doğrultusunda üretimi ve üretimin kalitesini kontrol etmekte denetimini yürütmektedirler.

Sosyal devlet anlayışının henüz gelişmediği Batı'ya rağmen Osmanlı'da aynı dönem içerisinde vakıflar marifetiyle birçok sosyal sorun çözüme kavuşturulmuştur. O kadar ki; sosyal hizmetlerin bütünü olarak tanımlanan külliyelerin kuruluşundan, muhtaçlara yardıma, göçmen kuşların su ihtiyaçlarını karşılamaya, evsiz olanlara ev yapmaya ve tamirine varana kadar birçok alanda hizmet götüren vakıflar mevcut olup, bu vakıflar şahıs ve küçük esnaf tarafından kurulmuşlardır.³⁴ Osmanlı devletinde bu günkü anlamda sivil toplum kuruluşlarından söz edilemese de işlevsel açıdan bakıldığında dönem itibari ile Batı'nın çok daha ilerisinde sivil toplum niteliği taşıyan kurumların varlığından ve sosyal devlet anlayışından bahsedilebilir.

Osmanlı kamu hukukunda hükmi şahsiyet bir dereceye kadar dini birimlerin kazandığı bir hüviyettir. Batı'da hükmi şahsiyet vatandaşlık bağlamında çok daha geniş kapsamlıdır. Osmanlının klasik döneminde böyle bir olgu yoktur.³⁵

Osmanlıda ulusal devlete geçiş sancılarının yaşandığı son dönemde saray ve bürokrasi dengesi değişmeye başlamış merkez Batı'yı referans alırken çevre kendi değerlerinden hareket etme çabası içerisine girmiştir. Batıdan yeni değerler alınmaya başlanan bu dönemde elitizm kültürü hakim olmaya başlamış ve özellikle kadınların öncülük ettiği birçok sivil toplum kuruluşları ve onların yayın organları

³³ Fatma Acun, Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum, Sivil Toplum Dergisi Sayı, 10 Yıl, 2005 s.51-52.

³⁴ A.g.e: s 56

³⁵ Şerif Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2006 s.13.

olan dergiler neşredilmeye başlamıştır. Aynı dönem içerisinde Sultan II. Abdülhamit Han'ın ülke dışına öğrenci göndermesi, ataşeler ataması, yeni okullar açması, gibi etkenler kültürel ve siyasi etkileşimi hızlandırmıştır. Özellikle Fransa'da eğitim gören ve Türkiye'ye dönen eğitilmiş gençler aralarında oluşturdukları gruplarla ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulma yolları ararken bir taraftan da özgürleşme, sivilleşme ve örgütleşme içerisine girmişlerdir. Turancılık, ümmetçilik, islamcılık, milliyetçilik gibi yeni akımlar etrafında oluşan gruplaşmalar yeni Türkiye'nin geleceğini tartışırken, devletten özerk sivil toplum kuruluşlarının da nüvelerini oluşturmaktaydılar. Bu dönem içerisinde Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Ahar Fırkası gibi 27 farklı siyasi parti bulunmaktadır. Diğer taraftan sadece kadınların kurduğu kültürel ve siyasi anlamda faaliyet gösteren 40'a yakın sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Bu dönemin sivil toplum kuruluşlarına 1908 yılında kurulan Türk Derneği, 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Dernekleri, 1912 yılında kurulan Türk Ocağı, Şevkat-i Nisvan, Şevkat-i Hayriye vb. örnekler verilebilir.

1923-1950 arası varlık gösteren sivil toplum kuruluşları devlet ideolojisini yaymakla görevli olan "Halk Evleri" ve onların taşra teşkilatı olan "Halk Odaları"dır. Osmanlıdan devam eden azınlıklara ait dernekler, 300'e yakın şubesi olan Türk Ocakları Derneği, kadın dernekleri, mason dernekleri vb. dernekler mal varlıklarına el konularak Halk Evleri'ne dönüştürülmüştür. Bu yıllar arasında ülke çapında başka sivil toplum örgütlerinden söz edilemezken; 478 Halkevi ve onların taşra teşkilatı olarak faaliyet gösteren 4322 halk odası mevcuttur.³⁶ İdeolojik devlet yapısı içerisinde aktif sivil toplum kuruluşlarından bahsedilemeyeceğinden hareketle bu kurumların sivil toplum örgütü kapsamında olup olmayacağı tartışma konusudur.

Cumhuriyet Türkiye'si 1950'lere kadar tek parti, tek ideoloji, tek lider, tek millet, tek devlet gibi anlayışların öncelendiği "tek"li bir yapıdadır. Arkasından Adnan Menderes ve arkadaşlarının kurduğu Adalet Partisi ile çok partili döneme geçilmiştir.

İnönü döneminde yapılan baskıları eleştiren ve siyasi söylemini buna dayandıran Adnan Menderes ve arkadaşları özellikle üçüncü hükümet dönemlerinde

³⁶ Ömer Çaha, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Orion Kitabevi, Ankara 2012. s.201.

eleştirdikleri baskıcı anlayışı kısmen de olsa kendileri uygulamaya başlamışlardır. Birçok gazeteci ve subayın tutuklanması devlet radyosu tarafından yalnızca Adnan Menderes'in tek taraflı propagandaları eleştirilere sebep olmuştur. Ancak Menderes darbenin nedenini şöyle açıklamaktadır: "Sizlere dargın değilim. Sizin ve diğer zevatın iplerin hangi efendiler tarafından idare edildiğini biliyorum..."³⁷ Kendilerini devletin gerçek sahibi gören asker ve sermayedar kesim yeni hükümetten rahatsızdırlar ve Cumhuriyet tarihinin ilk darbesini gerçekleştirerek zamanın Başbakanı olan Adnan Menderes ve arkadaşlarını darağacına göndermişlerdir. Sözde amaç devletin bekası ve yüce Türk milletinin geleceğidir. Çok partili döneme geçişle, sendikal faaliyetler dinsel içerikli vakıf, dernekler, diğer sivil toplum kuruluşları yaygınlaşmaya başlamıştır. 1960 yılında 18.958 olan dernek sayısı 1970'le geldiğinde 42.170'e yükselmiştir. Toplumsal bilincin ve örgütlenmenin artması siyasi anlamda da yeni partilerin doğmasına sebep olmuştur.³⁸ Türkiye 1950'lere kadar tek partili dönem uygulamalarından yakınırken, 1960 sonrası çok partili sisteme geçişle istikrarsız hükümetlerden muzdarip olmuştur. 1980 yılına kadar ortalama olarak bir hükümetin ömrü bir yıl kadardır. Böyle bir siyasi ortamda orta ve uzun vadeli toplumsal ve ekonomik kalkınma planları yapılamamakta, hükümetler kendisinden önceki hükümetlerin çoğu zaman uygulamalarını devam ettirmemektedirler. Dünyada cereyan eden 1968 Olayları ve Türkiye'ye etkileri sivil toplumunun yapısında değişikliklere yol açmıştır. Sivil toplumun kaynaştırıcı, birleştirici özellikleri bu dönem içerisinde kutuplaşmalara ayrışmalara vesile olmuştur. Aşırı politize olmuş toplum, yoksulluğun da etkisiyle kutuplaşmaya ve çatışmaya başlamıştır.

1970'lerde başlayarak dünyayı etkisi altına alan; yeni kamu yönetimi anlayışı, kamu tercih teorisi, yönetim, serbest piyasa, neoliberalizm vb. değerler Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır. Artık ulus devletler küreselleşmenin de etkisiyle dünyaya entegre olmuş, ülkelerin birbirleriyle diyalogları daha da artmıştır. 1990'lara

³⁷ İbrahim Sertkaya, *Demokrasi Yolunda Bir Hayat Adnan Menderes*, Yağmur Yayınevi, 2. Baskı İstanbul 2008, s. 229.

³⁸ Gazanfer Kaya ve Kaya Aslan, 1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları, *Cumhuriyet Üniversitesi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt,5 Sayı,1 s. 219.

gelindiğinde Türkiye’de sivil toplum kuruluşları sayısı 6.000’lerden 26.000’lere³⁹ çıkmıştır.

Bu dönem darbenin etkisiyle yeni düşüncelerin, siyasi görüşlerin ve sivil toplum kuruluşlarının oluşumunda patlama noktası olmuştur. Siyasette yeni sağ anlayış, sosyal politikaların yaygınlaşması, toplumsal refahın artması, özellikle muhafazakâr diye adlandırılan insanların kaleme aldıkları yazılar neşriyatlar toplumsal dinamizmi tetiklemiştir. Türkiye’nin sivilleşme eğilimi 28 Şubat 1997 post modern darbeye kadar devam etmiştir. Ulaşılmaz, aşkın ve hikmeti kendinden olan devlet ilk defa halka kapılarını açmıştır. Devletin en tepe makamı olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü ilk olarak Özal’la halka açılmıştır. Askeri vesayetin kırıldığı bu dönemde Özal’ın şortla asker denetimi yapması o dönem için yadırgansa da daha sonraki yıllarda siyasi anlayışın değişim resmi olarak gösterilmiştir.

Sivil toplum örgütlerini etkileyen diğer bir faktörde 1960 yıllarda başlayan iç göçtür. Günümüzde de devam eden göç İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa başta olmak üzere Türkiye’nin büyük şehirlerine olmaktadır. Sadece büyükşehirlerle sınırlı kalmayan göç dalgası köylerden beldelelere, beldelelerden ilçelere, ilçelerden de illere doğru örüntülü bir şekilde devam etmiştir.

Buna bağlı olarak şehir merkezinden uzak banliyöler oluşmuş büyük bir oranda gecekondu patlaması yaşanmıştır. Köyünden kopan insanlar ekonomik ve kültürel açıdan şehirle köy arasına sıkışmış ne şehir kültürüne adapte olabilmiş ne de köy kültüründe kalabilmiştir. Kendi içlerinde enformel dayanışma içerisinde olan bu insanlar günümüzde de sayısı hızla arttan köy dernekleri marifetiyle sosyalleşme ve yardımlaşma çabası içerisinde dirler.

28 Şubat postmodern darbe bir taraftan sivil toplum kuruluşlarını tırpanlasa da diğer taraftan etki/tepki unsuru neticesinde daha bir duyarlılık ortamı oluşturmuştur. Özellikle İslami söylemler içerisinde olan şair, yazar, akademisyen ve siyasetçilerin yönlendirmesiyle birçok yeni sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmış, yeni platformlar oluşmuştur. Diğer taraftan 28 Şubat’ı destekleyen cenahta da aynı unsurlar çoğalmaya başlamıştır. Bir taraftan birçok Cumhuriyet Mitingleri düzenlenirken

³⁹ Cengiz Aydoğdu, Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlenmesi, Ankara Tabip Odası Yayını, 2014

diğer taraftan demokrasi mitingleri adı altında her iki taraftan da eylemler düzenlenmiştir. Akılda kalan eylemler arasında "Ömür Boyu Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık", "Başörtüsüne Özgürlük Zinciri" Sultanahmet'te "Darbelere Hayır" mitingleri sayılabilir.

Sivil toplum örgütlerinin olması gerekenin dışında nasıl çalıştıklarının ve etkili olduklarının görülmesi açısından 28 Şubat'ı hazırlayanlardan olan sivil toplum kuruluşlarına ve faaliyetlerine yer vermekte yarar vardır. Refahiyol Hükümeti'nin düşürülmesi mücadelesi olan postmodern darbede sivil toplum örgütlerinin aldığı rolü dönemin generallerinden biri şöyle açıklamaktadır: "İrtica faaliyetlerinin sona erdirilmesinde birazda silahsız kuvvetlerin devreye girmesi gerekmektedir". Askerin bu çağrısına gönüllü destek veren "beşli sivil inisiyatif" mevcut hükümetin yıkılması yönünde kolları sıvamış ve çalışmalarına başlamıştır. Türk-İş, DİSK ve TİSK'in öncülüğünde faaliyete başlayan sivil inisiyatif daha sonra TOBB ve TESK'in de katılımıyla beşli sivil inisiyatif adını almıştır. Demokrasiye, laikliğe, Hukukun üstünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına kara sevdalı olduklarını dönemin Cumhurbaşkanı'na ileten sivil dayanışma grubu çözüm olarak ta rejimin temel ilkelerine bağlı yeni bir hükümet kurmanın gerekliliğine vurgu yapmışlardır.⁴⁰ Bu durum Türkiye'de sivil toplum örgütleri olarak faaliyet gösteren bazı kuruluşların devlet ideolojisinin belirlediği korporatist bir anlayış içerisinde olduklarını göstermektedir.

1.2.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren kapitalizmle başlayan bu günkü manada yoksulluk toplumsal sorunlara yol açabileceği endişesiyle değerlendirilmiş, birlikte var olma mecburiyetinden hareketle yoksulların çalıştırılarak gelir seviyelerini artırma yoluna gidilmiştir. Bu yaklaşım sermayedarlar için aynı zamanda ucuz işgücü demektir. Yoksulluğun varlığından rahatsız olma biçimlerinden biri de suçlama eğilimidir. Tembellik, hesabını bilmeme, kötü alışkanlıklara sahip olma, aile hayatının düzensizliği hatta bazen çok çocuk yapmayı dahi suçlama kategorisi içerisinde değerlendirenler olmuştur. Yoksulluk şehir hayatı yaşayan elit burjuva insanların rahatsız oldukları bir durumdur. Köyden göçen, değişik etnik gruplardan

⁴⁰ Tanıl Bora, Beşli Sivil İnisiyatif Biterken, Birikim Dergisi, Sayı.118 Yıl 1999, s.12.

olan bu işsiz güruh şehirliyi rahatsız etmekle suçlanarak çoğu zamanda ötekileştirilmelerine yol açmıştır. Bunun yanında aynı yüzyılda karşıt görüşte olan yani yoksulluğu yoksulları suçlayarak çözemeyeceklerini dile getirenlerde vardır. Yoksulları suçlamak ve onları zengin insanların merhametine bırakmak, sadaka kültürünün ötesinde; bir devlet /yönetim sorunu olarak ele alınmaya başlanmış ve sosyal politikaların temelleri atılmıştır. Kapitalist sistemde yoksulun topluma katılmasının tek yolu onu çalıştırmak ve kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamaktır.

II. Dünya Savaşı sonrası insan emek gücü olarak değil, toplumun hak sahibi bir ferdi olarak tanımlanmış ve kapitalist düşüncelerin değişimi amaçlanmıştır. Ortaçağ Avrupa'sında tarımsal iş gücü içinde olan yoksullar, zenginlerin sadakalarıyla geçinmek zorunda kalmışlardır. Zenginler dini öğretilerden hareketle yoksullara sadaka vermekten rahatsız olmazlar, hatta bu sadakalarla erdemli insan olacaklarına inanırlar ve rahatlarlardı. 16. yüzyılda sadaka kültürünü ortadan kaldırmak adına birçok ülkede düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerde asıl önemli unsur yoksulları işgücüne kazandırmaktır. İngiltere'de bu amaca uygun olarak 1834 yılında "Yeni Yoksullar Yasası" çıkmıştır. Bu yasa çalışanların yoksul olma olasılığını reddetmektedir. Artık çalışanla muhtaç birbirlerinden ayrılmakta ve toplumun muhtaç insanlara karşı sorumluluğu ortadan kaldırılmaktadır. Yoksullara çalıştığı kurumlar dışında başka birinin yardım etmelerini yasaklanarak, sadaka kültürünün ortadan kalkmasıyla yoksul piyasa koşullarında her işi yapmak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Yoksul kalan bireylerin suç oranları da yoksulluklarına göre artmaktadır. 16. yüzyılda sadece VIII. Henry iktidarı sırasında 12.000 hırsız idam edilmiştir.⁴¹

Yoksulluğu tetikleyen diğer bir etken de hızlı nüfus artışıdır. Toprakla geçimini sağlayan insanlar nüfus artışından dolayı mevcut topraklarını akrabalarıyla paylaşmak zorunda kalmakta buna bağlı olarak toprak ve üretim azalmaktadır. Bu durum sanayinin de gelişimiyle şehirlere göçü hızlandırmış kırsal yoksulluğu şehirlere taşımıştır. Bu dönemde Londra'nın nüfusu 40 binden 200 bine, Paris'in 100 binden 220 bine, Lizbon'un 30 binden yüz bine çıkmıştır.

⁴¹ Ayşe Buğra, Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2013 s.33.

20. yüzyıla gelindiğinde refah söylemi ortaya çıkmış, devletin sosyal politikalar aracılığıyla bizzat yoksullukla mücadele etmesi gerekliliği vurgulanmıştır. 15. ve 16. yüzyıldaki yoksulluk suçlamaları bu dönemde zenginlere de yöneltilmiştir. Yoksulların durumlarını daha da kötüye götüren yoksulluk yasaları değiştirilirken, yoksulluk bir hak bağlamında değerlendirilerek vergi ve diğer gelirlerle yoksullukla mücadele edilmesi gündeme gelmiş, bazı ülkeler yoksulluğu eşitlik ilkesine dayanakla şartları eşit hale getirme çabası içerisinde olmuşlardır. Aynı şekilde dezavantajlı grupların hakları da koruma altına alınmıştır. 1891’de İngiltere’de ilköğretim parasız hale gelmiş, Almanya’da 1884’de iş kazası tazminatı yasası, 1889’da yaşlılık ve engellilik sigortası gibi sosyal politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Birleşmiş Milletler 1996 yılını yoksullukla savaş yılı, 1997-2006 yılları arasında yoksullukla savaşın on yılı olarak ilan etmiştir. Son kırk yıldır yoksulluk önceki dönemlerin sığ tartışmalarının dışına çıkarak insan hakkı bağlamında değerlendirmeye alınmış, dünyanın sorunu olarak nitelendirilmiş ve terörizm, salgın hastalıklarla mücadele, çevre gibi küresel konular bağlamında ulus üstü çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Ülkeler arasında gelir dağılımı eşitsizliği tarih boyunca var olmasına rağmen özellikle 1980 sonrası ciddi bir artış göstermiştir. Birleşmiş Milletler 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu ile dünya üzerindeki gelir dağılımının adaletsizliğini ortaya koymuştur. Bu gelişmelerin, istatistikî verilerin geçmişe göre daha fazla gün yüzüne çıkması son 20 yılda dünyada gelişen ve gelişmekte olan bilişim teknolojilerine bağlıdır. 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu’na göre en fakir %20’lik kesim dünya gelirinin yalnızca %1,5’ni en fakir %40’lık dilim dünyanın toplum gelirinin %5’ni almaktadır. Diğer yandan OECD ülkelerinde yaşayan her on kişiden 9’u dünya gelir dağılımında ilk yüzde 20’lik dilimindedir. Sahra altı Afrika ülkelerinde yaşayan her iki kişiden biri en fakir %20 dilimindedir.

Dünya nüfusunun %80’i ortalama dünya geliri olan 5533 dolardan daha düşük gelir elde etmekte iken dünya’nın en zengin ilk beş yüz kişinin yıllık gelir servetleri hariç olmak üzere 100 milyar doları aşmaktadır. Bu rakam dünya’nın en fakir 416

milyon kişinin gelir toplamına eşittir⁴². Bu karşılaştırma gösteriyor ki dünyada yoksulluğun önemli nedenlerinden biri gelir dağılımındaki eşitsizliktir.

Bireyler açısından düşünüldüğünde dünya'nın en zengin insanlarından biri olan Warren Buffett'in serveti 62 milyar dolar'dır. Bu rakam dünya ülkeleri GSMH sıralamasında 56. sıradadır. Diğer bir ifadeyle Warren Buffett dünyadaki 167 ülkenin milli gelirinden daha fazla bir servete sahiptir. Dünyada Birleşmiş Milletlerin verdiği rakamlara göre 224 ülke var olduğundan hareketle bir kişinin tek başına servetinin boyutları ve diğer ülkelerin durumları daha net ortaya çıkacaktır. Çalışanlar açısından değerlendirildiğinde çok uluslu bir şirket olan ve çocuk giysileri üzerine çalışan Walt Disney'i örnek verebiliriz. Şirketin CEO'su olan Michael Esner saatte 2783 dolar kazanırken aynı fabrikada çalışan kadın işçiler saatte 28 cent kazanabilmektedir. Başka bir ifadeyle bir kadın işçi bir genel müdürün saatte kazandığı parayı kazanabilmek için aralıksız 16 yıl sekiz ay çalışması gerekmektedir. Sadece bu kadar da değil aynı genel müdür maaşının dışında hisse senetlerinden yıllık 181 milyon dolar kazanmaktadır⁴³.

Bu kadar adaletsiz gelir dağılımı yanında yoksullukla mücadele konusunda olumlu gelişmeler de olmaktadır. Yoksulluğun giderek azaldığı ülkelerin ve ulusüstü yapılanmaların bu yönde yaptığı çalışmaların sonuç verdiği görülmektedir. Dünya Bankası'nın günde 1,25 dolar yoksulluk oranı üzerinden 1990 ve 2020 yılları arası tahmini yoksulluk oranları belirlenmiştir. Bu rapora göre Doğu Asya-Pasifik, Alt Sahra Afrika'sı, Güney Asya Latin Amerika gibi gruplara ayrılan dünyada yoksulluk oranlarının giderek düşeceği öngörülmektedir. Ülkeler açısından değerlendirildiğinde dünyanın en yoksul ülkelerinden olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde kişi başına düşen milli gelir 290 dolar iken, en zengin ülkelerden olan Norveç'te bu oran 58.500 dolardır. Yani yaklaşık olarak 200 kat fark vardır.⁴⁴

Dünyada 1950'lere kadar yoksulluk sorunu sosyal politikalar çerçevesinde çözümlenmeye çalışılırken, Weberyen bürokrasinin ve Keynesyen iktisat teorisinin ilkelerinden yararlanılmıştır. Devletin her şeye müdahil olduğu bu yaklaşım uzun

⁴² Ahmet Tunç, Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları. Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt.4 Sayı.7 Yıl.2014, s. 240.

⁴³ A.g.e: 238.

⁴⁴ A.g.e. s 426

vadede sorunların çıkmasına sebep olmuştur. Artan enflasyon devletin çok fazla personel istihdamı, girdi odaklı hizmet ve beraberinde artan vergiler ve zamlar yoksulluğu etkilemiştir.

1950 sonrası özellikle ABD ve İngiltere’de yoksullukla mücadele yöntemleri farklı bir boyuta taşınarak sivil toplum kuruluşları devreye sokulmuştur. Devletten özerk olarak faaliyet gösteren bu kurumlar, gerek ayni ve nakdi yardımlar, gerekse eğitim ve sağlık alanlarında faaliyet gösterirken diğer taraftan işsizlikle mücadele anlamında yoğun istihdam sağlamaktadırlar. Sosyal sorunlara yönelik çalışan sosyal girişimciler örneklerinin en bilinenleri ABD’dedir. ACCION International, BRAC ve SEWA gibi kuruluşlar yoksulluğu önlemek adına sosyal girişimcilik uygulamaları yapmaktadırlar. ACCION, finans erişimini kolaylaştırmak adına yoksulların kendi kendilerine yetebilmelerini sağlayan mikro finans ve bireysel eğitimi bir araya getirmesi ile ilgili ünlü bir kuruluştur.⁴⁵ 1980 sonrası yoksulluk sorunu ülkelerin sorunu olmaktan öte IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kurumlar tarafından evrensel bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. 1980 sonrası yoksullukla doğrudan mücadelenin yanında dolaylı mücadele yöntemleri de geliştirilmiş, ülkelerin kalkınması, işsizliğin çözümü, taşeronlaşma ve taşeron işçi hakları gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Gelişmiş ülkeler veya ulus üstü kurumlardan kredi ve hibe programlarıyla yoksulluğun önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 1981-2000 yılları arasında yoksullukla mücadele konusunda sürdürülen etkin çalışmalar sonuçlarını vermeye başlamıştır. Çin’de yoksulluk oranı %50’lerden %8’lere, Vietnam’da %58’den %29’lara gerilemiştir. Bu oranlar ülkelerin istikrarlı ekonomik büyümelerinde de etkili olmuştur.⁴⁶ Yoksulluğun diğer bir göstergesi de mal ve hizmete ulaşmada görülen farklılıklardır. Sağlıktan, eğitime, haberleşmeden, kültürel faaliyetlere ulaşım noktasında ülkeler arası farklılıklar alım gücü dolayısıyla yoksullukla yakından ilgilidir. Tüketimde en üst ve en alt ülkelerden örnekleyecek olursak; en üst tüketime sahip olan ülkelere biri olan İsveç’te haberleşme alanında 1000 kişiye 681 hat, ABD’de 1000 kişiye 626 hat düşerken, tüketimde en alt seviyede olan Afganistan’da 1000 kişiye 1, Nijer’de 1000 kişiye 2 hat

⁴⁵ Burcu Kümbür Güler, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 13 Sayı. 3 Yıl.2011 s. 90

⁴⁶ Necati Gündoğan, Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Ocak-Şubat Sayısı. 2008 s. 51.

düşmektedir. Sağlık harcamalarında ABD’de kişi başına 2.765 dolar düşerken, Mozambik’te 5 dolar düşmektedir.⁴⁷ Ülkelerdeki yoksulluk kısır döngü içerisinde her alanda hissedilmektedir. Ülkenin ekonomik durumu krizler, olağandışı durumlar (doğal afet, iç karışıklık, terörizm v.b) dönemsel olarak farklar meydana getirmektedir. Örneğin 1981 yılında Polonya’da yoksulluk oran % 9, iken 1984 yılında %30’dur. Brezilya’da 1980 yılında %22, olan yoksulluk 1983 yılında %27’ye yükselmiştir.⁴⁸

Dünyada yoksullukla yakından ilgili diğer bir konu çalışanların yoksulluğu meselesidir. Dünyada özel istihdam büroları ve bunların üst çatısını oluşturan Özel İstihdam Firmaları Uluslararası Konfederasyonu (CETT) taşeronlaşmayı teşvik etmektedir. Dünya çapında 72 bin özel istihdam şirketi 169 bin şube ile faaliyet yürütmektedir. Bu çalışmalar neticesinde; İngiltere’de 1 milyon 400 bin, Çin’de 300 milyon işçinin 60 milyonu, Meksika’da çalışanların %60’ı, Hindistan’da imalat işçilerinin %50’si, Tayland’da çalışanların %50’si taşeron olarak çalışmaktadır.⁴⁹ Türkiye’de de tarihsel gelişim pek farklı görünmemektedir. Osmanlı’da yardımlaşma ve dayanışma kültürü devletin uzun süre ayakta kalmasının sebeplerinden biridir. Toplumun yardımlaşma ve dayanışma kültürü dini öğreti merkezli olup birey kazandığı malın kendi hakkı olmasının yanında içinde bulunduğu toplumun diğer fertlerinin de hakkı olduğu bilincinden hareket etmektedir. Yoksullukla mücadele bağlamında aile içi yardımlaşma ve kurumsal yardımlaşma olarak iki sistemden bahsedebiliriz. Aile içi yardımlaşma en yakınlarından başlayarak ihtiyaç sahiplerinin enformel şekilde ihtiyaçlarını giderme çabasıdır. Kurumsal yardımlaşmanın en önemli unsuru vakıflardır. Bizzat bu amaçla kurulmuş vakıflara hayır vakıfları adı verilmektedir. Vakıflar bir de dolaylı olarak yoksullukla mücadele etmektedirler. Kişilerin kendine ait mülklerini vakıflara hibe etmesi ve hangi amaç altında kullanılacağını belirtmesi bu yardım türüne örnek verilebilir.

Osmanlı’da sivil toplum örgütlerine örnek olabilecek ahilik sistemi yoksullukla mücadele konusunda etkin rol almıştır. Özellikle meslek edindirme

⁴⁷ Can Aktan, Globalleşme ve Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara Hak-iş Konfederasyonu Yayını, 2002 s. 11.

⁴⁸ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim yayınları, 6. Baskı İstanbul, 2013 s. 125.

⁴⁹ Zehra Aras, Sermayenin Küresel Saldırısı Taşeronlaştırma, www.marksisit.net 19.12.2014

alanında faaliyet gösteren ahilik çalışmaları kişilerin kendi ekmeklerini kazanmaları noktasında meslek sahibi olmaları, tüketen konumundan üreten konuma geçmeleri ve bu öğretileri nesilden nesile aktarmaları işsizlik ve buna bağlı olarak yoksulluğu engellemiştir.

Yoksula yardımı ibadet esaslarından sayan Osmanlı toplumunda sadaka, hayır hasenat, zekât, fitre, adak, kurban gibi dini görevler yoksulluğu dizginlemiş aynı zamanda toplumsal kaynaşmayı da geliştirmiştir. Böylece zenginin fakiri, fakirin zengini dışlamasının önüne geçilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında vakıf geleneğinin zayıfladığı toplumun ve bireyin ihtiyaçlarını karşılayamadığı sonraki çalışmalardan anlaşılmaktadır. 1877 yılında Dersaadet Belediye Kanunu ile belediyelere sosyal yardımlar konusunda görev tevdi edilirken, yoksullukla mücadelede Osmanlı'nın en önemli kurumlarından olan Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme) ve Hilal-i Ahmer (Kızılay) kurumları kurulmuştur.⁵⁰ Bu kurumların yanında sokakta yaşayan kimsesiz insanların bakımı için Darülaceze, şehit çocuklarına yardım maksadıyla Darüleytam ve yetim çocukların eğitimi amacıyla Darüşşafaka, kurumları kurulmuştur.

1934'lü yıllarda yoksulluğun boyutları eğitim alanında da kendini göstermektedir. 1933-34 Eğitim-Öğretim döneminde ilkokullara toplam 567.361 öğrenci kayıt olurken mezun olan öğrenci sayısı 26.630'dur. Ortaokullarda bu oran 42. 332 kayıt, 5.116 mezun şeklindedir. Nüfusun artışı ve tarım arazilerinin yetersizliği sonucu şehirlere göç başlamış ve köyden kente göçen insanlar demiryolları, inşaat, hamallık, amelelik gibi gündelik işlerde çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır.

⁵⁰ Eyüp Zengin ve Ayhan Şahin, Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt. 19 Sayı. 2 Yıl. 2012 s.136.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN NEDENLERİ ve BOYUTLARI

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla her ne kadar yeni bir millet yeni bir devlet olmaya çalışılsa da kültürel, sosyal, idari ve siyasi anlamda Osmanlı’nın izlerini taşımaktadır. Osmanlı döneminden kalma alışkanlıklar bazen ulus devletin kabına sığmazken, bazen de toplumsal yapı ile hukuk arasında sıkışıp kalmaktadır. Türkiye iddia edildiği gibi tek dil, tek mezhep ve tek milletten oluşmamakta Osmanlı’da olduğu gibi kozmopolit bir yapıdan oluşmaktadır. Hal böyle olunca düşünce ve kültürün farklılığı ve buna bağlı olarak taleplerin çeşitliliği kaçınılmazdır. Tekçi bir bakışla oluşturulan ekonomik, siyasi ve sosyal politikalar toplum tarafından içselleştirilememektedir. Edirne’de lüks olan bir hizmet, Mardin’de ihtiyaç; Mardin’de elzem olan bir hizmet Edirne’de fantezi olabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’de yoksulluğun nedenleri ve çözüm yolları diğer ülkelerden farklılık gösterebilmektedir. Toplumun isteklerini öncelleyen devletçi bir bakış açısı Cumhuriyet tarihi boyunca devam etmiş, küreselleşmenin etkisi ve son dönemde AB uyum süreci doğrultusunda adımlar atılarak bunun önüne geçilmeye çalışılmış, sınırlı devlet anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Bu bölümde yoksulluğun başlıca nedenleri ve bu alanda yapılan iyileştirme çalışmaları ele alınmıştır.

2.1. Türkiye’de Yoksulluğun Nedenleri

Türkiye’nin kırılgan ve kısmen dışa bağlı ekonomik yapısı, hafif ve ağır sanayi hamlesinde gecikmesi, askeri darbeler ve iç karışıklıklar, 1990’lı yıllara kadar içe dönük siyasi bakışı, jeostratejik durumu, genç nüfusu olmasına rağmen istihdam açığı ve işsizlik, eğitimde sürekli reform ve son 30 yıldır hem ekonomik hem de siyasi anlamda enerjisini tükettiği terör olayları gibi etkenler yoksulluğun nedenleri olarak sayılabilir. Ancak sınıflandırmaya gidecek olursak yoksulluğun nedenlerini şöyle açıklayabiliriz.

2.1.1. Siyasi Nedenler

Türkiye’de karar verici olmasından dolayı hükümetler dolayısıyla siyasiler olumsuzlukların en baş müsebbibi konumundadırlar. Bir de buna her şeyi devletten bekleyen veya kendi benliğini öteleyip devletin her şeyi bildiğine inanan yurttaş yaklaşımı kutsal devlet anlayışı eklenirse sorumluluk tamamen devlete ait olmaktadır. İnsanlar zor durumda kaldığında “nerde bu devlet” çılgılığı veya başına bir şey geldiğinde “ben bilmem büyükler bilir” ya da “devlet baba” söylemi bu düşüncenin doğurduğu söylemlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, Anayasasında da belirtildiği gibi hukukun üstünlüğünü benimseyen, demokrasi, eşitlik ve sosyal devlet gibi ilkeler etrafında şekillenmiş ve kurulmuştur. Türkiye’de modernleşme süreci ve hukuksal alt yapı yukarıdan aşağıya dikey hiyerarşi içerisinde gerçekleşmiştir. Vatandaşın talepleri, öncelikleri, hassasiyetleri ikinci plana atılarak vatandaşı dönüştürme çabası ve buna bağlı olarak oluşturulan siyaset ve hukuk normları her ne kadar teoride verimli olsa da pratikte çoğu zaman sekteye uğramıştır.

Türkiye’de beş yıllık kalkınma planlarından da anlaşılacağı üzere uzun ve orta vadeli planlamaların yerine kısa vadeli günü kurtarmalık, pansuman çözümler tercih edilmiştir. Toplumsal uzlaşma merkezli olmayan siyasi anlayış zaman zaman çatışmayı da beraberinde getirmiş ve bu siyasi ortamda ya tek partili dönem veya çok partili fakat istikrarsız dönemlerle bu güne gelinmiştir. Bunların yanında ortalama her 30 yılda bir tekrarlanan darbeler, iç karışıklıklar, sağ-sol çatışmaları, irtica-çağdaş, laik-dindar çatışmaları uzun vadeli plan yapmayı engellemiş sorun yumağı gittikçe büyümüştür. Belki kendi içerisinde değerlendirildiğinde veya siyasiler yaptığı gibi bir önceki dönemle mukayese edildiğinde ilerlemeler kayda değerdir. Ancak ulusal devlete geçiş anlamında çağdaş oldukları Fransa, Almanya hatta Hollanda gibi ülkelerle karşılaştırıldığında aradaki fark daha net ortaya çıkmaktadır.

Toplumda dini inancın etkisiyle elindekiyle yetinme, fakirliğin erdemlilik sayılması, kişinin rızkıyla beraber doğduğu bilinci, başkasının malında gözü olmama, gibi anlayışlar iki sonucu birden doğurmaktadır. Birincisi olduğu durumu eleştirmeyen hakkının bu kadar olduğu görüşü kanaatkârlık, kadercilik anlayışı (ki bu çoğu zaman siyasilerin işine gelmektedir); diğeri toplumsal barışı tehlikeye

sokan, başkalarının kendi üzerinden zengin olduğu, haklarının yendiği emeğinin karşılığını alamadığı ve buna bağlı olarak oluşan servet düşmanlığıdır.

Yoksulluğun siyasi nedenlerinin başında köklü reformist bir değişimin olmaması gelir. Sosyal devlet politikası çerçevesinde yapılan iyileştirmeler, yoksulluğu ortadan kaldırmamakta dönemsel rahatlıklar oluşturmaktadır. Diğer bir sebep merkeziyetçi yapının devam etmesi ve yerelleşememe sorunudur. Yapılan yardımlar asıl ihtiyaç sahibi kişilere ulaşana kadar erimekte gerçek amacına ulaşamamaktadır. IMF veya diğer kuruluşlar tarafından hibe veya kredi yardımlarında aynı sonuç ortaya çıkmıştır.

Yoksulluğun siyasi nedenlerinden biri de kurumlar arası işbirliğinin olmaması ya da tek çatı altında toplanamaması meselesidir. SSK, Bağ-kur, Emekli Sandığı, vakıflar, dernekler, SHÇEK, Sosyal Yardımlaşma v.b. kurumlar aynı amaç doğrultusunda çalışmasına rağmen farklı çatı altında işlerini yürütmekte ve kırtasiyeciliğe ve hantallığa sebep olmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarla bunun önlenmesi hedeflenmektedir.

Diğer bir siyasi neden; etkin bir denetimin olmayışı uygulamaların kişilerin inisiyatifine bırakılarak kapalı, sorgulanamaz, hesap verilemez şekilde sürdürülmesidir.

Siyasetin bu tür toplumsal sorunlarda kendini tek yetkili ve sorumlu görmesi STK ve özel işletmelerle aktif işbirliğine gitmemesi yoksulluğu oluşturan siyasi nedenler arasında gösterilebilir. Devletin veya siyasi erkin bu şekilde davranması kendi otoritesini kaybetmesi endişesinden olabilmektedir. Ancak siyasiler yetkiyi dağıtarak aynı zamanda riski de dağıtmış olacaklardır.

Türkiye’de en fazla değişken politikalardan biri de eğitim politikalarıdır. Eğitimde yapılan bu reformlar bir taraftan işsiz diplomalılar yığınını oluştururken, diğer taraftan mesleki alanda yetişmiş işgücü açığına yol açmaktadır.

TÜİK’in 2009 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre okur-yazar olmayanların yoksulluk oranı %29.84, ilkokul mezunlarının yoksulluk oranı %15.34, lise ve meslek okulları mezunlarının yoksulluk oranı %5.34, lisans ve üstü eğitim alanların yoksulluk oranı %0.71’dir.⁵¹

⁵¹ Reşat Açıkgöz, Şükrü Yusufoglu, Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt. 1 Sayı. 1 Yıl. 2012 s.141.

2.1.2. Yolsuzluğun Yoksulluk Üzerindeki Etkileri

Yolsuzluk ve yoksulluk kavramı birbirleriyle yakından ilişkili iki kavramdır. Bazen birisi diğerrinin sebebini teşkil ederken bazen de diğeri öbürünün sonucunu oluşturmaktadır. Yolsuzluk tüm toplumların bitirmeye çalıştığı ve bu konuda gerek toplumsal gerekse siyasi alanda faaliyetler yürüttükleri bir olgudur. İnsanın olduğu yerde yasa dışı veya etik olmayan davranışları sıfıra indirmek olanaksızdır. En azında toplumun tamamını etkilemeyecek seviyeye indirmek minimize etmek yegâne amaçtır.

Yolsuzluk beşeri ilişkilerin her alanında olabilmektedir. Özel sektör, kamu, bireysel vb. yolsuzluklar geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Yolsuzluk genel itibariyle dar anlamda değerlendirildiği için verimli sonuç alınamamaktadır. Oysa yolsuzluk bir toplumu oluşturan bireylerin yaşam koşulları, eğitim düzeyleri, etik/ahlaki davranışları, dini öğretileri, yoksullukları, gelir seviyeleri örf ve adetleri gibi birçok etmenlerle beraber değerlendirilmelidir.

Yolsuzluğun birçok tanımlaması mevcuttur. Dar anlamda yolsuzluk kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yolsuzluğun en bilinen direkt yönü ele alınmıştır. Yolsuzluk her ne kadar bu açıdan değerlendiriliyor olsa da; işini doğru yapmama, geciktirme, yol göstermeme kamu yararını gözetmeme, makamı ve statüyü kötüye kullanma, aldığı ücreti hak etmeme, haksız kazanç ve mevkii edinme, etnik ve siyasi ayrımcılık, adam kayırmacılık, nüfuz kullanma gibi geniş bir yelpazede değerlendirilmelidir. Yolsuzluk totalde ülkenin kalkınması, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, imtiyazlı fırsatlar ve fırsat eşitsizliği, kamu hizmetlerinden ve doğal zenginliklerden faydalanamama, gibi etkileri de beraberinde getirir. Yolsuzluk gelir seviyesi en düşük olan insanları daha fazla etkilemektedir.

Çoğu ülkeler kalkınma programlarının en temel maddesi olarak yolsuzluğu ortadan kaldırmayı öncelemektedirler. Yolsuzluk gerek ulusal gerekse ulusüstü küresel kurumların mücadele ettiği en önemli sorunlardan biridir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü (TI) her yıl ülkelerin Yoksulluk Algılama İndeksini (YAI) yayınlarak gelinen durumu gün yüzüne çıkarmakta ve buna göre öneriler sunmaktadır.

Yolsuzluğu oluşturan en baş nedenler demokrasi eksikliği, yargının yetersizliği ve cezaların caydırıcı olmaması, objektif olmayan taraflı medya ve adil olmayan seçimler olarak gösterilirken en fazla yolsuzluğun siyasi partiler, kamu daireleri, parlamento, özel sektör, yargı ve medya'da gerçekleştiği⁵² sonucuna varmışlardır. Yolsuzlukla etkin mücadele için, adil bir gelir dağılımı, dürüst siyaset ve siyasetçi, yeni ve yaptırımı yüksek yasalar hukuksal düzenleme, kamu denetimlerinin artırılması, siyasetin medyaya medyanın da siyasete etkisini ortadan kaldırmak, şeffaf, saydam ve hesap verebilir bir kamu yönetimi anlayışı ve bunların etkin kontrolünü sağlayacak ve yön verecek bağımsız, devlete eklemlenmemiş sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç vardır.

TÜSİAD Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2002 yılında yedi bölgede 32 il ve 78 ilçede gerçekleştirilen araştırmaya göre; devlete güven seviyesinin düşük olduğu, devlete güvenin sağlanmasında kamu yönetimi reformunun gerekliliği, yolsuzluğun giderek derinleştiği, devletin yolsuzluklar karşısında korunması gerektiği, yurttaş hukukunun güvence altına alınması, yargı sisteminin adaleti sağlaması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmaya göre vatandaşların %12'sinin yolsuzluk kavramını doğrudan doğruya devlete, yasama ve yürütme organlarıyla ve bürokrasiyle özdeşleştirdiğini ortaya çıkarmaktadır.⁵³ Yolsuzluk sadece gelir ve büyüme oranını etkilememekte, aynı zamanda gelir eşitsizliğine ve yoksulluğa sebep olmaktadır. Yoksulluk yolsuzluğu doğururken, yolsuzlukta yoksulluğa sebep olmakta ve bu kısır döngü devam etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yoğun olduğu, yolsuzlukla etkin mücadelenin verildiği Danimarka, Yeni Zelanda, İngiltere gibi ülkelerde yoksulluk oranı azalmıştır. Diğer taraftan yoksullukla mücadele eden GOÜ ve AGÜ'lerde sivil toplum kuruluşları sayısı az, yolsuzlukla mücadele yetersizdir.

Türkiye'de Osmanlı'nın son döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlayan yolsuzluk günümüze kadar devam etmiş ve devam edecek gibi görünmektedir. Her ne kadar Osmanlı'da yolsuzluğu önlemek adına ileri adımlar atılmış olsa da özellikle bürokratik yapılanmanın oluşması, şeyhülislamlık makamının etkinliğini yitirmesiyle

⁵² Birol Erkan ve Oğuz Kara, Yolsuzluk ve Yoksulluk Göstergeleri Arasında İlişki Türkiye Örneği, s. 27

⁵³ Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Editörler), Çağdaş Kamu Yönetimi II, Nobel Yayınları, 1. Baskı Ankara, 2004 s. 368.

olaylar vukuu bulmaya başlamıştır. Daha çok saltanat mücadelesi bağlamında yalancı şahitlik, iftira ve isnat şeklinde görülen yolsuzluklar 1840 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesiyle tekrar düzenlenmiş, 1855 yılında nizamname ile rüşvet sayılacak haller sınıflandırılmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca yolsuzlukla ilgili siyasi ve bürokrat birçok kimse yargılanmış ama cezai müeyyide konusunda akıllarda kalacak bir sonuç uygulanmamıştır. Yolsuzluğun sonuçları tüm toplumu etkilemektedir. Hele ki bu kamu malı üzerinden bir yolsuzluksa tüm toplumu özellikle yoksul kesimi etki altına almaktadır. Yolsuzluk ekonomik büyümeyi azaltır, yurt içi ve yurt dışı yatırımcıları etkiler, toplumsal güveni sarsar, hükümet harcamalarını artırır, yoksulluğu giderici sosyal harcamaları azaltır ve kamu hizmetlerinin kalitesini düşürür.

Türkiye'de hukuki yasaklamaların dışında kalan endirekt etkisi olan yolsuzluk türü daha yaygındır. Yasa çerçevesinde rüşvet, zimmet, irtikâp, dolandırıcılık, kara para aklama, emniyeti suistimal, gizli bilgilerin ifşası gibi yolsuzluk türleri suç sayılmıştır. Ancak yolsuzluğun alt yapısını oluşturan akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost arkadaş kayırmacılığı (Kronizm), siyasi kayırmacılık (Partizanlık), ticari kayırmacılık (Patronaj) ve sendika ve STK kayırmacılığı (korporatizm) gibi yolsuzluklar suç olarak sayılmamaktadır. Haksızlığa yol açan ve suç sayılan yolsuzlukların altlığını oluşturan bu ve benzeri tutumlar oldukça yaygındır.

Cumhuriyet tarihinden günümüze siyasetle ticaret aynı kulvarda yürümüştür. Yasaların oluşmasında veya kaldırılmasında etkin rol oynayan siyasiler kendi çıkarlarını çoğu zaman kamu çıkarlarının önünde tutmuşlardır. Siyasiler asıl görevlerinin yanında rant kollama, lobicilik, monopol kollama, sosyal yardım kollama, oy ticareti gibi faaliyetlerle kendi çıkarlarını ve ticari karlarını artırma çabası içerisine girmişlerdir.

Yolsuzluğun önüne geçmek, asgari seviyeye indirmek için yozlaşan bu yapının alternatifini olarak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bağımsız idari otoriteler oluşturulmuştur. Yolsuzluk gibi toplumsal meselelerin çözüm yolları aranmıştır. Bu kurumlar kendi çalışma alanlarıyla ilgili izin verme, kural koyma, izleme, yaptırım uygulama, kamu oyunu bilgilendirme, araştırma/geliştirme ve uyumsuzlukları çözme

gibi görevlerle⁵⁴ donatılmıştır. Türkiye’de ilki 1981 yılında kurulan BİO’nın sayısı günümüzde 14’e çıkmıştır. Ancak bağımsız olarak nitelendirilen BİO’lerin Türkiye’deki bağımsızlığı tartışılır durumdadır.

Türkiye’de bu amaçla kurulan kurumların başında gelen Kamu Görevlileri Etik Kurumu 2004 yılında kurulmuş, kamu görevlilerinin uymaları gereken, saydamlık, tarafsızlık, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi ilkeler benimsenmiştir. Ancak bu tür BİO’lerinin çoğunun herhangi bir yaptırım gücü yoktur, çoğu raporlar tavsiye niteliği taşımaktan öte gidememiştir.

Yoksulluğu azaltmanın önemli yollarından biri de yolsuzluğu engellemektir. Ancak Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde bunun kolay olmayacağı açıktır. Çünkü yoksulluğu önlemek adına yapılan sosyal yardımlarda dahi yolsuzluk iddiaları sürmektedir. Yolsuzluğu önlemek için, ahlaki ve siyasi yozlaşmanın önüne geçmek, hukuki ve idari reform, toplumsal hassasiyetin yeniden kazandırılması, etkin sivil toplum kuruluşlarının sayısının çoğaltılması, gerçek manada kuvvetler ayrılığı, şeffaflığa ve hesap verebilirliğe dayalı yeni kamu yönetimi anlayışı, katılımcı bir siyaset ve demokrasi aynı zamanda etkin bir denetim gerekmektedir.

Yoksulluk yolsuzluğu doğururken, yoksul yolsuzlar adına gayri resmi ve gayri ahlaki işlerde kullanılmaya devam etmektedir. Burada aç kaldığı için ekmek çalan yoksullardan öte büyük yolsuzluklarda kullanılan yoksullardan bahsedilmektedir.

Yoksulluk aynı zamanda suça karışma oranını da artırmaktadır. Yolsuzluğu ve yoksulluğu minimize etmiş ülkelerde suça karışma oranı daha düşüktür. Türkiye’de suça karışma oranı son dönemlerde büyük bir artış göstermiştir. 1990 yılında toplam mahkûm sayısı 44.76 iken 2009 yılında bu rakam 115.176’ya çıkmıştır.⁵⁵ Özellikle kent merkezine uzak banliyö bölgelerde suç oranı ve yoksulluk oranı yüksektir.

⁵⁴ Mehmet Karakaş, Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler, Maliye Dergisi Sayı,154 Yıl. 2008 s.100-101.

⁵⁵ TÜİK Suç ve Adalet İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070 Alıntı Tarihi:03.01.2015

2.1.3. Demografik ve Coğrafi Nedenler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaşlar, azınlıkların ülke dışına çıkmaları, salgın hastalıklar gibi sebeplerden dolayı özellikle erkek nüfusunda büyük bir azalma meydana gelmiştir. 1960'lara kadar devlet politikası nüfusun artmasını teşvik edici iken 1960 sonrası nüfus planlamasına gidilmiş ve bu amaç doğrultusunda köylerde dahi çalışmalar yapılmıştır. Son dönemde AK Parti hükümeti ile birlikte nüfusun artması yönünde teşvik edici politikalar oluşturulmuştur. Nüfusun giderek artması verimli toprakların azalmasına, işgücünün artmasına diğer taraftan işsizliğin çoğalmasına sebep olmuştur. Türkiye'de günümüzde de etkin olan kırsal yoksulluğun oluşmasında tarım arazilerinin nüfusa bağlı olarak azalması ve etkin tarım politikalarının uygulanmamasıdır. Türkiye'den daha az tarımsal araziye sahip olan Hollanda gibi ülkeler etkin politikaları neticesinde verimliliği artırmış ve yoksulluğu kısmen de olsa engellemiştir.

Yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlardan biride çok çocuklu kalabalık ailelerde yoksulluk oranlarının yüksek olmasıdır. 1960'lı yıllara kadar büyük bir çoğunluğu köylerde yaşayan ve toprağa bağlı olarak hayatını devam ettiren ülke nüfusu 1960 sonrası büyükşehirlere göç dalgasına dönüşmüştür. Böylece kırsal yoksulluk şehirlere taşınmaya başlamış, şehrin merkezine uzak yeni yerleşim yerleri gecekondulaşma başlamıştır. İmar İskân Bakanlığı'nın 1962 yılı beyanına göre İstanbul'da 100.000, Ankara'da 60.000, İzmir'de 20.000, Adana'da 9.000, Samsun'da 4.300 gecekondu⁵⁶ bulunduğu belirtilmiştir. Bu veriler aynı zamanda kentsel yoksulluğun başlangıcını işaret etmektedir. Nüfus hareketliliği sadece yoksullukla ilgili değildir. Terör olayları, sanayileşme, eğitim kurumları, olağan dışı durumlar (doğal afetler) nüfus hareketliliğine etki eden faktörlerdir.

Coğrafi açıdan Türkiye ekonomik faaliyetleri ve üretim biçimleri olarak farklı bölgelere ayrılmaktadır. Bu durum üretim/tüketim miktarında gelir dağılımında ve devlete vergi ödeme konusunda ekonomiye farklı katkılar sağlamaktadır. Farklı coğrafi bölgeler yoksulluğu ve boyutlarını da farklılaştırmaktadır. Devletin bölgesel veya il bazlı düşünerek devlete katkılarına göre hizmet uygulaması diğer bir değişle pozitif ayrımcılık gözetmemesi gelişmişlik açısından daha geride olan bölgeleri yoksullaştırmakta ve bu yoksulluk nesilden nesile aktarılmasına yol açmaktadır.

⁵⁶ Ayşe Buğra, Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2013. s.170.

Bölgesel arası farklılıkların artması ve gelirde adaletsizlik iç barışı tehdit eder niteliğe gelebilmektedir.

Mevsimlik işçilerin bölgeler arası geçişleri hem yoksulluğu önlemede hem de kültürel kaynaşmada önemli bir yer teşkil etmektedir. Ancak mevsimlik işçiler enformel yapı içerisinde çalıştıklarından ne emeklerinin karşılığını ne de sosyal güvencelerini teminat altına alabilmektedirler.

2.1.4. Ekonomik Nedenler

Yoksulluğun nedenlerinden biri de ekonomik nedenlerdir. Yoksulluk üzerine yapılan çalışmaların ortak sonucu ekonomik büyümenin yoksulluğu azalttığı, diğer taraftan dışa bağlı kırılgan ekonomilerin yoksulluk üzerinde olumsuz etki oluşturduğudur.

Türkiye 1930'lara kadar kısmen liberal ekonomiyi öngörmüş bu alanda politikalar üretmiştir. Ancak 1930-50 arası tam bir devletçi anlayışla Keynesyen iktisat teorisi ve Weberyen bürokrasi anlayışı içerisinde olmuştur. Tek Parti döneminde meclisin büyük bir çoğunluğu iş adamlarından ve askerlerden oluşmaktadır. Bu durumda zengin daha zengin, yoksul daha yoksul duruma düşmekte, yoksullukla ilgili sosyal yardımlar adı altında pansuman iyileştirmeler yapılmaktadır. Devlet iş kapısı olarak görülmekte siyasi partiler nepotik tutumlarıyla kendi ideolojisine yakın insanları istihdam etmektedirler. Bir taraftan dönem dönem ekonomik büyümeler yaşanırken bunun topluma yansıması olmamaktadır.

Devletin hantal, sorgulanamayan, baskıcı, kapalı bürokratik yapısı devleti ve elitleri daha da güçlendirirken halkı yoksullaştırmaya devam ettirmiştir. Ekonomik krizlerin eksik olmadığı Türkiye'de bu kırılganlık aralıklarıyla kitlesel yoksulluklara sebep olmuştur.

Özal dönemi ile başlayan dışa açılma ve serbest piyasa politikaları kısmen yoksulluğu önleme eğiliminde olsa da tam rekabet koşullarının sağlanamaması ve eşit şartların oluşmaması nedeniyle istenilen sonucu vermemiştir. Özal liberal politikaları benimseyen dünyanın yeni ekonomik değerleri etrafında siyasete yön veren bir lider görünümünde siyaset yürütmüştür. Dışa açılma, özelleştirme, sivilleşme, kalkınma ve yatırımlarla olumlanan Özal ve siyaseti, yabancı sermayenin ülkeye girişi, ek vergiler gibi uygulamalarıyla eleştirilmiştir.

Son dönemlerde kürselleşmenin etkisi ve AB süreci ekonomiyi milli ekonomi söyleminden çıkartarak ulusötesi uygulamalar içerisine sokmuştur.

2.1.5. İşsizlik, İstihdam Sorunu ve Taşeronlaşma

Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğunun genç nüfus olması ve işgücü potansiyelinin yüksek olmasına rağmen işsizlik ve istihdam sorunu sürekli var olmuştur. Yoksulluk açısından Türkiye’de her ne kadar mutlak yoksulluk görülme de çalışanları yakından ilgilendiren göreceli yoksulluk, çalışan yoksulluğu oldukça yüksektir. İşsizlik eğitimle yakından ilişkilidir. Eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik oranı düşmekte eğitim seviyesi düştükçe işsizlik taşeronlaşmaya doğru kaymaktadır. Araştırmalar eğitim durumu yükseldikçe yoksulluğun azaldığını göstermektedir. Okur-yazar olmayanların yoksulluk oranı %33,71 iken lisans ve üstü mezunlarda bu oran % 1.01’e düşmektedir.⁵⁷

Çalışma koşullarının değiştiği günümüzde işsizlik en büyük sorun olmaya devam etmektedir. Teknolojik gelişmeler, makineleşme gibi etkenler emeği ötelemiş işsizliğe etki etmiştir. Klasik dönem kas gücüne dayalı çalışmalar teknolojik gelişmeler neticesinde robotlar sayesinde görülmekte esnek çalışma, evden çalışma gibi yeni çalışma sistemleri geliştirilmektedir. Çalışanların yoksulluğu kendilerinin yanında ailelerine de yansımakta eğitim ve sosyal hayatlarını etkilemektedir.

Özellikle taşeronlaşma hem özel sektörde hem de kamu alanında yaygın bir iş gördürme metodu olarak görülürken yoksullukta aynı oranda artmaktadır. Dünyada yeni çalışma stratejileri değişmiş emek esnek hale gelmiştir. Esnek çalışma veya süreli iş işverenin çalışanları istediği zaman çoğu kere tazminatını ödemediğinden işten çıkarmasını kolaylaştırmıştır. Sözleşmeye dayalı çalışmalar her ne kadar süresi belli olsa da dalgalı çalışmalardır ve çalışanlar açısından ileriye dönük plan yapılmasını ortadan kaldırmaktadır.⁵⁸

Türkiye’de taşeronlaşmayla ilgili veriler farklı olsa da ortak görüş taşeronlaşmanın son on yılda büyük bir hızla gelişme gösterdiğidir. DİSK Araştırma Enstitüsü yaklaşık 6 milyon işçinin taşeronlar tarafında istihdam edildiğini, Devlet

⁵⁷ Naci Gündoğan, Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Ocak-Şubat 2008. S. 46.

⁵⁸ Zygmunt Bauman, Bireyselleşmiş Toplum, Kayhan Matbaacılık, II. Baskı, İstanbul 2011. s.148

Personel Başkanlığı; 2001 yılında 14 bin olan sözleşmeli personel sayısının günümüzde 214 bine yükseldiğini, 2000 yılında kamu sektöründe 20 bin olan taşeron sayısının bugün 500 bine yaklaştığını diğer yandan aynı dönem aralığında KİT’lerde kadrolu olarak çalışan işçi sayısının 276 binden 156 bine gerilediğini belirtmektedir. Bir taraftan taşeronlaşma artarken diğer taraftan kadrolu işçi sayısı azalmaktadır.

Hak-İş Konfederasyonu tarafından 2014 yılında hazırlanan “Taşeron İşçi Gerçeği Araştırma Raporu” (Doç. Dr. Erdinç Yazıcı yönetiminde Türkiye’nin 27 ilinde 9 iş kolunda 85 işyerinde toplam 5250 kamu taşeron işçisi ile yüz yüze görüşme/anket uygulamasıyla gerçekleştirilmiştir)’na göre; taşeron çalışanların %41.2’si 1000 TL altında, %8.6’sı 800 TL altında, çalışırken 2000 TL ve üzeri çalışan oranı sadece %0.9’dur. Taşeron çalışanlar içinde bulundukları bu oluşumun nedenlerini de ortaya koymaktadırlar. Taşeronlaşmanın gerekçesini ucuz işçilik yaratmaya bağlayanların oranı %51.2, başkalarına para kaynak aktarmaya bağlayanların oranı %22.6 dır. Bu alanda ilginç bir veri de sendikal ve sosyal haklardan mahrum bir işçilik meydana getirmek amacıyla taşeronlaşmanın yayıldığıdır ki; bu fikirde olanların oranı %16.3’dür. Çünkü taşeron çalışanlarının yalnızca %34.4’ü sendika üyesidir. Taşeron çalışanların %77’si sendikalı olmak isterken işten atılma korkusu ve işveren tehdidi sendikalaşma önünde en büyük engel olarak nitelendirilmektedir. Taşeron çalışanların %81.7’si sendikal haklarını kullanma konusunda diretmeleri durumunda işten çıkartılacaklarını düşünmektedirler. Mevcut yasalarla korunması gereken işçi haklarının yasalarda belirtildiği şekliyle korunmadığını düşünenlerin oranı %80,8’dir.⁵⁹ Türkiye’de iş bulamayanlar işsizlikten yakınırken çalışanlar aldıkları maaşın yetersizliğinden şikâyetçidirler.

⁵⁹ Erdinç Yazıcı, Taşeron İşçisi Gerçeği Araştırması Özet Raporu, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ankara 2014.

Tablo 1. 2005-2013 Yılları Arası Çalışanların Kazanç Memnuniyeti

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kadın/ Çok Memnun	0,5	1,1	3,2	3,0	2,0	1,6	1,6	1,6	2,2
Memnun	15,06	21,4	29,5	20,9	23,5	23,4	27,5	29,6	42,8
Orta	15,6	19,5	19,9	19,8	19,7	18,4	20,4	19,5	19,2
Memnun Değil	21,0	21,0	20,7	22,1	25,4	18,6	23,3	19,8	25,7
Hiç Memnun Değil	6,9	5,6	7,0	6,6	9,3	7,4	7,5	7,9	4,3
Parasal Kazancı Yok	40,5	31,3	19,7	25,6	20,2	30,5	19,6	21,5	5,8
Erkek/Çok Memnun	1,6	2,1	1,9	2,2	2,0	3,0	2,4	1,9	2,8
Memnun	24,2	27,7	30,5	28,9	24,5	33,1	33,9	36,1	44,7
Orta	25	24	24,1	23,7	23,9	22,4	25,2	24,5	19,1
Memnun Değil	32,2	33,9	31,3	33,4	32,2	28,1	29,1	26,2	27,3
Hiç Memnun Değil	13,0	8,6	8,8	8,6	15,7	8,6	8,3	9,2	5,6
Parasal Kazancı Yok	4,0	3,8	3,3	3,2	1,8	4,9	1,2	2,1	0,6

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10952> Alıntı Tarihi.10-01-2015

Tablo 1’de de görüldüğü üzere çalışanların kazanç memnuniyeti gün geçtikçe iyileşmekte, ancak işsiz kalma korkusu yapılan bu çalışmaların verilerinde etkili olmaktadır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kazanç memnuniyeti arasında kadın ve erkeklerin düşünceleri pek fark etmemektedir. Kadın çalışanlardan kazancından memnun olmayanların oranı %30’lardayken bu oran erkeklerde %32 civarındadır. Memnun olanların oranı çok memnun grubu da dahil edildiğinde erkeklerde %46’larda kadınlarda ise %45’tir.

2.1.6. İç Karışıklıklar, Terör Olayları ve Doğal Afetler

Türkiye Cumhuriyet tarihi boyunca bir taraftan yoksullukla diğer taraftan yoksulluğun ana sebeplerinden biri olan iç karışıklık ve terörle mücadele etmektedir.

Terör; herhangi bir amaca ulaşmak için sivillerin veya güvenlik görevlilerinin propagandaya yönelik ses getirici eylemlerle öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Şiddet ise bir kişiye güç veya baskı uygulayarak, isteği dışında bir şeyleri yaptırmak olarak tanımlanmaktadır. Şiddet ve terör birbirlerinin yerine kullanılsa da ikisi farklı kavramlardır. Terör siyasi amaç güden ve bu amaç doğrultusunda toplumda korku

yaratan, kendine itaat ettirmeyi sağlayan bir yapıdadır. Terörün tanımında kişi, ya da kişilere cebir ve şiddet kullanma, siyasi bir maksada dayanma, insanlara zarar verme, eylemlerde sürekli ve sistematik hareket etme, toplumu korkutup sindirme, yönlendirme, kamu malına ve özel mülkiyete zarar verme gibi unsurlar vardır.

1968 Olayları dünyanın çoğu yerinde yeni hakların kazanılmasına, demokrasinin gelişmesine, çalışanların emeğinin karşılığını almasına vesile olurken Türkiye’de iç karışıklığa ölümlere ve milli servetin heba edilmesine yol açmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin de altlığını oluşturan iç karışıklık, sağ sol çatışması 5.000’e yakın insanın ölümüne sebep olmuş, on binlerce genç yaşta insanın cezaevine girmesine, dolayısıyla ülkenin genç enerjisinin tükenmesine yol açmıştır. 1980 öncesi terör eylemleri ideolojik eylemlerken daha sonra bölücü terör (PKK-KCK), dini motifli terör (İBDA-C, Hizbullah vb.) eylemleri ortaya çıkmıştır.

1978 yılında başlayan bölücü terör örgütü eylemleri dönemsel olarak iniş çıkış gösterse de günümüze kadar bitirilememiş ve Türkiye ile anılır hale gelmiştir. Sebeplerinden, çözüm yollarından, siyasi süreçlerden bahsetmeden yoksulluk bağlamında Türkiye’ye verdiği zararları değerlendirmeye çalışacağız. Terör örgütü ve eylemleri ile ilgili birbirinden farklı /tutarsız veriler mevcuttur. Çalışmamızda TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun 2013 yılında yayımladığı raporu baz alınacaktır.

İlgili rapora göre Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 2013 yılına kadar terör nedeniyle ölen vatandaş sayısı 100.000’i geçmiştir. Bölücü terör örgütü nedeniyle 7.918 şehit, 5.557 sivil, 22.101 terörist olmak üzere toplam 35.576 kişi hayatını kaybetmiştir. Asker kaynaklı verilerde bu rakam 40.000, ilgili komisyonda söz alan Kemal Burkay’a göre 50.000’dir. Aynı raporda 3.774 faili meçhul vakanın yaşandığı bunlardan 272’sinin polis gözetimi altında kaybolduğu belirtilmektedir. Terör örgütüne katılanların büyük bir çoğunluğu 14-25 yaş aralığındadır. Bölücü terör örgütüne katılımlarda eğitim düzeyleri düşükken (ilkokul mezunu %39 okur yazar %12) dini motifli ve sol örgütlere katılımda eğitim düzeyi (yüksek okul mezunu % 22.5, lise mezunu %40.5) yüksektir. Cinsiyet dağılımında %88’i

erkeklerden oluşmaktadır. Teröre katılım en fazla Diyarbakır'da görülürken arkasından İstanbul ili gelmektedir.⁶⁰

Terör olayları toplumu sosyal, psikolojik yönden etkilediği gibi işsizlik ve yoksulluk yönünden de etkilemektedir. Teröre olayları nedeniyle insanlar topraklarından ayrılmak zorunda kalarak göç etmektedirler. Terör olayları neticesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden İstanbul, Ankara, İzmir, Gaziantep gibi şehirlere büyük göçler yaşanmıştır. Bu bağlamda 62.448 hane göç etmiştir. Birey bazında bu rakam 386.360 kişidir. Son dönemlerde terörü sonlandırmak adına atılan adımlar ve barış süreci kapsamında çıkarılan kanunlar neticesinde geriye göçler başlamıştır. 187.861 kişi yaşadığı topraklara geri dönmüştür. İlgili kanun kapsamında geriye dönüşlerin devlete maliyeti toplam: 128.360.000 TL'dir.

Terörün yoksulluğu nasıl tetiklediğini terör eylemleri kapsamında devlet harcamalarından örnekler vererek açıklamaya çalışalım. Terör nedeniyle 20.060 şehit yakını şehit aylığı almaktadır. 82.724 kişi sigorta yaptırılmıştır. Terörle mücadele kapsamında güvenlik güçleri haricinde 11.512 kişi istihdam edilmektedir. Terör olayları neticesinde mağdur olan 5.864 kişiye toplam: 18.755.197 TL tazminat ödenmiştir. Gönüllü ve geçici korucu sayısı 65.413'dür. Yoksulluğun göstergelerinden biri de korucularla yapılan anketlere verdikleri cevaplarla gün yüzüne çıkmaktadır. Geçici köy korucusu olma nedeni sorulan koruculardan %71'i işsizlik, %51'i yoksulluk cevabı vermektedir. İşsizlik ve yoksulluğu aynı kategoride değerlendirdiğimizde terörün ve teröre bağlı olayların insanları nasıl yoksullaştırdığı daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Yalnız bölücü terör örgütüne harcanan para miktarı Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş'a göre 1.2 trilyon dolar'dır. AK Parti Terörle Mücadele Kitapçığına göre 300 milyar dolar, Komisyon Toplantısına katılan Prof. Dr. Ümit Özdağ'a göre 75 milyar dolardır. Teröre harcanan bu para Milli Gelir Olarak değerlendirilebilseydi kişi başına düşen Milli Gelirin 20.000 dolar olabileceği

⁶⁰ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun 13 Şubat 2013 Tarihli Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında, Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu,

öngörülmektedir.⁶¹ Terör olayları bir taraftan yoksulluğu artırırken diğer taraftan toplumsal psikolojiyi bozmakta ve güven ortamını sekteye uğratmaktadır.

Yoksulluğu doğuran nedenlerden biri de etkisi uzun yıllar süren doğal afetlerdir. Doğal afetleri geçici yoksulluk bağlamında ele alabileceğimiz gibi gerekli çözümlerin üretilmemesi durumunda kronik yoksulluk olarak ta değerlendirebiliriz. Türkiye coğrafi konum itibari ile deprem kuşağındadır. Deprem dışında diğer doğal afetler (sel, hortum, toprak kayması vb.) kısmi olarak cereyan etse de mal ve can kaybı açısından çok etkili değildir. Deprem gibi doğal afetler bir taraftan can ve mal kaybı olarak ülkenin hüznü olurken diğer taraftan çarpık yapılaşma, denetimsizlik, acil eylem planı, sosyal yardımlaşma, digergamlık, sivil toplum kuruluşlarının etkileri, gibi birçok olguyu tekrar gözden geçirilmesine ve gündeme alınmasına yol açmaktadır.

Türkiye'nin deprem kuşağında olduğu gerçeği ortadayken, yerleşim yerleri, sanayi, iş sahaları ve nüfusu bu bölgelerde yoğunluktadır. Marmara bölgesi birinci derece deprem bölgesi olmasına rağmen Türkiye'nin hem nüfus hem de sanayi anlamında en yoğun olduğu bölgedir.

1900-1999 yılları arasında Türkiye'de 149 deprem yaşanmıştır. Bu depremler 578.544 binanın yıkılmasına 97.203 insanın ölümüne sebep olmuştur.⁶² Son olarak can ve mal kaybı açısından en büyük deprem 17 Ağustos 1999 yılında Marmara Bölgesinde yaşanmıştır. Etkisi açısından 1939 Erzincan depreminden sonra en büyük depremdir. Türkiye'de istatistikî verilerin tutarsızlığı 1999 depreminde de ortaya çıkmıştır. Resmi rakamlara göre ölü sayısı 17.480, yaralı sayısı 23 bin 781, sakat kalan kişi sayısı 505'dir. Yıkılan ve ağır hasarlı bina 16.649, orta hasarlı konut sayısı 90.536, orta hasarlı işyeri sayısı 14.133 orta ve az hasarlı işyeri sayısı 115.000 civarındadır.⁶³ Bu rakamlar başka kaynaklara göre bazen yarı yarıya değişmektedir. Örneğin ölü sayısı 40-50 bin civarında olduğu uzun süre kamuoyunda tartışılmıştır. Türkiye'nin ilk deprem haritası 1972 yılında çıkmış ardından 1996 yılında yeni bir harita yayımlanmıştır. Yani deprem bölgesinde nüfusun ve sanayinin yoğunlaşması

⁶¹ A.g.e, s 68

⁶² Bülent Özmen, 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi'nin Hasar Durumu, Türkiye Deprem Vakfı Raporu, 2000 Ankara.

⁶³ Kasım Herdem, 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Türkiye'deki Kriz Yönetimi Anlayışı Üzerinde Oluşturduğu Değişiklikler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt.44 Sayı.2 Haziran 2011. s. 147,

deprem haritalarının yayınlandığı tarih sonrasıdır. Türkiye nüfusunun %23'ü deprem bölgesinde yaşarken ulusal gelirin %34'ü yine deprem bölgesinde üretilmektedir.

Depremin, daha doğrusu çarpık yapılaşmanın ve denetimsizliğin Türkiye ekonomisine verdiği zararın rakamsal verileri şöyle gerçekleşmiştir. Bu verilerde de tutarsızlık olmasına rağmen boyutlarını belirleme ve yoksulluğa etkisi konusunda bir fikir oluşmasına yardımcı olacaktır.

TMMOB tarafından hazırlanan rapora göre; toplam 376 bin 479 konut ve işyerinde hasar meydana gelmiştir. Marmara depreminin ekonomik zararları; TÜSİAD verilerine göre 17 milyar dolar, DPT'ye göre 15-19 milyar dolar, DB (Dünya Bankası) verilerine göre 12-17 milyar dolar civarındadır. GSYİH açısından TÜSİAD'a göre %9, DPT'ye göre %8-10, DB'na göre %6-9 arasındadır.⁶⁴

Bir başka araştırmada 1.186 işyerinde meydana gelen toplam zarar 355,4 trilyon'dur. Aynı çalışmaya göre 10 kişinin üzerinde işçi çalıştıran 690 işyerinden 420'si depremde hasar görmüş, 590 işyerinin üretimi olumsuz yönde etkilenmiştir. İşyerlerinde nitelikli eleman kaybı 496, çalışır durumdayken ölen işçi sayısı 222'dir. Hasar gören 78 işletmenin ihracat kaybı 62 milyon dolar, hasar gören 62 firmanın ithalat oranındaki azalma 59,5 milyon dolar olmuştur. Doğal afetlerin yoksulluğa etkisini göstermesi açısından deprem öncesi ve deprem sonrası Sosyal Yardımlaşma Vakfına başvuru sayılarını vermekte fayda olacaktır. Kocaeli ilinde toplam 5.792 dosyanın 1.538'i deprem öncesine geri kalan 3.492 dosya depremden hemen sonra açılmıştır.⁶⁵

17 Ağustos depremi merkezi yönetim açısından kötü bir sınav olsa da sivil toplum kuruluşları özellikle dernek ve vakıflar açısından başarılı bir organizasyon örneği olmuştur. Diğer taraftan iyi bir organizasyonda insanların yoksullukla mücadelede ne kadar etkin olduğunu göstermiştir. Devlet ve organlarından önce sivil toplum kuruluşlarının olay yerine intikali ve organizasyonu, bir kere daha sivil toplumun önemini ortaya koymuş bu tür vakalarda formel yapılanmadan ziyade enformel gönüllü kuruluşların daha fazla kabul gördüğü gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

⁶⁴ HERDEM A.g.e. s 149

⁶⁵ Tuncay Güloğlu ve Muharrem Es, Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk, Kocaeli Örneği. s.89-97

2004 yılında düzenlenen Deprem Şurası Raporu'nda depremin insan ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiler sıralanmıştır.

Deprem sonrası insanların yaralanması ve sakat kalması halinde insan psikolojisinde onarılamayacak yaralar açılabilmekte, çok pahalı tedavi masrafları ve iş kayıpları söz konusu olabilmektedir.

Kamu ve özel sektör iş yerlerinin yıkılması, kapalı kalması veya toptan kapanması ya da geçici olarak açılmaması halinde insanların işlerini kaybetmeleri ve üretimsizlik meydana gelerek ekonomik kayıplar oluşmaktadır.

Bölgede yaşayan insanların sosyal yaşantılarında çok büyük oranda gerileme olmakta aile içi huzursuzluklar artmaktadır. Binaların, yolların, içme suyu ve kanalizasyon, elektrik, telefon gibi altyapı tesislerinin etkilenme durumları ortaya çıkmakta, bu tesislerin yapılması çok uzun yıllar almakta ve milyar dolarlara varan maliyetler söz konusu olmaktadır.⁶⁶

Diğer taraftan doğal afetler çarpık yapılaşmanın, denetimsizliğin, hangi sonuçları doğurduğunu göstermek açısından ve acil eylem planlarımızın yetersizliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan veya AGÜ arasındaki en önemli farklardan biri gelişmiş ülkeler; öngörülerle siyaset üretilen orta ve uzun vadeli planlarla bütün olasılıkları değerlendirmeye dâhil ederken, az gelişmiş ülkelerde olay olduktan sonra tedbirler alınmaya önlemlerden söz edilmeye başlanmaktadır. Bu aynı zamanda “kervan yolda düzülür” atasözünün doğrulandığının göstergesidir.

Özellikle yerel yönetimlerde yeni yeni oluşturulan acil eylem planları, birimleri, doğal afetlerle mücadele eğitim ve seminerleri 1999 depremi sonrası gündeme gelmiş bu bağlamda kentsel dönüşüm projeleri tartışılmaya başlanmış ve günümüze gelindiğinde ilk baştaki kararlı tutum siyasi bir argüman haline dönüşmüştür.

⁶⁶ Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Deprem Şurası 2004 Raporu, Ankara 2004 s. 5-6.

2.1.7. Tüketim Alışkanlıkları ve İsrar

Yoksulluğu doğuran nedenlerden biri de dünyanın giderek tüketim toplumuna dönüşmesi ve israftır. Küreselleşmenin getirdiği önemli unsurlardan biri dünya nimetlerinin alt ve üst zenginliklerinin tüm insanlığa ait olduğu ve israf sorununun da ülkelerin değil dünyanın sorunu olduğu evrensel bir bakış açısıdır.

Modern topluma geçişle insanların tüketim alışkanlıkları değişmiş özellikle Paris gibi şehirlerde tüketime endeksli satış yerlerinde vitrin oluşturma, parti düzenleme gibi adımlar atılmıştır. Sınırlı kaynakların sınırsız tüketimi insanlığı zor durumda bırakmaktadır/bırakacaktır. Bilinçsizce oluşan tüketim alışkanlıkları ekolojik dengeyi bozmakta, insanlığın ortak paydası olan dünyayı tüketmektedir. Dünyanın bir tarafında açlıktan ölen insanlar varken diğer tarafta aşırı lüks tüketimin yaşanması insanlık ayıbıdır. Üretim mekanizmalarının değişmesine bağlı olarak fazla üretim oluşmuş, arkasından üretilen ürünlerin pazarlanması için piyasa ve piyasanın oluşabilmesi yönünde moda vb. tabirlerle reklama gidilmiştir. Tüketim toplumu içerisinde yaşayan insanlarla, yoksul hayat süren insanlar sosyolojik ve psikolojik açıdan birbirlerinden farklıdırlar. Yoksul bir çevrede büyüyen insanlar zengin çevrede yetişmiş kişilere göre daha sert mizaca sahip oldukları ve öngörülemez bir çevreye maruz kaldıkları hastalık, sakatlık hatta ölüm olayları gibi tehlikelere ve risklere sahip olduğu söylenebilir.

İsrafi önleme konusunda sayıları azda olsa STÖ'leri mevcuttur. Sivil toplum örgütlerinin bir diğer tanımlaması ihtiyaçların giderildiği toplumdur.⁶⁷ Dolayısıyla ihtiyacın belirlenmesinde ve ortadan kaldırılması hususunda daha aktif sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Küreselleşen dünyada sermayenin belirli bir kesimde toplanması veya güçlerin birleştirilerek oluşan konsensüs gereği küçük ve orta ölçekli işletmeler zarara uğrarken büyük işletmeler hem karlarını artırmakta hem de gittikçe büyümektedirler. Birincil ilişkilerin olduğu mahalle esnafı artık yok olma içerisine girmiş insan iletişiminin sınırlı olduğu büyük AVM'ler boy göstermeye başlamıştır. Hal böyle olunca ihtiyaca göre alışveriş yerine zamana göre mekâna göre alışveriş ortamı

⁶⁷İdris Küçükömer, Sivil Toplum Yazıları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994. S.133.

oluşturmuştur. Bilişim teknolojilerinin gelişimi özellikle iletişim ve internet alanındaki gelişmeler bireyi tüketici konumuna sokarken alışverişe daha kolay ve ulaşılabilir hale getirmiştir. Özellikle basın yayın organları film, dizi, basılı neşriyatlar, reklamlar toplumun tüketici, müsrif bir toplum olmasının baş aktörlerindendir. Gün boyu sadece tüketim üzerine yapılan reklamlar ve bunlara kanal tahsisleri toplumu değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Aynı zamanda mahalle baskısı ve diğer etkenler insanları tüketim konusunda tetikleyen etkenlerdendir.

İsraf sadece gıda, giyim vb. anlamda dar çerçevede değerlendirilmemeli, zaman israfı, beden israfı, insan israfı, gibi geniş bir perspektiften değerlendirilmelidir. İsraf fertlerin ve toplumların dolayısıyla dünyanın kurtulamadığı karşılığında ağır bedel ödediği salgın bir hastalık haline gelmiştir.⁶⁸

Küreselleşmenin de etkisiyle hızla yayılan tüketim alışkanlıkları ve israf önü alınamaz duruma gelmiştir. Çağımızın hastalığı ruhsal bunalım, obezite, doyumsuzluk, aza kanaat etmemenin ve aşırılıkların sonucudur. Yoksulluğu tetikleyen israf ve tüketim alışkanlıklarını önlemek adına Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF), gibi dünya Vakıflarının yanında Türkiye’de İsrafı Önleme Vakfı (TİSVA) Isı, Su, Ses ve Yangın Yalıtımcıları Derneği (İZODER) vb. vakıflar faaliyet göstermektedir.

Dünyada israfı önleme adına birçok ülke temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. 22-30 Kasım 2014 tarihleri arasında Avrupa Birliği’ne üye 28 ülke temsilcilerinin katılımıyla israfı önleme ve yoksullukla mücadele konusunun ele alındığı konferans düzenlenmiştir. 2009 yılında ilan edilen İsrafı Azaltma Haftası kapsamında 12 bin eylem gerçekleştirme kararı alınmıştır.

İlgili konferans raporunda sadece Avrupa’da kişi başına 500 kg geri dönüştürülebilir atık oluştuğu belirtilmiştir. Yeni projelerle atıkların geri dönüşümü ve tekrar kazanımı amaçlanmakta ve bu alanda çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye’de israfı önlemek adına yerel yönetimler ve başta TİSVA olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları faaliyet göstermekte, eğitim kurumlarında ve yerel

⁶⁸ Veli Kayhan, İsraf Hastalığı, Din Bilimleri Akademisi Araştırma Dergisi, Sayı 2, Yıl 2006. s. 153

yönetimlerde bilinçlendirme seminerleri düzenlenmektedir. TİSVA Mütevelli Heyet Başkanı ve aynı zamanda milletvekili olan Prof. Dr. Aziz Akgül'ün israf ile ilgili tespitleri ilginçtir. Akgül'e göre Milli gelir'in %25'i israf edilmektedir. Dünyada su rezervlerine dikkat çeken Akgül; dünyada suyun %0.3 nehir ve göllerden oluştuğunu belirtmektedir. Türkiye dünyanın en hızlı nehirlerinden bir kaçına sahip olmasına rağmen su kaynakları bakımında dünya sıralamasında alt sıralarda bulunmaktadır. 2030 yılında Türkiye'nin 80 milyon nüfusa çıkacağı ve su sıkıntılarının yaşanacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de üretilen ekmeğin %5'i israf edilmektedir. Bu günde 6 milyon ekmek demektir.

İsrafi önlemek adına 1960 yılında Van Hengel tarafından başlatılmış olan Gıda Bankacılığı faaliyetleri dünyanın dört bir yanına yayılarak devam etmektedir. Sadece ABD'de 50 eyalette 220 gıda bankası ağı kurulmuştur. Türkiye'de bu amaçla 2004 yılında hukuki düzenleme yapılarak Gıda Bankacılığına izin verilmiş, ilk örneği 24 Ocak 2004 tarihinde Diyarbakır'da kurulmuştur.⁶⁹ Yoksullukla mücadele ve zenginle fakiri buluşturma anlamında Gıda Bankacılığı önemli faaliyetler yürütmektedir.

İsraf aynı zamanda İslam dini içerisinde çok geniş yer bulmuş, içki, zina, yalan söyleme gibi büyük günahlarla sıralanmış, israfın önlenmesi konusunda uyarı ve ikazlara yer verilmiştir. Birçok ayet ve hadiste israfın zararlarından bahsedilirken yoksulluğun önüne geçmede önemine de vurgu yapılmıştır.

Bu dini öğretiler son 20 yıla kadar toplumda örfi olarak karşılık görürken son dönemlerde medyanın da etkisiyle önemini yitirmeye başlamıştır. Kuran'da farklı surelerde “Onlar, Allah yolunda karşılık beklemeden, gönüllü harcarlarken, insanların ihtiyaçlarını görürken meşru harcama sınırını aşmazlar, ölçüyü kaçırmazlar, cimrilik etmezler. İhtiyaç görme, muhtacı rahatlatan, vereni sıkıntıya sokmayan, israf ile cimrilik arasında dengeli bir harcamadır”.⁷⁰

“Akrobaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. İsraf ederek saçıp-savurma. Çünkü saçıp-savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür⁷¹” gibi İlahi emirleri mevcuttur.

⁶⁹ Aziz Akgül, Yoksullukla Mücadele Mikro Kredi Uygulamaları, TİSVA Yayınları, -2006

⁷⁰ Kuran-ı Kerim, Furkan Süresi 67. Ayet, Hayat Neşriyat Yayınları.

⁷¹ Kuran-ı Kerim, İsra Süresi 26-27. Ayet, Hayat Neşriyat Yayınları.

Özellikle israfın önlenmesi konusunda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sınırlı ve yetersizdir. Türkiye’de adalet saraylarının büyüklüğü, yoksullara yapılan yardımların sayısı, göçük altında kalmış insanların kurtulma süreleri ve “huzur” evlerinin konforuyla övünme alışkanlığı devam etmektedir. Sonuçlar nedenlerden bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluğun temel nedenleri olarak sayabileceğimiz bu maddeleri çok yönlü olarak artırmak mümkündür. Yoksulluk bir bütün olarak devletin tüm kurumlarının işbirliğinde uzun vadeli kalıcı çözümlerle minimize edilebilecek bir olgudur.

Yukarıdaki yaklaşımların özeti olarak yoksulluk nedenlerini;

Olumsuz ekonomik konjonktür,

Çözülen geleneksel yapılar ve sosyal güvencesizlik,

Uluslararası finans sermayesinin, küreselleşmenin etkileri,

Gelir dağılımı dengesizliği ve giderek makasın açılması,

Demografik yapıdaki değişim ve artan göç hareketleri nüfusun hareketliliği,

Enformel sektörün gelişimi, taşeronlaşma ve sendikasızlaştırma eğilimleri,

Vergi sistemin adaletsizliği ve etkin olmayan denetim,

Yüksek faiz ve rant ekonomisi⁷²

Doğal afetler ve terör

Dezavantajlı (engelli, yaşlı v.b.) vatandaşların iş gücüne katılamamaları,

Bireyler arasında yetenek farklılıkları,

Mesleki eğitimin yetersizliği,

Liberal ekonomik uygulamalar neticesinde fırsatların eşit olmaması ve tekelleşme,

Bilinçsiz tüketim ve israf,

Yetki ve sorumluluğun belirsizliği,

Merkezcil yapı yerelleşememe gibi maddelere ayırabiliriz.

⁷² Mustafa Öztürk, ve Işıl Çetin, Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar, Yaşar Üniversitesi.

2.2. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları

Türkiye az gelişmiş ülkelerle özellikle Sahra Altı ülkeleriyle mukayese edildiğinde mutlak yoksulluk göstergeleri iyi durumdadır. Mutlak yoksulluk son on yılda sıfırlanırken çalışanların yoksulluğu, insani yoksulluk ve görelî yoksulluk devam etmektedir. 1961 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet hüviyetine bürünmüştür.

Türkiye’de diğêr alanlarda olduğu gibi yoksulluk üzerine çalışmalar geç tarihlerle rastlamaktadır. En büyük sorunlardan biri problemlerin tespit edilmesi noktasıdır. Tespit edilemeyen, ölçülemeyen çalışma ve veriler çözüm yollarının oluşması konusunu da zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de yoksulluk ve sosyal olaylar üzerine yapılan çalışmalar son dönemde hız kazansa da sınırlı sayıdadır. Resmi yoksulluk sınırının tespitine yönelik ilk çalışma TÜİK tarafından 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra aynı kurum tarafından 2009 yılı yoksulluk araştırma çalışması yapılmış ve Ocak 2011 yılında kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Türkiye’de yoksulluk ölçümleri birçok ülkede olduğu gibi harcama bazlı yapılmakta olup, yoksulluk sınır ve oranlarının hesaplanması Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütölmektedir. Günlük geliri 1 ABD doları altında olan fertler mutlak yoksul, günlük geliri 4 ABD doları altında olanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Coğrafi bölgeler arası değêrlendirmede; en yoksul bölge Doğu ve Güneydoğu Bölgesi, arkasından İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Ege Bölgesi, Trakya Bölgesi ve Marmara Bölgesi olarak sıralanmaktadır. En yoksul İl %82,37 oranla Mardin’dir. En az yoksulluğun yaşandığı il %5.28 oranla İstanbul’dur. Yoksulluk kentsel yerleşim yerlerine oranla kırsal alanlarda daha fazla görölmektedir.

Türkiye’de nüfusun yaklaşık %0.54’ü (374.000 kişi) sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %17.11 (11 milyon 933 kişi)’nin gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Her türlü yoksulluk dahil edildiğinde Türkiye nüfusunun %18’i yoksuldur. Çalışanlar arasında yoksulluk oranı %16, kayıt dışı istihdam oranı %25,9’dur. Kentsel yerlerde yoksulluk riski %25.21 iken kırsal

yerleşim yerlerinde %54.06'dır.⁷³Yoksulluk oranları eğitim seviyesi ve ailede kişi sayısı artışına göre yükselirken, çekirdek ailelerde ve eğitim durumu yükselmesiyle düşmektedir. Yıllara göre değerlendirmelerde ekonomik kriz, doğal afet gibi durumlar verileri değişken kılabilmektedir. Türkiye'nin nüfus ortalamasının genç olması ve iş gücü oranının yüksek olması çalışan yoksulluğunu ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'nin iş göremez muhtaç durumda değerlendirilebilecek yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı %13, doğuştan veya sonradan engelli durumuna düşmüş vatandaşların toplam nüfusa oranı %12,29'dur.

Türkiye 2002-2012 yılları arasında aşırı yoksulluk oranını %13'ten %5'e orta düzeyli yoksulluk oranını %44'ten %20,6'ya düşürmüştür. Türkiye'nin İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) 2005 yılında 0.671 iken 2012 yılında 0.722'ye yükselmiştir ve bu değer Türkiye'yi yüksek insani kalkınma grubuna girmesini sağlamıştır.⁷⁴ Türkiye özellikle AB uyum süreci kapsamında reformlar yaparak OECD ülkelerinin kriterlerini yakalama çabası içerisinde.

2.2.1. Gelir Durumuna Göre Yoksulluk Oranı

TÜİK tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nda medyan gelirin %60'ına göre yoksulluk oranı %22,4 olarak hesaplanmıştır. 2007 yılından 2013 yılına yoksullukta bir puanlık düşüş yaşanmıştır. Avrupa Ülkeleri ile mukayese edildiğinde en düşük yoksulluğa sahip ülkeler Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Danimarka, Finlandiya olurken yoksulluğun en fazla görüldüğü ülkeler İspanya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan'dır.

Sürekli yoksulluk oranına göre Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke içinde yoksulluk oranı en düşük ülkeler Çek Cumhuriyeti (%4,3), Danimarka (%5,7), Hollanda ve Avusturya (%5,8) olurken, en yüksek ülkeler Romanya (%18,2), Türkiye (%16), ve Yunanistan (%13,8)'dir. Bu verilere göre maddi yoksulluk oranı düşerken alım gücüne dayalı diğer etmenlerinde göz önüne alındığında sürekli yoksulluğun devam ettiği görülmektedir.

⁷³ Mehmet Güneş, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Politikası Olarak Sürdürülebilirliği, SÜ. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi, Yıl 2013 s 161 -162

⁷⁴ Dünya Bankası Grubu Türkiye İşbirliği, Ülke Programının Görünümü Ekim 2014 Raporu www.worldbank.org 11.02.2015.

Tablo 2. 2002-2011 Yılları Arası Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gıda Yoksulluğu	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	0,40	-
Gıda+gıda dışı	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	17,50	-
Kişi Başı Günlük 1dolar altı	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-	-	-
Kişi Başı Günlük 2,15 dolar altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14
Kişi Başı Günlük 4,3 dolar altı (2)	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,38	4,35	3,66	2,79

Kaynak: TÜİK Fert Yoksulluk Oranları <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Alıntı Tarihi:10-02-2015

(2) 1dolar'ın SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır.

Türkiye’de 1 doların altında mutlak yoksulluk oranı sıfırlanırken, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı yaklaşık on yıl içerisinde %26,96’dan %18,8’e gerilemiştir. Bunun yanında yoksulluk sınırının altında kalan nüfus büyüklüğü 2007 yılında 12,3 milyon iken, 2009 yılında 12,8 milyon kişidir.

Bu durum 2002-2011 yılları arasında Türkiye’nin yoksullukla mücadelede önemli ilerleme gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

2.2.2. Kent-Kır Yoksulluğu

Türkiye’de 2011 yılı itibariyle mutlak yoksulluk sıfırlanırken, kent yoksulluğu oranında kısmi azalış, kayıt dışı istihdam, mevsimlik/gündelik çalışma uygulamalarının yoğun görüldüğü kırsal alanda tarımsal üretime dayalı kır yoksulluğunda artışlar yaşanmaktadır.

Tablo 3. Harcama Bazlı Yoksulluk Sınırı Yönetimine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranı (%)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Fert Yoksulluk Oranı Genel	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
Fert Yoksulluk Oranı Kır	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20
Fert Yoksulluk Oranı Kent	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59

Kaynak: TÜİK Fert Yoksulluk Oranı, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Alıntı
Tarihi:10-02-2015

Tablo 3’de de görüldüğü gibi Türkiye’de kent yoksulluğuna göre kır yoksulluğu daha fazladır. Her ne kadar yıllara göre kent yoksulluğunda düşüş oranı görülse de özellikle tarıma dayalı ve kayıt dışı çalışmanın yol açtığı kır yoksulluğunda artış gözlemlenmektedir. Mutlak yoksulluk sınırında olan kişilerin durumunun iyileşmesiyle görece yoksulluk grubuna dâhil olması görece yoksulluğun oranını artırmıştır.

Gelir dağılımı ve alım gücü açısından Türkiye’de önemli kutuplaşmalar görülmektedir. Üretime katkısı olan kişiler ürettikleri ürünlerden elde edilen gelirlerin çok daha azına ulaşabilmektedir.

Tablo 4. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı %20’lik Gruplar 2012-2013

Yüzde 20’lik Fert Grupları	Türkiye		Kent		Kır	
Yıllar	20012	2013	2012	2013	2012	2013
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İlk %20’lik Grup	6,5	6,6	7,0	7,0	6,1	6,8
İkinci %20’lik Grup	11,0	10,9	11,3	11,1	11,2	11,5
Üçüncü %20’lik Grup	15,6	15,4	15,6	15,4	15,8	15,9
Dördüncü %20’lik Grup	22,0	21,8	21,6	21,6	23,0	22,7
Son %20’lik Grup	45,0	45,2	44,6	44,09	43,5	43,1
Gini Katsayısı	0,402	0,400	0,391	0,392	0,377	0,365

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Alıntı Tarihi:10-02-2015

Türkiye’de hane halkı başına düşen ortalama yıllık kullanılabilir gelir 29.479 TL iken, ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelir 13.250 TL’dir. İstanbul bölgesi 18.248 TL ile ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri en yüksek olan bölge, arkasından 16.294 TL ile Batı Anadolu bölgesi gelmektedir. En düşük ortalamaya sahip bölge ise 6.920 TL ile Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Türkiye’de gelir dağılımındaki dengesizlik oranı tablodan da anlaşılacağı üzere pek fazla değişmemektedir. Son 20’lik dilime giren grup 2013 yılı itibariye kentte 44,9 kırdı ise 43,1 ortalama gelire sahipken, ilk 20’lik grupta kalan insanlar ortalama 6,5 gelire sahiptir. 2013 yılı itibariyle gelir dağılımındaki eşitsizlik oranı %53,5 seviyelerindedir.

Aynı dönem içerisinde sosyal transferlerin %92’si emekli, dul ve yetim aylıkları oluştururken, bu harcamaların toplam gelir içindeki payı %18,2’dir. Diğer sosyal transferlerin payı sadece %1,5 oranındadır. Orta gelir grubuna dahil edebileceğimiz ikinci ve üçüncü grupta bulunan vatandaşların yüzdelerinde herhangi bir artış olmaması gelir dağılımının adaletsizliğini diğer bir değişle milli gelirin son yirmilik grupla dördüncü grup arasında dağıldığını göstermektedir.

Tablo 5. Hanehalkı Türüne Göre 2002-2009 yılları Arası Yoksulluk Oranı

Hane Halkı Türü	Yoksul Hane Halkı Oranı (%)							
Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye Geneli	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çekirdek Aile (Çocuklu)	21,76	23,92	20,15	15,03	13,60	12,58	12,32	12,98
Çekirdek Aile (Çocuksuz)	15,5	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Geniş Aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek Yetişkin Aile,	22,41	19,16	20,10	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Alıntı Tarihi.10-02-2015

Türkiye’de hane halkı türüne göre yoksulluk araştırmaları en son 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verilerine göre en az yoksulluk oranına (9,81) sahip kesim çocuksuz çekirdek ailelerdir. Geniş aileler en fazla yoksul kesimi (21,43) oluşturmaktadır. Yoksulluğun Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yaygın olması bu

bölgenin hane halkı türünün farklılığından kaynaklıdır. Ataerkil çok çocuklu ailelerin yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarım işçiliğinin öne çıktığı daha çok gündelik işlerde enformel çalışmaların sürdürüldüğü bölgelerdir.

Tablo 6. Ekonomik Faaliyet Durumlarına Göre 2002-2009 yılları Arası Yoksulluk Oranı

Hane Halkı Türü	Yoksul Hane Halkı Oranı (%)							
Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
15 Yaş ve Üstü	23,94	24,52	22,22	17,68	14,80	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki Fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş Arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik Olarak Aktif Olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	14,74	13,73	14,68
15 Yaş Altı	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Alıntı Tarihi.10-02-2015

Yoksulluğu tetikleyen önemli etkenlerden biri de işsizlik veya düşük maaşla/ücretle çalışmaktadır. İstihdam edilmiş fertlerle iş arayanlar arasında büyük bir farkın olmaması çalışan yoksulluğu açısından Türkiye'nin durumunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6'daki verilerden de anlaşılacağı üzere yoksulluk daha çok on beş yaş altı çocuklar üzerinde etkilerini göstermektedir. Özellikle büyükşehirlerde çalışmaya zorlanan çocuklar büyük bir tehlikeyle yüzyüzedirler. Sokak çocukları (ki bu tabir 21 yüzyıl insanlığının ayıplarından biridir) veya sokakta çalışmaya mecbur bırakılan okuyamayan çocukların büyük bir çoğunluğu kötü alışkanlıklar edinmekte kalitesiz hayat şartlarından dolayı genç yaşta ölümlere veya suça karışmalara yol açmaktadır. Çalışanların durumuna göre yoksulluk oranı en düşük kesim %2,33'le işverenler, %6,05 ile ücretli-maaşlı çalışanlar, %9,63 ile sanayi sektöründe çalışanlardır. Yoksulluk oranı en yüksek kesim sırasıyla %33,01 ile tarım işçileri, %29,58 ile ücretsiz aile işçileri, %26,86'lık bir oranla yevmiyeli çalışanlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Türkiye’de yoksulluk çalışmaları ve yoksullukla mücadele yöntemlerinin tespit ve çözüm üretme tarihi oldukça yenidir. TÜİK tarafından yapılan çalışmalarla Türkiye’nin yoksulluk haritası çıkarılmış, mevcut durum karşısında çözüm yolları aranmıştır.

Türkiye’de bir taraf devletçi anlayış ile yoksullukla mücadeleyi devletin görevi olarak yansıtırken diğer taraf toplumsal yapı örf, anane ve gelenekler, devletin yanında farklı yardımlaşma kültürlerini ortaya koyacak çaba içerisine girmişlerdir. Gerek dini öğretiler gerekse geçmiş kültürü yardımlaşmayı ve yoksulu doyurmayı öğütlerken devlet yapısı içerisinde de değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. 1961 anayasası ile sosyal devlet ilkelerini benimseyen Türkiye, demokrasinin yayılması, özgürlükler ve sosyalleşme adına yeni adımlar atmıştır. Öncelikle toplumun dar gelirli ve dezavantajlı bireylerini kapsayan yeni yasal düzenlemeler; bir taraftan yoksulluğu azaltırken diğer taraftan toplumsal dayanışmaya ve sivil toplum kuruluşlarının oluşumuna katkı sağlamışlardır. 1960 sonrası Türkiye’inde gözle görülür olumlu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan aşırı politize olmaktan kaynaklı kutuplaşmalar başlamıştır. Derneklerin kurulmasına sendikalaşmaya, siyasi partilerin yaygınlaşmasına, dini cemaatlerin faaliyetlerine izin verilirken öğrencilerle başlayıp işçileri de kapsayan ve daha sonra tüm ülkeyi saran sağ sol çatışmaları kutuplaşmanın ve aşırı politize olmuş toplumun çatışmacı bir hal almasının önüne geçilememiştir.

İç karışıklıklar bir taraftan güven duygusunu ortadan kaldırırken diğer taraftan yoksulluğu artırıcı sebeplerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Grevler neticesinde üretimin aksaması, sokağa çıkmanın tehlikesinden dolayı iş görememe ve kamu ve özel mallar yağmalanması ve tahribatı hem ülke ekonomisine zarar vermekte hem de yoksulluğu artırmaktadır. Sağ-sol çatışması ve sokak olayları siyasi tıkanmayı da

beraberinde getirmiş ve ilki 1961 de yapılan darbenin tekrarları yaşanmıştır. Bu durumu darbenin beyin takımı Milli Güvenlik Konseyi (MGK) “İktidarı demokratik, laik, sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime devretmek için ve 12 Eylül öncesine dönmek kaydıyla yönetime geçici bir süre el konulmuştur”⁷⁵ cümlesiyle ifade etmektedir. Diğer darbelerde olduğu gibi devletin geleceği ve bekası ve milletin mevcut durumdan şikayeti üzerine askeri vesayet yönetime el koymuştur denilmektedir.

1980 darbesine kadar yoksullukla mücadele konusunda yasal düzenlemeler olmasına rağmen somut adımlar atılamamıştır. Kronikleşen ve yaygınlaşan yoksulluk sorununa karşı kalıcı bir çözüm stratejisi ortaya konamamıştır. Bunun sebepleri olarak iç karışıklı, 1970 petrol krizi ve Türkiye’ye etkisi, 1974 Kıbrıs Harekâtı, makro ekonomik istikrarsızlıklar, sürekli değişen koalisyon hükümetleri, yüksek enflasyon, geç sanayileşme vb. etkiler gösterilebilir.

1990 sonrasında yoksullukla mücadele konusunda atılan adımlar önceki dönemlere göre daha bilinçli ve profesyonel niteliktedir. Hem devlet eliyle hem de sivil toplum kuruluşları marifetiyle yoksullukla mücadele yoluna gidilmiştir.

3.1. Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksullukla mücadele dolaylı mücadele ve dolaysız mücadele yaklaşımı olmak üzere iki yöntemle sürdürülmüştür. Dolaylı mücadele yaklaşımları uzun vadeli ekonomi ve kalkınmayla ilgili alanlarda yürütülürken, dolaysız mücadele yönteminde kısa dönemli direkt yöntemlerle yürütülmektedir. Son dönemlerde sivil toplum kuruluşları hem yurt içinde hem de yurt dışında etkin olarak yoksullukla mücadele etmektedir.

3.2. Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadeleye Etkileri

Yerel yönetimlerin önemi son yirmi yılda daha da artmıştır. Gerek kürselleşmenin, gerek yeni yönetim anlayışlarının etkisi yerel yönetimlerin ellerini kısmen de olsa güçlendirmiştir. 21. yüzyılda dünya ülkeleri şehirleriyle öne çıkmakta uluslar arası işbirliklerine gitmektedirler. Bu yapılanma ve işbirliği bazen kardeş

⁷⁵ Ayşenur Akpınar Gönenç, Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap, İstanbul 2001. S 115

şehir uygulamaları bazen de daha üst kurumsallaşmayla yapılmaktadır. Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Birliği (UCLG) üst çatıyı oluştururken Türkiye’de kendi içerisinde Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği gibi yapılanmalarla ortak amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve çözüm yollarının aranması konusunda güç birliğine gitmişlerdir.

Sosyal belediyeçilik anlayışına geçişle belediyeler; dezavantajlı grupların ihtiyaçları temelinde örgütlenerek, daha çok hizmetlerini bu ihtiyaçlara göre sürdürmeye başlamışlardır.⁷⁶ Türkiye’de klasik yerel yönetimler anlayışı 1990’lı yıllara kadar sürmüştür. Her ne kadar 1973 yılında toplumcu belediyeçilik kavramı kullanılmaya başlansa da klasik anlayıştan kurtulunamamıştır. Özellikle 1994 yılında Refah Partisi’nin yerel yönetimler konusunda büyük başarısı yeni bir yerel yönetim anlayışını ve sosyal belediyeçiliği ve bu amaç doğrultusunda sürdürülen hizmetlerin başlangıcı olma özelliği taşımaktadır. 1990’lardan önce belediyeler alt yapı, üst yapı, temizlik, zabıta tedbirleri, itfaiye vb. görevleri sürdürürken 1990 sonrası sosyal belediyeçilik kavramıyla bu hizmetlerin yanında farklı hizmetlerin yürütülmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Tarihsel süreçte Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve tek partili dönemde yerel yönetimlerin hizmet alanı oldukça genişken, (eğitim, elektrik, sağlık vb.) 1960 sonrası birçok faaliyet alanları devletin yetki ve sorumluluğuna girmiştir. Türkiye’de yerel örgütlenme belediyeler, il özel idareleri ve köy yönetimleri olarak üçlü bir yapılanma içerisinde. Son dönemlerde yerelleşme eğilimleri neticesinde oluşturulan kent konseyleri daha etkin sosyal belediyeçilik ve halkın yönetime katılımını amaçlamaktadır. Ancak kent konseyleri yine kamu görevlilerinden oluşmakta halka açılma konusunda yeterli katılım sağlanamamaktadır. Belediyeler yaptıkları yardımların bir kısmını kendi bütçelerinden karşılarken diğer bir kısmı hayır sahibi yurttaşların ve kurumların özellikle gıda, yakacak ve giyecek gibi bağışlarını ihtiyaç sahiplerine ulaştırma şeklinde yürütülmektedir.⁷⁷

⁷⁶ Bedrettin Keskin, Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Mücadele: Sosyal Belediyeçilik, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.26 Yıl. 2012 s. 176.

⁷⁷ Kemal Özden (Editör), Yerel Yönetimler Güncel Sorunlar ve Tartışmalar, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013. s. 271

Yoksullukla mücadele konusunda İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyükşehirlerin yanında yoksulluk oranının yüksek olduğu Diyarbakır ve Malatya gibi Doğu ve Güneydoğu illerinde de etkin mücadele göze çarpmaktadır. Diyarbakır’da sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler işbirliğinde yürütülen özellikle kadınlara yönelik mikro kredi uygulamaları, BM ve IMF gibi kurumlardan alınan şartlı krediler ve bu doğrultuda yoksullara yönelik projeler gerçekleştirilmektedir.

Malatya ilinde de aynı uygulamalar görülmektedir. Malatya Belediyesi yoksullara yönelik sürdürdüğü çalışmalarda 2009 yılı içinde toplam 9.851 yoksul hastaya 1.745.927.30 TL tutarında sağlık yardımı yapmıştır. 2003 yılında 63.850 olan sağlık ihtiyaçlarını karşılayamayan yoksul sayısı 2009 yılında 9.581 kişiye gerilemiştir. Aynı şekilde sosyal hizmet anlamında 2009 yılı içerisinde 76.195 yoksula toplamda 5.678.629.80 TL tutarında yardım yapılmıştır. 2003 yılında sosyal hizmetler alanında yapılan yardımlar %6 civarındayken 2009 yılında %69’a yükselmiştir.⁷⁸

Yoksullukla mücadele kapsamında İl Özel İdareleri 5302 sayılı kanun, belediyeler 2005 yılında yasalaşan ve biraz daha sosyal belediyecilik anlamında revize edilen 5393 sayılı kanun, büyükşehir belediyeleri ise 5216 sayılı kanun ve ilgili kanunların alt bentleri çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7 (v) maddesinde “Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesis kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek ve işlettirmek bu hizmetleri yürütürken, üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapmak” ifadesine dayanakla bu hizmetleri yürütmektedir. Büyükşehir Belediye Başkanı’na 18 (m) maddesiyle “Bütçeden yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma...” yetkisi verilmiştir.⁷⁹ Yerel yönetimler halka daha yakın olması, sorunların tespiti ve çözüm üretme konusunda hükümetten daha avantajlı durumdadır. Ancak en önemli sıkıntılardan birisi yerel yönetimlere ilgili

⁷⁸ Mustafa Önen, Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Örneği, Sayıştay Dergisi, Sayı 79 Yıl.2010. s.85.

⁷⁹ Muzaffer Hatipoğlu ve Ali Parlar, Belediye Yerel Yönetim Hukuku ve Mevzuatı, II. Cilt. Yayın Matbaacılık, Ankara 2005. s.1365-1369.

kalemler için yeterli bütçenin aktarılmamasıdır. Geliri yüksel olan İstanbul, Bursa, Ankara gibi büyükşehirler dışında kıt olanaklara sahip belediyelerin yoksullukla mücadelesi etkin olamamaktadır. Ancak devlet Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı uhdesinde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yerel yönetimler organizesinde yoksullukla mücadele faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının merkezi ve yerel yönetimlerin sağlık, eğitim ve sosyal hizmetleri gibi alanlarda sosyal yardım ve dayanışma ilkesi temelinde devreye girdikleri görülmektedir.⁸⁰ Türkiye’de yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele yöntemlerini iki kategoride değerlendirebiliriz. Meslek edindirme kursları, eğitim öğretim faaliyetleri ve yardımları, düşük kredili ve uzun vadeli konut kredisi ve mikro kredi uygulamaları, Halk Ekmek uygulamaları gibi faaliyetler uzun dönem yoksullukla mücadele faaliyetleri iken, ayni ve nakdi yardımlar, sağlık yardımları, sığınma evleri, gibi faaliyetler kısa dönem yoksullukla mücadele alanları olarak sayılabilir. Sanat, kültür, sanayi, turizm vb. alanlarda Türkiye’nin lokomotif ve dışa açılan penceresi olma özelliğini taşıyan İstanbul’dan örneklemelerle yerel yönetimlerin yoksullukla mücadeleye etkisinden bahsedelim.

İstanbul, Türkiye bütçesinin yaklaşık %1’ine sahip 15 milyona yaklaşan nüfusuyla Türkiye’nin en kozmopolit şehirlerinden biridir. Yoksullukla mücadele konusunda diğer illere örnek olacak birçok uygulamayı sürdürmektedir. 1996 yılından 2005 yılına kadar İstanbul’da eğitim gören yoksul öğrencilere eğitim yardımı yapılmıştır (Üniversite öğrencilerine yönelik eğitim yardımları 2009 yılında CHP’nin Anayasa Mahkemesine başvurusuyla kaldırılmıştır). 2004-2005 Eğitim Öğretim dönemi örneklemiyle açıklamaya çalışırsak; bahse konu yıllarda İstanbul’da herhangi bir devlet üniversitesinde (ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora) eğitim gören 36.250 yoksul öğrenciye yedi ay boyunca toplam 19.600.000 TL karşılıksız eğitim yardımı yapılmıştır. Aynı dönemde ilköğretim ve orta öğretimde okuyan yetim ve öksüz çocuklara nakdi yardım yapılmıştır. 2009-2013 yılları arasında bu kapsamda olan toplam 217.010 öğrenciye 42.352.000 TL nakdi eğitim yardımı yapılmıştır. 2004-2005 eğitim öğretim döneminde yoksul ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine içerisinde 25 çeşit kırtasiye malzemesi olan 67.000⁸¹ okul çantası

⁸⁰ Eyüp Zengin, Salih Özcan, Ayhan Şahin, Türkiye’de Sosyal Yardım uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt. 19. Sayı. 2 Yıl 2012. s.141

⁸¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2005, Eğitim ve Sosyal Hizmetler, s 221

dağıtımı gerçekleşmiştir. Bu uygulamalar 1996 yılından bu yana her eğitim öğretim yılı için devam etmektedir.

Yoksullukla mücadelede indirekt etkisi olan uzun dönemli projelerden biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları'dır. Tüketici konumunda olan vatandaşları üretici konumuna geçirerek aile ekonomilerine katkıda bulunması, meslek sahibi olmaları amacıyla sürdürülen faaliyet 1996 yılında başlamıştır. Yoksullukla mücadelede önemli etmenlerden birisi olan İSMEK tamamen ücretsiz ve bütün vatandaşların yararlanabileceği hayat boyu öğrenme sistemidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu uygulaması Bursa, Kocaeli, Konya, Ankara gibi birçok büyükşehirlerle rol model olurken özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Yalnız 2013 yılı verilerine göre İstanbul genelinde 38 ilçede 238 kurs merkezinde 250 branşta 225.866 İstanbulluya sanat ve meslek eğitimi kursları verilmiştir. Kuruluşundan bu güne 1,5 milyon İstanbullu bu kurslardan faydalanmış ve birçoğu ya kendi işini kurarak veya başkasının yanında mesleğini icra ederek aile bütçelerine katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan sokakta kalan veya imkânı olmayan insanların bakım evlerine yerleştirilmesi (Darülaceze'de yaklaşık 1000 kişi), toplumun dezavantajlı gruplarının eğitimi, bakımı, evde bakım hizmetleri, kadın ve aile sağlığı merkezleri, halk ekmek uygulaması, TOKİ işbirliğinde alt gelir grubu ve yoksullara yönelik konut yapımı, yardım sandığı aracılığı ile yoksul insanlara maddi yardım, diğer kurumlarla işbirliği içerisinde aynı yardımlar, yoksullukla mücadelede yürütülen faaliyetlerin bir kaçını oluşturmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi uhdesinde yoksullukla mücadele amacıyla kurulan Sosyal Hizmetler Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Yardım Sandığı birimi yoksullukla mücadelede direkt çözüm yolları üretmektedir. 2009-2013 yılları arasında ilgili kurum tarafından 1.325 kişiye tıbbi yardım, 19.536 kişiye eşya ve giyim yardımı, 334.663 yoksula toplam 99.068.555TL tutarında nakdi yardım, 6.236.185 yoksula toplam 155.904.625 TL tutarında sosyal yardım kuponu dağıtılmıştır.⁸² Bu veriler bir taraftan yerel yönetimlerin yoksullukla etkin mücadelesini sergilerken, diğer taraftan yoksulluğun boyutlarını da gözler önüne koymaktadır. Yoksullukla mücadelede yetki karmaşası ve çok bütçeli yapılanma

⁸² İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu 2013, Eğitim ve Sosyal Hizmetler, s 172.

kamu yararı ilkesini ötelemektedir. İstanbul örneğinde olduğu gibi aynı alanda farklı kurumların faaliyet göstermesi hem verimi düşürmekte hem de milli geliri olumsuz yönde etkilemektedir. Meslek ve Sanat Eğitim Kursları bir taraftan farklı bütçe ve insan kaynaklarıyla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nce, yürütülürken diğer taraftan İBB aynı faaliyeti yapmaktadır. Aynı amaç doğrultusunda farklı kamu kurumlarının faaliyeti gereksiz harcamalara yol açabilmekte kamu yararı ilkesini ötelemektedir.

3.3. İslam İnanç Esaslarına Göre Yoksullukla Mücadele

Tarihi boyunca çok tanrılı dinlerde ve tek tanrılı dinlerde yoksula ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi teşvik edilmiş insanlık bu konuda ikaz ve uyarılara muhatap olmuştur. Bazı dini inançlara göre yoksulluk ilahi adaletin tecellisi iken, varlıklı olmakta ahiret inancının hesap gününün imtihan unsuru olarak nitelenmiştir. Öte yandan ruhun mükemmellik kazanıncaya kadar farklı bedenlerde tekrar tekrar dünyaya gelişi inancının yaygın olduğu Hint kökenli dinlerde dünyaya tekrar gelişten kurtulmak için dünyaya bağlılığın ortadan kaldırılması öğütlenmektedir. Tevrat'ta Tanrı Yahudilere fakir ve yetimleri, yabancıları kollamalarını öğütlemekte, bilhassa İsrailoğulları'nın Mısır'da yabancı oldukları hatırlatılarak kendi içlerinde bulunan yoksullara yardım etmeleri istenmektedir (Tesniye. 10-19, 15-11). İyilik yapmanın, sadakanın, yardımlaşmanın, kişiyi ölümden dahi kurtardığı belirtilen Talmud'da da yardımlaşma çeşitli vesilelerle vurgulanmıştır.⁸³ Hristiyanlık'ta, Budizm'de, Hinduizm'de bu ve benzeri öğütlerin sayısı oldukça fazladır.

İslam inanç esaslarına göre fakirlik, zenginlik, hastalık, sıkıntı, yardım, tasadduk, israf, vb. kavramlar insana dair birer imtihan vesilesidir. Kişinin emeğinin karşılığı mutlaka vardır. Ancak malı artıran da eksiltende Allah (c.c)'tır. Zengin zenginliğinin şükürü veya nankörlüğü ile yoksul fakirliğinin isyanı veya sabrı ile imtihan edilecektir. İslam dini cemaat/cemiyet olmaya toplumsal yardımlaşmaya, yoksuları yedirip içermeye gözetmeye, mallarından infak etmeye, önem vererek bazen bu görevleri zekât, kefare, gibi asli görevlerden sayarken bazen iyi bir kul olmanın takva olmanın gereği olarak ifade etmektedir. Sosyal yardımlaşma, muhtaçlara yardım konusu İslam inanç esaslarına göre Kur'an, Sünnet ve İcma ile mevcuttur. Bu konuda birçok ayet ve hadislerin yanında Hz. Peygamber (s.a.v)'in

⁸³ İslam Ansiklopedisi (Kurul), Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt.44 s.207

bizzat uygulamaları ve örnek davranışları bulunmaktadır. Kur'an da değişik surelerde bu konuya vurgu yapılmıştır.

“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir”. “İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.”

“Sana Allah yolunda ne harcamadıklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır, olarak ne yaparsanız gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.” “Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder. Hayasızlığı, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar...”⁸⁴

Konuyla ilgili ayetlerin ve hadislerin sayısı oldukça fazladır. İslam dini bireysel özgürlüğün yanında kolektiviteye de önem vermektedir. Farz-ı kifaye niteliğinde olan ibadetler toplumda bazı Müslümanların uygulamalarıyla diğerlerinin üzerinden yükümlülüğü düşmektedir. Ancak bir toplumda farz-ı kifaye olan bir ibadet hiç kimse tarafından gerçekleştirilmezse toplumun tamamı günahkâr (sorumlu) olmaktadır. Dolayısıyla İslam dini toplumsal yapıya şekil veren yön veren insanı tek başına başıboş bırakmayan bir inanç sistemidir. Yoksullukla mücadeleyi İslam dini esaslarına göre değerlendirirken bu perspektiften bakmak daha verimli olacaktır. Varlıklı insan varlığı kendi kazancının yanında Allah’ın bir lütfu olduğu bilinciyle, içinde yaşadığı toplumun fakirlerinin onun kazancı üzerinde hakkı olduğunu düşünerek infakta bulunmalıdır.

Yardım zikredilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere İslami öğretiyeye göre en yakınlarından başlayarak yapılmaktadır. Ancak bu bir sıralama ölçüsüdür. Hadis-i Şerif’te “komşusu açken tok yatan bizden değildir” ifadesinde komşunun dini, dili, ırkı, mezhebi, siyasi görüşü, etnik yapısı akrabalığı vb. ayrımlara girilmeden evrensel bir çağrı yapılmıştır. İbn Haldun asabiyet yaklaşımıyla bu konuyu derinlemesine incelemiştir. Arapça’da sağlam, sert, zor, kuvvetli gibi anlamlarla açıklanan asabiyet, İbn Haldun’a göre soyut birlik duygusu değil, kolektif bir yaşayış, örgütlenme ve dayanışma içeren bir davranış biçimidir. Asabiyet, değişik faktörlerin etkisi altında

⁸⁴ Kur’anı- Kerim, Ali-İmran 92, Maide 2, Nisa 36, Bakara 215, Nahl-90, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

meydana gelmektedir. Buna göre soya dayanıyor ve kandaşlık bağı varsa nesep asabiyeti, menfaat, ülfet, samimiyet, ortak gaye, ortak çıkara dayalı ise sebep asabiyeti olarak nitelendirilir. Günümüzde var olan sivil toplum kuruluşları özellikle köy dernekleri bu kapsam dâhilinde değerlendirilebilir. Modern toplumlarda soy üstünlüğü, kavmiyetçilik, ırkçılık gibi olgularla mücadele edilirken tarih, kültür, örf, adet gibi müşterek kavramların sosyal dayanışmayı hızlandıracağı kabul görmektedir. Nesep asabiyeti aynı aileden, aynı kabileden aşiretten olmak ve yönetimi ele almak amacıyla kullanılabilir. Hanedan mensupları kendilerine mahsus olan devlet ve iktidarlarına, ya asabiyetin ve asabiyet ilkesinin gölgesinde yetişmiş olan kullar ve taraftarlar ile hâkim olurlar. Ya da kendi neseplerinin haricinde olan ama velayetlerine dâhil bulunan asabiyetler ve asabelerle malik olurlar.⁸⁵

Toplumsal varlığının sağlıklı bir şekilde sürabilmesi için, toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması ve fertler arasında duygusal gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi maksadıyla yoksullukla mücadele yöntemleri ilahi emirle belirlenmiş ve uygulanmaya konulmuştur. Asr-ı saadet dönemi her alanda örnek olduğu gibi toplumsal barış ve yardımlaşma konusunda da örnek olmuştur. Dini temelli uygulamalar hem Peygamber döneminde hem de halifelik döneminde uygulanmıştır. Yoksullukla mücadelede en etkin olan İslam inanç esaslarından kısaca bahsedelim.

3.3.1. Zekât

İslamiyet'te yoksullukla mücadele konusunda en etkin ibadetlerden biri zekât'tır. Zekât artma, çoğalma, övgü, bereket gibi manaları ihtiva eder. Zekât ferdi, sosyal, iktisadi, siyasi ve ahlaki çok yönlü bir ibadettir. İslam'ın beş temel esaslarından biri olan zekât zengin ve fakir insanlar arasındaki yardımlaşmanın ibadet şeklidir. Zekât zengin sayılan (ki bu ayrıntılarıyla İslam esaslarında belirlenmiştir) Müslümanların mallarının belli bir bölümünü, karşılıksız olarak dinen belirlenmiş olan yardıma muhtaç kimselere vermeleridir. Zekât konusu Kur'anda 30 ayette zikredilirken zekâtla ilgili 110 hadis-i şerif nakledilmiştir.⁸⁶ Bazı kaynaklarda

⁸⁵ İbn Haldun, Mukaddime I (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1982. s 481.

⁸⁶ Nihat Dalgın, Zekât Hükümleri, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 2012

zekât konusunun Kur'an-ı Kerim'de 27 yerde zikredildiği belirtilmektedir.⁸⁷ Zekât devlet idaresinde alınması gereken gönüllülük esasına dayanmayan zorunlu bir ibadettir. İslam tarihinde bu hususta görevlendirilmiş devlet memurları ve zekâtını vermeyenlere uygulanan ceza-i müeyyideler ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Zekât'la ilgili ayetlerin birçoğu Medine döneminde inmiştir. Bu ayetlerde iman, ibadet, ahlak ve sosyoekonomik hayat arasında sıkı bağı ifade eden düzenlemeler daha dikkat çekicidir. Kur'an ve hadiste namazla zekâtın birlikte zikredilmesi, iki temel ibadet arasında yakın bağ kadar namazın şahsi, bedeni, zekâtın ise içtimai mali, sosyal bir ibadet olmasındandır. Zekâtı diğer hayır ve hasenattan ayıran en temel esas Kur'an'ın ifadesiyle fakirin hakkı olmasıdır. Zekât ibadetinin yükümlülüğü için Müslüman olmak, hür olmak, temyiz gücüne sahip olmak, malın tam mülk olması, malın artıcı olması, malın asli ihtiyaçlardan fazla olması, nisap ölçüsünde olması, malın borç karşılığı olmaması, malın üzerinden bir yıl geçmiş olması gibi şartlar vardır. Şahsın hukuken malik olmadığı mallardan zekât verilemez. Ayrıca İslam dini malın nasıl kazanıldığı hususuna da önem vermektedir. Yani haksız kazançla elde edilen malın zekâtı olmayacağı diğer bir deyişle haramla sevap işlenemeyeceğini belirtilmektedir. Onun içindir ki buluntu, çalıntı⁸⁸, ya da İslam'ın haram kıldığı kazançlardan elde edilen malın zekâtı olmaz. Hangi kazancın zekâtının nasıl verileceği de İslam hukukçuları tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

İslam dininde birçok ibadetin uygulanışı Kur'anda zikredilmezken zekâtın kimlere verileceği ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Kur'an ifadesiyle zekât "yoksullara, düşkünlere ve miskinlere, durumu iyi olmayan zekât tahsildarlarına, gönülleri İslam'a ısındırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda savaşanlara (çalışanlara) ve yolculara⁸⁹ verilebilmektedir. Hz. Peygamber yaşadığı dönemde kendi yakın akrabalarının zekât almalarını yasaklamıştır.

Zekât aynı zamanda gelir dağılımı arasındaki uçurum kapatarak zengin ve fakir arasında uzlaşma ve kaynaşma sağlayan kıskançlık, haset gibi duyguları ortadan kaldıran bir ibadettir. Zekâtı öncelikle Allah'ın bir emri olduğu için veren varlıklı insanla, onun kendi hakkı olduğunu bilen yoksul insan arasında samimiyet ve ülfet

⁸⁷ Osman Nuri Topbaş, Vakıf İnfak Hizmet, Erkam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012. s. 51

⁸⁸ Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu, H. Yunus Apaydın vd, İlmihal İman ve İbadetler, I.Cilt. Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 12. Baskı, Ankara 2007. s.486-487

⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Tevbe 60, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

oluşmaktadır. Zekât ve sadaka gibi ibadetlerin gösteriştten uzak verilmesi ve başa kakılmaması önemli dini öğütlerdendir. Zekâtın yaygınlaşması için aleni olarak verilmeli görüşünü savunan İslam düşünürleri de mevcuttur. Böyle bir sistemde yoksul olan varlıklı insana himmet duymayacak, varlıklı insan da zekât verdiği insan üzerinde tahakküm kurmayacaktır.

3.3.2. Sadaka

Sadaka İslam literatüründe çok geniş yelpazede değerlendirilen bir ibadet şeklidir. Arapça “sıdk” kökünden türemiş olan sadaka içten bağlılık, sağlam dostluk, gerçek olma, doğruluk gibi manalara gelmektedir. Sadaka; Allah’ın hoşnutluğunu (rızasını) kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu ayni ve nakdi yardımları ifade eder. Sadakanın zekât ibadetinden farkı gönüllüğe dayanması sünnet bir ibadet olması, geniş bir mükellef kitlesi tarafından yerine getirilmesidir.⁹⁰ Zekâtta mülkün şartları, nelerden ne miktarda ve kimlere verileceği belirtilmişken sadakada böyle bir sınırlama yoktur. Günümüz Türkiye’inde zekât ibadetine oranla sadaka kültürü daha fazladır.

İslam medeniyetinde Asr-ı Saadet döneminden günümüze sadaka kültürü devam etmiştir. Sadaka çok geniş anlamlar ifade eden İslami bir davranıştır. Yolda insanların geçişine engel olan bir cismi kaldırmaktan, bir yetimin başını okşamaya, birinin yüzüne tebessüm etmeye, borç para vermeye, yoksulu yedirip içirmeye, toplumsal hayatımızda olumlu muamelelerin birçoğu sadaka olarak değerlendirilmiş ve dini öğretiler olarak aktarılmıştır.

Sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ve yoksullukla mücadelede en etkin yöntemlerinden biri bireylerin sadakalarını ihtiyaç sahiplerine ulaştırmalarıdır. Toplumda zengin ve fakirin buluşma paylaşma noktaları sivil toplum kuruluşlarıdır. Alanın ve verenin birbirlerini tanımadığı bu organizasyon sadakanın sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi düsturuna hizmet etmektedir. Dolayısıyla ne yardım yapan başa kakma, baskı oluşturma etkileme içine girebilmekte ne de yardım alan himmet duygusu beslemektedir.

⁹⁰ Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu, H. Yunus Apaydın vd, İlmihal İman ve İbadetler, I.Cilt. Türkiye Diyanet Vakfı Yayını. 12. Baskı, Ankara2007. s.501

Kur'an-ı Kerim'de sadaka kelimesi değişik anlamlarda olmak üzere tekil olarak beş yerde (Bakara.196, Nisa. 114 ...) çoğul olarak sekiz yerde zikredilmektedir. Birçok Hadis-i Şerif'te kâmil bir Müslüman'ın özellikleri sayılırken; yetimleri, yoksulları gözetme, yardımda bulunma sadaka verme, iyilik yapma kendisi için istediğini başkası içinde isteme vb. kıstaslar sayılmaktadır.

Zekât haricinde sadaka olarak sayılabilecek ibadetler şunlardır. Bedenin zekâtı olarak Ramazan ayının sonunda verilen ve Hanefi mezhebine göre vacip olan (Şafii, Hanbeli ve Maliki mezhebine göre farzdır) sadaka-i fitr, kişinin kendi iradesiyle yüklendiği yükümlülük nezir adağı, belirli suç ve cezaların telafisi için ifası farz olan fidye ve kefarete kapsamındaki sadakalar ve tatavvu denilen gönüllü bağışlar. Nafîle ibadet niteliği taşıyan gönüllülük esasına dayalı sadakalar genellikle maddi bir değeri olan eşyanın veya paranın karşılıksız olarak yoksula verilmesidir.

Zekat, sadaka-i fitr, kurban gibi dini yükümlülükler dinimizde belli bir asgari zenginlik ölçüsüne ulaşmış olmaya bağlanmıştır.⁹¹ İhtiyaç sahibi insan durumunun iyileşmesini müteakip aynı sorumluluğa girerken, diğer taraftan varlıklı insan durumu kötüleşmesi durumunda bu yardımlardan faydalanabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal ekonomik denge korunurken yoksulluğun derinleşmesinin önüne geçilmektedir. Kefaretlerde de öncelik sırası yoksullara verilmiştir.

İslam yardımlaşmanın insan onurunu incitmeyecek şekilde yapılmasına önem vermektedir. Ölçü “kendin için istediğini başkası için istemek, kendin için istemediğini başkası içinde istememektir”. Bu yüzdendir ki yardım yaparken kendi kullandığından kendi yediğinden içtiğinden verilmesi öğütlenmiş diğer taraftan tembellik ve miskinlik hoş karşılanmamıştır. “Kişinin kendi kazancından daha hayırlı bir kazancı yoktur” veya “veren el alan elden üstündür” gibi peygamberi öğütler çalışmanın önemini vurgularken tembellikten men etmiştir.

Sadakada en önemli hususlardan biri gösteriştense uzak yalnızca Allah rızası gözetilmesidir. Sadaka veren yaptığı iyiliği başa kakmamalı, sadaka alanı rencide etmemelidir. Verilen sadakanın gizli tutulmasıyla ilgili Osmanlıda iki uygulama dikkat çekicidir. Birincisi Sadaka Taşı uygulaması diğeri ise Zimmem uygulamasıdır.

⁹¹ Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu, H. Yunus Apaydın vd, İslam ve Toplum İlmihal II. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 12. Baskı, Ankara 2007. s.6-7

İstanbul Ümraniye’de sadaka taşı ismiyle kurulan dernek hem bu geleneği ayakta tutmakta hem de yoksullukla mücadele etmektedir. Sadaka taşı özellikle İstanbul’da Eyüp, Sultanahmet, gibi yerlerde Osmanlı zamanında kurulmuş yoksullukla mücadele anlamında özgün örneklerden biridir. Varlıklı insanlar bu taşlara sadakalarını bırakmış ihtiyaç sahipleri kimsenin görmediği zamanlarda ihtiyacı kadar miktarı buralardan tedarik etmişlerdir.

Osmanlı döneminde uygulanan bir diğer sadaka kültürü Zimmem uygulamalarıdır. Alışverişlerin mahalle bakkallarında olduğu dönemlerde yoksul insanlar bakkallara borçlanarak alış veriş yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu borçlar daha sonra varlıklı insanlar tarafından ya kısmen ya da tamamen ödenerek defter temizlenmektedir. Ne yoksul insan borcunu kimin ödediğini bilmekte, ne de varlıklı insan kimin borcunu karşıladığını bilmektedir. Diğer bir uygulama askıda ekmek geleneğidir. Bu örnekler çoğaltılabilir.

İslam inanç esasları bakımından yoksullukla mücadelede kurban, adak, kefarete gibi başka uygulamalar da mevcuttur. Bu ve benzeri ibadetler ve uygulamaları yoksulluğun önüne geçmede önemli görev üstlenirken aynı zamanda toplumsal dayanışma huzur ve barışın kaynağını teşkil etmektedir. Özellikle son on yıldır sivil toplum kuruluşları gerek kurban organizasyonları gerek sadaka organizasyonlarıyla hem toplumsal bir görevi yerine getirmekte hem de yoksullukla etkin mücadele sürdürmektedirler.

3.4. Sosyal Devlet ve Eşitlik İlkesi Çerçevesinde Yoksullukla Mücadele

Yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar ve sivil toplum oluşumları devlet yönetimi ve anayasa ile yakından ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle devletin topluma ve bireylere bakış açısını yaklaşımını yansıtmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze, 1921, 1924, 1961 ve son olarak 1982 yılında devletin idari, siyasi, ekonomik, toplumsal, dini, sosyal vb. faaliyetlerini düzenleyen anayasalar yapmıştır. Türkiye’de bahse konu anayasaların ortak özelliği normal bir durumda hazırlanamamasıdır. Bütün anayasalar ya ilk dönemlerde olduğu gibi savaş sonrası ve üniter devlete geçişle veya son iki anayasada olduğu gibi darbeler sonucunda oluşturulmuştur. Dolayısıyla konjonktürel açıdan ya bir tepki anayasası veya

toplumu dönüştürmeye yönelik toplumsal algılardan uzak üstten aşağı doğru kuşatıcı maddeleri içermektedir.

Kendi içlerinde değerlendirildiğine 1921 Anayasası 1924 Anayasasına göre daha kuşatıcı, toplumsal refleksleri önceleyen, yumuşak bir anayasa niteliği taşıırken 1961 anayasası 1982 anayasasına göre daha demokratik, sosyal, özgürlükçü, çoğulcu ve eşitlikçi görünümündedir. 1982 anayasası 12 Eylül öncesi olaylara bir tepki anayasası olması hasebiyle daha devletçi, özgürlükleri kısıtlayan, dışa kapalı, ekonomiyi sınırlayan sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerini kısıkaca alan bir yapıdadır.

1961 anayasası kendinden önceki anayasalardan farklı olarak, “milli devlet”, “sosyal devlet” ve “hukuk devleti” gibi yeni temel ilkeler getirmiştir. Çalışmamıza konu olan sosyal devlet ve sosyal devletin gereği olan uygulamalar ilk defa 1961 anayasasıyla hükme bağlanmıştır. 1961 Anayasası’nın 2. Maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” denilerek sosyal devlet ilkesi benimsenmiş ve anayasaya girmiştir.

Sosyal devlet; “Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış” olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanımlamada “sosyal devlet, herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamayı amaçlayan bir devlettir” şeklinde tanımlanmaktadır⁹².

Sosyal yardımlaşma ile beraber ele alınabilecek bir diğer kavram sosyal korumadır. Sosyal koruma; "temel risk ve gereksinimlerden kaynaklanan düşük yaşam standartlarına ya da yaşam standartlarının gerilemesine karşı koruma sağlamak için, toplumun kamusal ve toplu önlemler aracılığı ile bireylere ve ailelere sağladığı yardımlar" olarak tanımlanmaktadır.⁹³

1982 Anayasası’nda da aynı hükümlere genişletilerek yer verilmiştir. İnsan haklarına saygı, demokratik, laik, hukuk devleti, sosyal devlet, ilkelerinin yanı sıra

⁹² Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Bas. Yay. Dağ, 16. Baskı, Bursa 2014. s.73

⁹³ Ramazan Kılıç ve Şahin Çetinkaya, Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.34 Yıl. 2012 s.95

toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet ilkelerine de yer verilmiştir. Sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi sonucunda sosyal haklar da doğmuş ve devlet sorumluluğuna girmiştir. Sosyal hak bağlamında çalışma hakkı, adil ücret hakkı, grev ve lokavt hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi kavramlar yasalaşarak uygulama alanı bulmuşlardır.

Sosyal hakların devlet bütçesinden karşılanır hale gelmesi yine vatandaş üzerine bir takım yükümlülükler getirirken devlet politikalarının da bu yönde oluşmasına vesile olmuştur. Bazı dönemlerde gerekli dengeyi sağlayamayan devlet oluşan açıkları kapatmak için yeni vergi yasaları veya zamlarla açığı kapatma yoluna gitmiştir. Bu amaçla oluşan politikalara ve düzenlemelere; kamulaştırmaları, özelleştirmeleri, vergi politikalarını, örnek verebiliriz. 2003 sonrası gerek idari reformlarla gerekse anayasa değişiklikleriyle veya yasal düzenlemelerle sosyal devlet kapsamında kayda değer düzenleme ve iyileştirmelere gidilmiştir. Öncelikle sosyal güvenlik kurumları tek çatı altında toplanmaya başlanmış, farklı çalışma alanları birleştirilerek etkinliği artırılmıştır. Daha sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurularak dağınık olan idari yapı tek çatı altında toplanmıştır.

Türkiye’de devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar birçoğu 2011 yılından itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında toplanmaya çalışılmıştır. Ancak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile birlikte Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı da yoksullukla mücadele görevleri gören üst kurumlardır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı uhdesinde yürütülen çalışmalar bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilmektedir. İlgili genel müdürlük bünyesinde her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur. Bu vakıfların birinci derecede yetkilisi illerde valiler ilçelerde kaymakamlardır. Mülki idari amirler vakfın tabii başkanı olurken, illerde belediye başkanı, defterdar, il mili eğitim müdürü, sağlık müdürü, tarım müdürü, il müftüsü, SHÇEK müdürü, ilçelerde de hemen hemen aynı statüde olan kişiler mütevelli heyeti oluşturmaktadır. Her ne kadar köy muhtarları ve vatandaşlardan belirli sayıda insanlar mütevelli heyet içersinde olması kanunen belirtilse de uygulamada bu oluşuma sık rastlanılmamaktadır. Oluşturulan mütevelli heyet ilgili kanun ve mevzuat çerçevesinde yardımları dağıtmaktadır. Böyle bir yapılanma içerisinde olan bu vakıfları sivil toplum kuruluşları çerçevesinde

değerlendiremeyiz. Bu kuruluşlar sivil toplum kuruluşlarının özellikleri olan devletten özerk, gönüllülük esası, belli bir amaç gibi ilkelerin dışındadırlar. Yardım faaliyetleri 2012 yılında yeniden düzenlenen 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu, engelli ve yaşlı aylığı ile ilgili 2022 sayılı kanun ve diğer ilgili kanunlar, yönetmelikler ve tüzüklere dayanakla yürütülür. 3294 Sayılı Kanun'un 2. maddesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın amacı; "...fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak, gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik etmek" olarak açıklanmaktadır. Halk arasında Fak-Fuk-Fon (Fakir Fukara Fonu) olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gelirleri, Kanun ve Kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan bakanlar kurulu kararıyla %10'a kadar aktarılabacak miktardan, bütçeye konulacak ödeneklerden, trafik para cezalarındaki paydan, RTÜK reklam gelirlerinden, her nevi bağış ve yardımlardan, ve diğer gelirlerden teşekkül etmektedir.

Türkiye'de yoksullukla mücadelenin etkin yapılamamasının başat sebeplerinden biri gerekli bilgi/veri tabanının oluşturulamamasıdır. Bunun sonucu olarak ya mükerrer yardımlarla bütçe yetersizliği ortaya çıkmakta veya gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşılamamaktadır. Bunun önüne geçebilmek için 2009 yılında Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SYBS) kurulmuştur. Bu sistem sayesinde sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşların muhtaçlık durumları ve kişisel verileri merkezi veri tabanına kaydedilmektedir. Yeni kurulan sistem sayesinde mükerrer yardımlar kısmen de olsa engellenirken suiistimallerin önü kapatılmaya çalışılmıştır.

Özellikle ihtiyaç sahibi yoksul insanlara yönelik çalışmalarda; devlet sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine giderek ve onların çalışma alanlarını genişletecek hukuki düzenlemeler yaparak bir taraftan devletin yükünü azaltmaya diğer taraftan toplumsal çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu anlamda son on yılda özellikle mutlak yoksullukla mücadele eden dernek ve vakıf sayıları artmıştır.

Sosyal devlet ve eşitlik ilkesi gereği devletin kendi kuruluşları marifetiyle yürüttüğü çalışmaları ve yaptığı yardım faaliyetlerini şöyle sıralayabiliriz. Sağlık

yardımları, gıda yardımları, barınma yardımları, eğitim yardımları, işsizlik yardımları ve diğer yardımlar.

3.4.1. Sağlık Yardımları

Ekonomik yeterliliği olmayan vatandaşların sağlık harcamalarını karşılamak ve ya doğrudan tedavilerini yaptırmak şeklinde tanımlanabilen sağlık harcamaları yardımları Türkiye'de oldukça yaygın bir uygulamadır. 2012 yılına kadar çok daha dağınık halde olan sağlıkla ilgili sosyal güvenceler SGK çatısı altında birleştirilmiştir. Bu kapsamda sağlık harcamalarından faydalanmak için herkes sigorta primi ödemek zorundadır. Sigorta primi ödeyemeyecek durumda olanların sağlık giderleri devlet güvencesi altına alınmıştır. Çocukların sağlık kontrollerinin yaptırılması şartıyla yoksul ailelere Şartlı Nakil Transferleri (ŞNT) kapsamında düzenli maddi yardımlar yapılmaktadır. Yine okullarda yapılan sağlık taramalarını da aynı kategoride değerlendirebiliriz.

Sağlıkla ilgili bir diğer uygulama yeşil kart uygulamasıdır. Çok fazla eleştirisi alan bu uygulama 1992 yılında başlamıştır. Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşilkart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında 3816 sayılı kanun çıkartılmış, 2008 tarihinde devreye giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu çıkarılmasını müteakip üç yıl daha uygulanarak 31 Aralık 2011 tarihinde son bulmuştur.

Hiçbir sosyal güvencesi olmayan insanların tedavilerini görmeleri amacıyla kart verilmesini düzenleyen uygulamada varlıklı insanların da aynı yöntemle başvurmaları sonucunda devletin zarara uğratıldığı birçok raporla tespit edilmiştir. 1998 yılında aynı kapsama sokak çocukları da dahil edilmiştir. Yeşil kart alabilmenin şartları aynı kanunda belirtilmiştir. Yeşilkart uygulamaları ile ilgili 2006-2007 yıllarında Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü kontrolörlerince İstanbul, İzmir, Bursa, Gaziantep gibi 16 ilde inceleme yapılmıştır. Yapılan incelemelerde; 16 ilde yeşilkart sahibi olan toplam 2.314.034 kişiden 167.662'sinin adına kayıtlı tapu, harç ve vergi mükellefi oldukları, 18.614 kişinin bankalarda 100.000 TL ve üzeri

nakit mevduatının bulunduğu ortaya çıkmıştır⁹⁴. 2013 yılında bu amaç doğrultusunda devlet bütçesinden 65.859.000TL harcama yapılmıştır.

3.4.2. Gıda Yardımları

Gıda yardımları mutlak yoksulluk sınırında olan bireylere ve hanelere SYDV tarafından yapılan yardımları içermektedir. Özellikle Ramazan aylarında ihtiyaç sahibi vatandaşların başvuruları ve gerekli evrakları sunması yoluyla yapılmaktadır. Kuru gıda paketleri veya evden çıkamayacak durumda olan hastalara sıcak yemek vererek, sokakta kalmış insanlara yönelik aşevleri oluşturularak yürütülen faaliyetlerdir. Bazı durumlarda gıda paketi yerine gıda çekleri verilerek yoksulların kendi ihtiyaçlarını ilgili yerlerden bu çek karşılığında alması sağlanmaktadır. Yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde ihtiyaç sahibi vatandaşlara günlük sıcak yemek hizmeti veren aşevlerine 2008 yılında fondan 10.56 milyon TL ödenek aktarılmıştır. Türkiye'de bu şekilde hizmet veren aşevleri belediye ve yerel kurumlar hariç 60'ı bulmaktadır. Türkiye'de mutlak yoksulluğun sıfırlanmasıyla bu yardımlar daha çok ailelerin ekonomik durumlarını rahatlatmak sosyal kaynaşmayı sağlamak amacıyla yürütülmektedir.

Gıda yardımları SYDV yanında yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla daha aktif olarak yerine getirilebilmektedir. Gıda yardımlarına paralel olarak giyecek yardımları da aynı kategoride değerlendirilebilir. Ancak giyecek yardımları her yıl uygulanan yardımlardan değildir. Genelde bağışlar yöntemiyle toplanan giyim eşyaları bazı bölgelerde kermes veya hayır marketleri aracılığı ile yürütülmektedir. 2008 yılında ramazan bayramı ve kurban bayramı dönemlerinde yoksullara gıda yardımı yapmak amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'na bütçeden 213.7 milyon TL ödenek yapılmıştır. TÜİK 2008 verilerine göre Türkiye'de hanehalkının yaptığı yardım türleri şöyle sıralanmaktadır. %83.9 nakit para yardımı, %32.4 yiyecek yardımı, %20.7 giyecek yardımı, %4.6 yakacak yardımı, %4.3 ev eşyası ve %2.7 eğitim bursu yardımı şeklindedir. Türkiye'de hayırseverler daha çok nakit para yardımı yapmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na gıda

⁹⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu 2009/4 sayılı Araştırma ve İnceleme Raporu. s. 10

yardımlarında kullanılmak üzere 2010 yılı için 1.069.231.467 TL kaynak aktarılmıştır.⁹⁵

Tablo 7. Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (2011-2013)

Yıllar	Şartlı Yardımlar (Milyon TL)			Şartsız Yardımlar (Milyon TL)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Sosyal Yardımlar Toplamı	17.623	17.216	19.874	150.253	173.627	196.050
Hastalık-Sağlık Bakımı	5.902	3.486	3.752	48.869	55.562	62.107
Engelli-Malül	3.986	5.102	6.029	1.778	1.692	1.770
Emekli-Yaşlı	1.505	1.183	1.141	78.615	90.622	102.999
Dul-Yetim	185	573	969	18.710	21.841	24.618
Aile-Çocuk	4.198	5.185	6.122	401	484	616
İşsizlik	349	132	50	1.554	2.263	2.567

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>

2000 -2013 Alıntı Tarihi.20-02-2015

3.4.3. Barınma ve Yakacak Yardımları

Sosyal devlet ilkelerinden biri de barınacak, kalacak yeri olmayan vatandaşların kalacak yer temin etmesi veya barınma ihtiyacını gidermede kolaylıklar sağlamasıdır. Barınma yardımları yoksulların ev sahibi olmaları için kredilerin düşük tutulmasından, oturulamayacak durumda olan evlerin tamir ve tadilatına veya barınma ihtiyacını gidermede onlara maddi yardım yapılmasına yönelik çalışmalardır. Bazen nakdi yardım yerine ihtiyaçlarına göre malzeme yardımı da yapılmaktadır. Son yıllarda bu görev Başbakanlığa bağlı TOKİ tarafından yürütülmektedir. İhtiyaç sahibi insanlara ekonomik durumlarına göre konut sağlamak ve ödeme kolaylıkları göstermek barınma ihtiyacını gidermede en yaygın uygulamalardandır. Kırsal alanlarda ise maddi yardım, onarma ve malzeme yardımı yapılmaktadır. Ancak son dönemlerde TOKİ tarafından yapılan konut projelerinde hedef sapması olduğu ortadadır. Devlet olanakları kullanılarak yapılan konutlar piyasa koşullarına yakın fiyatlarla satılırken sosyal konut projesi ötelenmiş görünmektedir.

⁹⁵ Özge Arpaçioğlu ve Metin Yıldırım, Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt. 4 Sayı. 2 Yıl. 2011. s.74.

Sosyal yardımlar bağlamında yapılan diğer bir yardım türü yakacak yardımlarıdır. Yakacak yardımları daha çok kırsal alanlarda uygulama alanı bulan yardımlardır. Doğalgazın olmadığı odun ve kömür satın alacak durumu olmayan vatandaşlara yönelik yapılan yakacak yardımları daha çok kömür dağıtımı şeklinde sürdürülmektedir. Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından tedarik edilen kömürler aile başına 500 Kg olarak yoksul ailelere dağıtılmaktadır. Kömürün illere ulaştırılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yürütülürken dağıtım işlemleri SYDV koordinesinde yerel yönetimlerce yapılmaktadır. 2008 yılında 1.712.228 ton kömür 2.084.681 aileye dağıtılmıştır. Ancak bu uygulamalar siyasi rant sağlama veya gerçek ihtiyaç sahibine ulaştırılamama gibi nedenlerden dolayı eleştirilmektedir.

Tablo 8. Sosyal Koruma Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Dağılımı (2008-2013)

	(Milyon TL)					
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012*	2013
Sosyal Koruma Harc. Topl.	113.511	134.564	148.679	171.882	195.419	219.894
İdari Mas. ve Diğ. Harc.	2.616	2.873	3.296	4.006	4.576	3.970
Sosyal Yardımlar Toplamı	110.896	131.692	145.383	167.876	190.843	215.924
Hastalık/Sağlık Bakım	38.864	46.543	48.323	54.770	59.047	65.859
Engelli- Malül	2.737	3.789	4.552	5.763	6.794	7.798
Emekli-Yaşlı	52.891	63.236	71.725	80.119	91.805	104.139
Dul-Yetim	11.504	11.399	13.875	18.895	22.414	25.587
Aile-Çocuk	2.946	3.418	3.681	4.599	5.669	6.738
İşsizlik	722	1.883	1.852	1.903	2.395	2.616

* 2012 yılı verileri idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>

Alıntı Tarihi:20-02-2015

Tablo 8'de de görüldüğü üzere yıllara göre değerlendirildiğinde sosyal yardımların artışı görülmektedir. Son yedi yılda yaklaşık %100 bir artış söz konusudur. En fazla payı emekli-yaşlı kalemi oluştururken, en az yardım işsizlik yardımlarındadır. Tablo; bir taraftan yoksullukla mücadelede etkinliği gösterirken diğer taraftan gittikçe kronikleşen bir yoksulluğa doğru gidildiğini göstermektedir. Yardım alabilmenin temel şartı başka geliri olmayan, herhangi bir yardım almayan dolayısıyla yoksul olan kimselerden oluşmaktadır. İlgili yardımların büyük bir

çoğunluğu bütçeden karşılanmaktadır. Bu da dolaylı olarak ya ek vergi veya zamlar demektir. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

3.4.4. Engelli ve Yaşlı Yardımları

2022 sayılı kanuna dayanakla 65 yaşını doldurmuş ve başka sosyal güvencesi, bakacak yakını olmayan ve hiç bir şekilde geliri olmayan vatandaşlara yönelik yardımlar bu kapsamdadır. Aynı maddede 18 yaşından büyük engellilere ve 18 yaşından küçük bakmakla yükümlülüğü bulunan engelli yakını ailelere aylık bağlanması hükmü bulunmaktadır. 2006 yılına kadar emekli sandığı tarafından yürütülen bu görev daha sonra SGK'na devredilmiştir. İl ve ilçe de oluşturulan kurullara gerekli belgelerin teslimi ve tetkikinden sonra belirlenen miktarda aylık bağlanmaktadır.

Engellilere yönelik yapılan yardımlarda ilgili yönetmelikte belirtilen vücut fonksiyonu kayıp oranlarının %40 ve %69 arasında olanları engelli olarak nitелеmekte ve yardım yapılmasını karara bağlamaktadır. %70 oranla başkasının yardımı olmadan hayatını idame ettirmeyecek durumda olanlar ifade edilmektedir. Engelli aylıkları engel durumuna göre üç şekilde uygulanmaktadır. Bizzat engelli kişiye yapılan yardımlar, Bakıma muhtaç engelli aylığı ve engelli yakını aylığı. Yaşlı yardımlarında olduğu gibi engelli yardımlarında da belirli bir geliri olmama, sosyal güvencesi olmama vb. İlkeler geçerlidir.

Bunların haricinde bir diğer yardım uygulaması evde bakım aylığı diye nitelendirilen yardımdır. Başkasının yardımı olmadan, beslenme, giyinme, özbakım gibi temel ihtiyaçlarını gideremeyen ve ilgili sağlık kuruluşları tarafından sağlık kurulu raporunda ağır özürlü ifadesi yer alan özürlü vatandaşlar için 2828 sayılı kanun kapsamında SHÇEK tarafından aylık bağlanmaktadır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı rakamlarına göre 2008 yılında bu alanda 4.417.169 TL tutarında yardım yapılmıştır. Bu yardımlar sürekliliği olan aylığa bağlama şeklindedir.⁹⁶

⁹⁶ Ahmet Fatih Ortakaya ve Gamze Torun, Sosyal Yardımlar, Yardım ve Dayanışma Dergisi, Cilt.2, Sayı. 3, Yıl.2011. s. 79.

3.4.5. Eğitim Yardımları

1 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5102 sayılı Yüksek Öğrenim Öğrencilerine burs, kredi verilmesine ilişkin kanuna dayanakla ihtiyaç sahibi öğrencilere şartlı veya şartsız burs ve kredi yardımı yapılmaktadır. İlgili faaliyet Gençlik ve spor Bakanlığı'na bağlı Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü uhdesinde yürütülmektedir.

Ayrıca, 17 Haziran 1982 tarihinde yürürlüğe giren İlköğretime ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara ilişkin 2684 sayılı kanuna dayanakla ilköğretim ve orta öğretim öğrencilerine yardım yapılmaktadır. Eğitim yardımları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun yardım faaliyetleri içerisinde en fazla kalem tutan yardımlardandır. 2008 yılı içerisinde 100 milyon TL'ye yakın bütçe eğitim yardımları için ödenmiştir. Diğer taraftan Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan alınan şartlı krediler bu amaç doğrultusunda değerlendirilmektedir. İlköğretim ve orta öğretime devam eden çocuklara belirli tutarlarda eğitim yardımı Türkiye'de birçok ilde devam etmektedir. 1998 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında öğrencilerin okullara taşınması konusunda da eğitim yardımı yapılmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na eğitim yardımlarında kullanılmak üzere 2010 yılı için 889.857.644.70 TL kaynak aktarılmıştır.

Üniversite öğrencilerine yoksulluk durumlarına göre 9 ay süreyle verilen eğitim bursları bu kapsam dahilindedir. Diğer taraftan barınmaya muhtaç çocuklara yönelik 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na dayanakla kurum bünyesinde eğitim gören çocuklara barınma ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. Son dönemde devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri işbirliğinde "Baba Beni Okula Gönder", "Kardelenler", "Haydi Kızlar Okula" gibi birçok eğitim kampanyaları düzenlenerek eğitime destek ve katkılar sağlanmaktadır.

3.4.6. İşsizlik Yardımları ve Diğer Yardımlar

Yoksulluğu etkileyen önemli faktörlerden biri de işsizlik veya düşük ücretle çalışmadır. Türkiye'de çalışan kadın oranının düşük olması birçok ailede geçimi tek çalışanın üzerine yani aile babasına yüklemektedir. Böyle bir durumda bir kişinin

işsiz kalması aile fertlerinin tamamını etkilemekte ve alım gücünü düşürmektedir. Türkiye'de işsiz olan kişilere sosyal yardım niteliğinde düzenli gelir sağlayıcı bir uygulama mevcut değildir. Ancak bir süre işte çalışıp ayrılan insanlar için belirli bir süre belli miktarda işsizlik maaşı adı altında ödenek yapılmaktadır. Diğer taraftan işsiz olan insanlara iş kurmasına yardımcı olmak amacıyla mikro kredi uygulamaları yapılmaktadır. İş arayanların gerekli yeterliliğe kavuşması amacıyla İŞKUR ve diğer kurumlar tarafından ücretsiz meslek eğitimi verilmektedir.

Türkiye'de öne çıkan yardım faaliyetlerinin dışında diğer yardımlarda mevcuttur. Askere giden kişilerin ailelerine ihtiyaç durumuna göre yapılan yardımlar, okullarda süt dağıtımı ve yemek yardımları, son dönemlerde uygulanan başarılı öğrencilerin özel okullarda okuması durumunda ücretinin belli bölümünün devlet tarafından karşılanması, şehit yakınlarına yapılan yardımlar, gazilere yapılan yardımlar vb. sayılabilir.

Türkiye'de sosyal yardımlarla yoksulluğun önüne geçilmesi pek mümkün görülmemektedir. 65 yaş üstü muhtaç insanlar sosyal yardımlaşmadan en büyük payı almaktadır. Türkiye'nin mevcut genç nüfusunun ileriye dönük değişim göstereceği 2020 yılında 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının %9'lara çıkacağı öngörülmektedir. Pansuman çözümler yerine yoksulluk kültürünün önlenmesine yönelik adımlar atılarak tüketici toplumdan üretici topluma geçiş hedeflenmelidir.

Tablo 9. Sosyal Koruma Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı (2008-2013)

Yıllar	(Milyon TL)					
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013
Gelirler Toplamı	124.308	144.630	158.321	182.694	217.379	248.623
Sosyal Katkılar	57.345	54.535	75.065	116.143	116.713	131.383
İşveren Sosyal Katkısı	26.556	27.677	37.835	58.454	59.873	68.839
Koruma Kapsamındaki Bireyler Tarafından Yapılan Sosyal Katkılar	30.789	26.858	37.230	57.689	56.840	62.544
Devlet Katkıları	55.815	77.062	71.434	53.253	86.638	102.080
Diğer Gelirler	11.148	13.033	11.822	13.299	14.027	15.161

* 2012 yılı verileri idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>
Alıntı Tarihi: 20-02-2015

Tablo 9’da sosyal koruma gelirleri verilmektedir. Buna göre en fazla gelir aktarımı sosyal katkılarda ve devlet katkılarındadır.

TÜİK verilerine göre sosyal koruma harcamalarının GSYİH’ya oranı şöyle gerçekleşmiştir. 2013 yılına göre sosyal koruma harcamalarının toplamı %14 sosyal koruma yardımlarının toplamı %13,8’dir. İdari masraf ve diğer harcamalar %0,3 hastalık sağlık bakımı %4,2 engelli-malül harcamaları %0,5 emekli-yaşlı %6,7 dul-yetim %1,6 aile-çocuk %0,4 işsizlik %0,2 sosyal dışlanma %0,2 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde bu oran çok daha yüksek seviyelerdedir.

3.5. Faaliyet Alanlarına Göre Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Türkiye’de son on yılda artan sivil toplum kuruluşları, geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Baskı grupları, olarak sivil toplum kuruluşları özelde üyelerinin çıkarlarını korurken, genelde tüm bireylerin çıkarlarıyla örtüşmeye bilmektedir. Örneğin eczacılar odasının ilaç fiyatlarını yükseltmek adına yapmış olduğu lobi çalışmaları ve eylemleri kendi meslek dalı ve çalışanları için olumlu sonuç doğururken ilaçların fiyatlarının yükselmesi toplum açısından olumsuz etki oluşturabilmektedir. Türkiye’de en yaygın sivil toplum kuruluşları tarihsel mirasın da etkisiyle vakıf ve derneklerdir. Gelir açısından bakıldığında odalar, sendikalar ve işadamları dernekleri ön sıradadırlar.

Son on yılda Türkiye’de dernekler nicelik olarak çoğalırken derinleşememe ve profesyonelleşememe gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Sivil toplum örgütlerinin gelişimi devlet yönetimi ve demokrasiyle yakından ilintilidir. 1990 yılından 2000 yılları arasında Türkiye’de dernek sayıları %235 artış göstermiştir. Avrupa ülkeleri ile mukayese edildiğinde Türkiye’de sivil toplum örgütlerini gelişmemesinin başlıca nedenleri şunlardır. Batı’lı ülkelerde sivil toplum anlayışı bir kamu sektörü haline gelirken Türkiye’de konu bazında sınıfsal ve amatör yaklaşım içerisindedir. Türkiye’de Batı’da uygulamaların aksine kısa vadeli inişli çıkışlı ve tepkisel sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Batıda sivil toplum kuruluşları için bütçeden belli bir pay aktarımı ve teşvik söz konusu iken, Türkiye’de yurttaşların kendi inisiyatifiyle ve toplumsal destekle ayakta kalabilmektedir. En önemli sorunlardan biri mali sorun ve katılım sorunudur. Kamunun yerel yönetimlerin STK’lara gerekli desteği göstermemesi, katılım noktasında siyasal çekinceler ve korkular, partizanca tutumlar

sivil toplumun derinleşmemesinde önemli etkenlerdendir. Ayrıca Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin sivilliği tartışılmaya açık bir konudur. Türkiye’de siyasi rüzgârın etkisinde kalan sivil toplum kuruluşları iktidarın siyasi görüşüne göre şekil değiştirmekte ve o ölçüde destek görmektedir.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarını faaliyet alanlarına göre şöyle sıralayabiliriz.

3.5.1. Meslek Kuruluşları

Oda ve dernek statüsünde örgütlenmiş kurumlardır. Odalar statü olarak farklıdırlar ve kamu kurumu niteliğindedir. Odalar ilgili alanda devletin yerine getireceği bazı görevlere eş düşen yetkiler kullanırlar. Türkiye’de meslek kuruluşlarının önemi 1980 sonrası dönemde artmıştır. Yasakçı ortamın yumuşaması serbest piyasa ve liberal ekonomi düşüncesi ve uygulaması bir taraftan mesleklerin önemini artırırken, diğer taraftan ekonomik ve üye sayısı olarak büyümelerine vesile olmuştur. Bu kuruluşlar Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği çatısı altında faaliyet göstermektedirler. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Uluslar arası işbirliklerinde de bulunmaktadır ve Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği, Balkan Odaları Birliği gibi uluslar arası kuruluşlara üyedir.

Sermaye açısından en zengin sivil toplum kuruluşları statüsünde olan meslek kuruluşları, ticaret odaları, sanayi odaları, ticaret ve sanayi odaları, deniz ticaret odaları ve ticaret borsalarıdır. Türkiye de oda ve borsaların sayısı 365’e ulaşmıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin toplam üye sayısı 1.300.000’dir. Ancak üyelerinin ortak mesleki çıkarlarını korumak üzere örgütlenen ve her bir ayrı bir kanunla kurulan bu kuruluşları tam bir sivil toplum statüsünde olup olmadığı tartışma konusudur. Sahalarında kamu yararını korumak amacıyla gerekli düzenleme ve denetim yapma yetkileri mevcuttur. Kendi alanlarında faaliyet göstermek isteyen girişimcilerin/esnafın kendine bağlı kuruluşlara üyelikleri zorunludur ve zorunlu olarak üyelik aidatları öderler. Bu zorunluluk mesleki derneklerde esneklik gösterirken, avukat, eczacı, mimar, mühendis gibi meslek erbapları kendi odalarına üye olmadan faaliyette bulunamazlar. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının gereklerinden biri olan gönüllük esasına uymamaktadırlar.

Sanayi ve Ticaret Odalarının yanında meslek kuruluşları bağlamında Esnaf ve Sanatkârlar Örgütlenmeleri, barolar, ziraat odaları, Türk Mühendis ve Mimar Odaları, tabib odaları, eczacı Odaları gibi sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır.

4 milyon'un üzerinde esnaf üyesi bulunan Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) 1953 yılında faaliyete başlamıştır.

Bu üst kuruluşların yanı sıra Türk Diş Hekimleri Birliği, Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odaları Birliği, Türkiye Noterler Birliği, Veteriner Hekimleri Birliği gibi meslek kuruluşlarını da sivil toplum kuruluşları bağlamında değerlendirebiliriz.

Türkiye'de Meslek kuruluşlarının yoksullukla mücadele kapsamında yürüttükleri faaliyetler daha çok uzun vadede siyasi etki ve lobi faaliyetleridir. Kendi meslek örgütlerinin çıkarları birinci öncelik olan bu kuruluşlar, teorik olarak çalışmalarda bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ulusal ve uluslararası konferanslar, sempozyumlar tertip edilmektedir. Örneğin Ankara Ticaret Odası, Sanayi Odası ve İstanbul Ticaret Odası bu alanda çalışmalar yürütmüşler⁹⁷ ve rapor halinde kamuoyuna sunmuşlardır. En etkin baskı guruplarından olan meslek kuruluşları kamu politikası ve gündem oluşturmada öne çıkmaktadırlar. Bu kuruluşların birçoğu kendi içerisinde vakıf ve dernekler kurarak yoksullukla mücadele etmektedirler. Örneğin İstanbul Ticaret Odası 1952 yılından bu yana yoksul öğrencilere karşılıksız burs vermektedir. Aynı uygulama Ankara ve diğer büyük şehirlerde bulunan sanayi ve ticaret odaları tarafından da yürütülmektedir.

İlgili kurumlar yoksullukla kendi basın yayın organları aracılığıyla da mücadele etmektedirler. Kendi bünyelerinde süreli olarak çıkan dergi, gazete, rapor vb. neşriyatta yoksullukla mücadele konularında akademik yazılar yayınlayarak kamuoyu bilinçlendirmesi yapmaktadırlar.

3.5.2. Düşünce (Think-Tank) Kuruluşları

Türkiye'de düşünce kuruluşlarının önemi tam olarak anlaşılmamaktadır. Son on yılda artış göstermesine rağmen düşünce kuruluşları ne medya, ne iş adamları ne de siyasilerden gerekli desteği görememektedir. Üniversitelerini sermaye gruplarının, cemaat ve cemiyetlerin, işbirliğinde oluşan düşünce kuruluşlarından ziyade spesifik alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar öne çıkmaktadır.

Sivil toplum bağlamında düşünce kuruluşları önemlidir. Çünkü düşünce kuruluşları siyasi, ekonomik, sosyal, güvenlik gibi birçok sorunun akademik anlamda tartışıldığı ve tartışma sonucu çıkan verileri kamuoyu ile paylaşarak toplumsal bilinçlenmeyi sağladığı, diğer taraftan kamu politikası oluşturmada ve siyaseti

⁹⁷ Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Sanayi Odası Raporu 2008, Özel Sektörün Yoksullukla Mücadeledeki Rolü, TOBB Raporu, 2014 s.79

yönlendirmede önemli katkıları olduğu/olacağı açıktır. Türkiye'de bu alanda çalışmaların ilki üniversite çevresinde oluşmuştur. 1989 yıllarında yeni yeni filizlenmeye başlayan düşünce kuruluşları Korel Göymen öncülüğünde Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) bünyesinde gerçekleşmiştir.⁹⁸ Türkiye'de AB süreci içerisinde Avrupa değerlerinin Türkiye'ye entegre çalışmalarından düşünce kuruluşları da nasibini almıştır. Türkiye düşünce kuruluşları açısından Avrupa ülkelerinden geride olsa da Asya ve Ortadoğu ülkelerine göre daha iyi durumdadır. Türkiye'de Foreign Affairs'in İndeks raporlarına göre 21 düşünce kuruluşu bulunmaktadır. Aynı verilerde Hollanda'da 55, Meksika'da 54, Romanya'da 53 düşünce kuruluşu vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'yi “düşünce fakiri” olarak tanımlamak pek yanlış olmayacaktır. ABD'de bu sektörde çalışan kişi sayısı 50.000'in üzerindedir. Ayrıca ABD'de bu kuruluşlara bağış yapma, destek sağlama toplumsal bir kültür haline gelmiştir.

Ancak son dönemlerde bu karamsar tablonun yavaşta olsa değişme gösterdiği gözlemlenmektedir. Türkiye'de düşünce kuruluşlarının üç başlık altında değerlendirebiliriz. Birinci grup askeri ve sivil düşüncelerin sergilendiği iç ve dış politika konusunda yönlendirmelerde bulunan kuruluşlardır. Genel Kurmay Başkanlığı'nın Stratejik Araştırmalar Etüt Merkezi (SAREM) en bilinen örneklerindendir. Bunların bir kısmı askeriye ye dışarıdan hizmet vermektedir. İkinci grup düşünce kuruluşları ise üniversitelerin öncülüğünde oluşan düşünce kuruluşlarıdır. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (BÜSAM) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, gibi kuruluşlar bu kapsamdadır. Üçüncü grup düşünce kuruluşları ise; kendilerinin düşünce üreten birimler olarak niteleyen, bilimsel araştırmalarla politik kararları etkilemeye ve yönlendirmeye çalışan kuruluşlardır. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV), Alternatif Politika Merkezi (APM), Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM), İslam Araştırmalar Vakfı (İSAM), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) vb. en bilinenleridir.⁹⁹ Bunların yanında güncel olaylara tepkisel olarak ortaya çıkan Demokrasi Platformu,

⁹⁸ Ali Bayramoğlu, Etyen Mahçupyan, Alev Erkilet vd, Sivil Toplumunu Konuşmak, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2005, s.134.

⁹⁹ Sami Zariç, Türkiye'de Think Tank Kuruluşları ve Karşılaştığı Sorunlar, Akademik Bakış Dergisi, Sayı. 31, Yıl.2012 s.11.

Taksim Dayanışma Platformu gibi platformların yanında Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) gibi bilinçlendirme ve şeffaflık görevi yürüten yapılanmalarda mevcuttur. Ancak uzun soluklu olmamaları veya zaman zaman şiddet eğilimi içinde olmaları yaptıkları çalışmaları gölgelemektedir.

STK'lar olarak düşünce kuruluşlarının yoksullukla mücadeleleri endirekt yöntemlerle uzun vadede politik kararların alınmasını sağlamak ve kamuoyu oluşturmak şeklindedir. Ulusal ve Uluslararası konferanslar, sempozyumlar seminerler yoluyla kamuoyu oluşturmaktadırlar. Türkiye'nin 1996 yılında ev sahipliğini yaptığı ve İstanbul'da gerçekleşen HABİTAT II Konferansı ve konferans çıktıları/raporları bu bağlamda iyi bir örnektir.

3.5.3. Sendikalar

Türkiye'de sendikal hareket Osmanlı'dan itibaren dönem dönem yasaklansa da devam etmiştir. Modern manada ilk sendika 1909 yılında dernekler yasası çerçevesinde kurulmuştur. 1925 Takriri Sükûn Kanunu, tek parti dönemi ve 12 Eylül darbesiyle nadasa bırakılan sendikal faaliyetler 07.10.2012 tarihinde yürürlüğe giren kanunla son şeklini almış ve 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu altında toplanmıştır.

Sivil toplum kavramı içerisinde değerlendirilen sendika; işveren kesimi ile çalışan kesimin hak arama amacıyla oluşturdukları yapılanmalardır. Sendikalar ilgili kanunlara dayanakla işkolu esasına göre bir işkolunda, Türkiye genelinde faaliyette bulunmak üzere çalışan işçiler tarafından kurulurlar. Gelişmiş ülkelerde sendikal hareketlerin temel güdüsünü, temsil ettikleri kitlelerin çıkarı oluşturmaktadır. Ancak Türkiye'de sendikal hareketler gerek burjuva grubu olarak büyük işveren sendikaları, gerekse proletarya olarak işçi sendikaları temelde devletin rantıyla pazarlanmaktadır. Sendika üst düzey yöneticilerinin yaşam koşulları, gelirleri ve mal varlıkları bunu kanıtlar niteliktedir.

Sendikaları ekonomik açıdan toplu pazarlık amacına yönelik mücadele etmeleri nedeniyle sivil toplum kuruluşları statüsünde değerlendirmeyen, siyasal alanın çatışmacı ahlakı içinde gelişen hareketler olarak görenlerde mevcuttur. Türkiye'de sendikalar çoğu zaman asli görevlerinin dışında hareket etmiş/etmek zorunda

kalmıştır. Bir Mayıs olayları 68 Olayları 28 Şubat dönemlerinde siyaseti etkilemek ve yönlendirmek adına legal ya da illegal olaylara karışmışlardır.

Sendikaların demokrasiyi geliştirmede ve uzlaşmacı siyasete katkısı olduğunu düşünmek zordur. Çünkü kendi içyapılarında da demokratikleşememe ve katı vesayetçi tutumları devam etmektedir. Türkiye’de sendikalar işçi ve işveren sendikaları ve bunların üst çatılarını oluşturan konfederasyonlar olarak faaliyetlerini yürütmektedir.

Türkiye’de çalışan yoksulları; tekstil ve hizmet sektöründe güvencesiz ve kayıtsız çalışanlar, çocuk işçiler, turizm ve tarım sektöründe mevsimlik ve kayıt dışı çalışanlar, kamuda ve Kamu İktisadi Teşekküllerinde taşeron olarak çalışanlar öne çıkmaktadır. İşçi sendikaları 1952 yılında kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), 1967 yılında kurulan Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 1976 yılında kurulan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) ve son olarak 2014 yılında kurulan Aksiyon İşçi Sendikaları Konfederasyonu (AKSİYON-İŞ) çatısı altında faaliyet göstermektedirler. İlgili konfederasyonlara bağlı Gıda-iş, Sosyal-iş, Tarım-iş, Orman-iş Petrol-iş v.b. birçok meslek sendikaları bulunmaktadır. Kamu’da çalışanlarla ilgili 1995 yılında kurulan Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN), 1992 yılında kurulan Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (Türkiye KAMU-SEN), 1995 yılında kurulan Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), 2008 yılında kurulan Kamu Çalışanları Hak Sendikaları Konfederasyonu (HAK-SEN) vb. konfederasyonlardır. Bu konfederasyonlara bağlı olarak faaliyet gösteren ve kamu çalışanlarının örgütlü kuruluşları olan mesleki sendikalar mevcuttur. İşverenlerin haklarını koruyan birçok sendika 1962 yılında kurulan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) bünyesinde faaliyet göstermektedir.

Sendikaların özellikle sendikasız ve kayıt dışı çalışan işçiler üzerinde yoğunlaşarak bu yönde çalışmalar yapması yoksulluğu önlemede birincil etkindir. Avrupa ülkeleri ile mukayese edildiğinde Türkiye’de sendikasız çalışan oranı oldukça yüksektir. 2013 TÜİK verilerine göre Türkiye’de toplam işçi sayısı 13.737.000’dir. 2014 yılı TÜİK verilerine göre işsizlik oranı %10,7 kayıt dışı çalışanların oranı %35,7’dir. En fazla kayıt dışılık tarım sektöründe görülmektedir. Ancak bu rakam sendikalar ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından

doğrulanmamaktadır. Onlara göre Türkiye’de toplam işçi sayısı 11.600.554 kişidir. Bunlardan 1.096.540¹⁰⁰ çalışan sendikalıdır ve bu oran tüm çalışanların %9,5’ine tekabül etmektedir. En fazla üyesi olan konfederasyon ise %6,41 ile TÜRK-İş’tir.

Sendikaların yoksulluğun önlenmesi konusunda üretim materyallerinin ana unsuru olan emeği temsil etmelerinden dolayı yaptırım gücü çok fazla olan sivil toplum kuruluşlarıdır. Kanundan kaynaklanan hakları kullanarak greve gitmeleri, üretimi kısmi ya da tamamen durdurmaları, iş yavaşlatmaları, hükümeti ve ekonomik politikaları doğrudan etkilemektedir. Ancak kendi içerisinde demokrasiyi yerleştirememiş sendikalar gerek demokrasi konusunda gerek sosyal haklar konusunda gerekse çalışanların yoksulluğunu giderme konusunda beklenen performansı gösterememektedirler.

Diğer sivil toplum kuruluşlarından biri de kooperatiflerdir. Kooperatifler genel itibariyle tarım sektöründe yapılanmalardır. Üretilen ürünlerin satışı, destekleme faaliyetleri ve bu alanda siyasi etki oluşturma işlevleri bulunmaktadır. Türkiye’de yoksulluk riski en fazla olan saha kırsal alan, dolayısıyla tarım sektörüdür. Daha etkin bir kooperatif yapılanması özellikle mevsimlik çalışan tarım işçilerinin ve üretimlerinin değerinde pazarlanmasına ve emeklerinin karşılıklarını alarak yoksulluk riskinin azalmasına yardımcı olacaktır.

3.5.4. Dernekler

Türkiye’de yoksullukla mücadelede en etkin sivil toplum kuruluşlarından biri derneklerdir. Dernekler, bireylerin tek başına gerçekleştiremeyecekleri işleri uzun vadeli bir sürece yayarak gerçekleştirebilmek için, örgütlenme ihtiyacı hissetmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dernekler, sanayileşmenin ve kentleşmenin giderek yalnızlaştığı bireylerin örgütlenme ve kaynaşma ihtiyacıdır. Sivil toplum olarak dernek; ortak bir amaç, çıkar veya fikir etrafında resmi olarak örgütlenmiş insan topluluğudur. 1983 Anayasasının 33. maddesiyle şekillenen dernek kurma en son 2001 yılında yapılan yasal değişikliklerle daha da kolay hale dönüştürülmüştür. İlgili maddeyle “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir” denilerek özgürlükçü

¹⁰⁰ www. <http://iscider.org/csgbnin-acikladigi-sendika-istatistikleri-ve-gercekler>,

bir yaklaşım sergilenmiştir. Yedi kişilik bir kurucular kurulunun¹⁰¹ bir araya gelmesiyle dernekler kurulabilmektedir.

İlk dernek 1856 Kırım Savaşı sonrası kurulmuştur. Osmanlı döneminde dernek kelimesine karşılık gelen “cemiyet” kavramı olumlu bir algı oluşturmamaktadır. Özellikle azınlıkların kurdukları cemiyetlerin faaliyetleri Osmanlı'yı rahatsız etmiş toplumsal algı da bu yönde gelişmiştir. Dernekler diğer sivil toplum kuruluşları gibi demokrasinin zayıfladığı dönemlerde gerilerken, demokratik uygulamalara ve devlet anlayışına bağlı olarak gelişme göstermişlerdir.

Son olarak 2004 yılında yürürlüğe giren 5253 sayılı dernekler yasasıyla devletin derneklere bakış açısı değişmiş, dernek kurma ve faaliyet alanlarını genişletici ve kolaylatıcı hükümler getirilmiştir. Türkiye’de kurulan derneklerin yurtdışında faaliyet göstermeleri veya yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye’de faaliyet göstermeleri Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı’nın iznine tabidir. Türkiye’de dernekler idari anlamda İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösterirler. 2014 verilerine göre 105.441 faal 155.389 fesih olmak üzere toplam:260.830 dernek mevcuttur. Faal dernek sayısı 2000 yılında 72.209 iken 2014 yılında 105.441’e çıkmıştır. Bu gelişme ülkenin sivil toplum örgütlerine bakış açısındaki değişimi de ortaya koymaktadır. Ancak derneklerin iki sıkıntısından biri mali diğer üye sayılarının düşüklüğüdür. Türkiye’de ülke nüfusuna oranla derneklere üye olan erkek sayısı 7.923.315 (%9,9), kadın sayısı 1.851.824 (%2,3)’dür. Bu oran ülke nüfusunun yaklaşık %10’una denk gelmektedir. En fazla dernek ve derneklere üye sayısı İstanbul’dadır.

Derneklerin bölgesel dağılımına bakıldığında %53,9 ile Marmara Bölgesi, %21,5 ile İç Anadolu Bölgesi, %8,6 ile Karadeniz Bölgesi, %7,3 ile Ege Bölgesi, %5 ile Akdeniz Bölgesi ve %1,9’luk oranlarla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. İllere göre 21.029 dernekle İstanbul ilk sırada gelirken sırasıyla Ankara 10.056, İzmir 5.971, Bursa 4.379, Kocaeli 3.080 dernekle ilk beş sıradadırlar. En az dernek bulunan iller ise 121 dernekle Tunceli, 163 dernekle Ardahan, 178 dernekle Bayburt, 198 dernekle Kilis ve 200 dernekle Hakkâri illeri sıralanmaktadır.

¹⁰¹ Ayhan Başak, Yılmaz Yaman, Ahmet Talat vd, Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005. s. 23.

Türkiye’de derneklerin faaliyet alanlarına göre dağılımına baktığımızda meslek ve dayanışma dernekleri 32.220, spor ve spor ile ilgili dernekler 19.461, dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler 17.385, insani yardım dernekleri 6.836, eğitim araştırma dernekleri 5.964 olmak üzere ilk beş sıralama bu şekilde oluşmaktadır. Faaliyet alanlarına göre 22 dernekle en az dernek çocuk dernekleridir. Türkiye genelinde 2013 yılı verilerine göre derneklerin toplam geliri 8.724.983.640TL’dir. En yüksek gelir oranı il bazında 2.839.552.142 TL ile İstanbul’dur. Türkiye genelinde derneklerde çalışan sayıları 2013 yılına göre tam zamanlı çalışan 39.636, yarı zamanlı çalışan 3.415, proje zamanlı çalışan 66.184 kişidir. En fazla artış proje zamanlı çalışanlarda görülmüştür.¹⁰² 2012 yılında proje zamanlı çalışan sayısı 22.400’dür.

Dernekler yoksullukla mücadele konusunda ayni ve nakdi yardımlar yaparak yoksulluğu azaltmaya yönelik doğrudan etki eden kurumlardır. Vatandaş yardımlarının ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması konusunda daha etkin olmaları sebebiyle son on yılda adlarından çok söz edilmektedir. Yardımları 1999 tarihinde çıkan 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu’na dayanakla yürütürler. Yardım toplayacakları illerde valilikten ilçelerde ise kaymakamlıktan onay almak zorundadırlar. Ancak onay almadan yardım toplama yetkisi olan derneklerde mevcuttur. 20 dernek bu kapsamdadır ve en bilinenleri Arama Kurtarma Derneği, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Türk Eğitim Derneği, Türkiye Kızılay Derneği, Türkiye Yeşilay Cemiyeti vb. derneklerdir.

Derneklerin faaliyetlerine medyanın ve devletin gerekli desteği vermemesi toplumsal anlamda derneğe ilgiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Daha çok medyada yer alan iki dernekten biri Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), ve Müstakil İş Adamları Derneği (MÜSİAD) dir. Ekonomik büyüklüğü ve siyasi uzantıları bu iki derneğin daha etkin olmasına ve kamu politikası oluşturma konusunda etkinliğini ortaya çıkarmaktadır. MÜSİAD ve TÜSİAD yoksulluk ve yoksullukla mücadele anlamında alan çalışmaları, değerlendirme toplantıları, öneri raporları gibi faaliyetler yürütmekte kendi yayın organları veya kendi maddi olanaklarını kullanarak kitaplar yayımlamakta ve kamuoyu oluşturmaktadırlar. Yoksullukla dolaylı olarak mücadele eden TÜSİAD, MÜSİAD gibi derneklerin

¹⁰² İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Verileri.
<http://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/derneklerin-faaliyet-alanina-gore.aspx>

yanında doğrudan mücadele yürüten derneklerinde sayısı oldukça fazladır. TÜİK 2014 yılı verilerine göre İnsani Yardım Dernekleri sayısı 6.836'ya yükselmiştir. Ülke çapında faaliyet gösteren bu yardım kuruluşları olağandışı durumlarda (doğal afet, savaş vb.) uluslar arası yardım organizasyonları da yürütmektedirler. Yardım derneklerinin çoğunun merkezi İstanbul'da olmasına rağmen Anadolu'nun birçok yerinde yardım faaliyetleri yürütmektedirler. Türkiye'de yoksullukla mücadele faaliyetleriyle öne çıkan yurtiçi ve yurtdışında faaliyetlerini sürdüren derneklerden en bilinenleri Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Hayrat İnsani Yardım Derneği, Yardımelî Derneği, Deniz Feneri Derneği, Kimse Yok mu Derneği, Uluslar arası Kardeşlik ve Yardımlaşma Derneği, İyilik Derneği, Veren El Derneği vb. derneklerdir.

2007 yılında kurulan “karnıyla birlikte kafasını ve kalbini de doyur” sloganıyla faaliyet gösteren Yardımelî Derneği İstanbul ve Ankara genel merkezleri olmak üzere yurt içi ve dışında birçok alanda faaliyet yürütmektedir. 2013 verilerine göre nakdi bağışlar (15.127.379,80 TL) ayni bağışlar (859.677,23 TL) gayri menkul bağışları (2.125.000,00TL) vb. toplam 21.245.673,57 TL gelir elde ederken nakdi yardım, eğitim yardımı, sağlık yardımı vb. yardımlar başlığı altında 15.731.816,49 TL yardım yapmıştır.¹⁰³ Yoksullukla mücadele kapsamında dernekler kendi imkânları doğrultusunda faaliyetlerine devam etmektedirler.

¹⁰³ Yardımelî Derneği Resmi Sitesi, 2013 yılı gelir gider tablosu.<http://www.yardimeli.org.tr/k=47>.

3.5.5. Vakıflar

Yoksullukla mücadele veya sivil toplum denildiğinde akla gelen ilk kurumlardan biri vakıflardır. Vakıf tüm topluluklarda ve dini öğretilerde var ola gelmiştir. Ancak İslam dini ile birlikte vakıf dini temellere dayanan sosyal bir nizama dönüşmüştür. Hz. Muhammed (s.a.v) Uhud Savaşında şehit olan sahabenin vasiyeti üzerine O'na ait olan malları vakfederek ilk somut örneği vermiştir. Aynı uygulama dört halife döneminde ve arkasından kurulan Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar ve günümüz İslam coğrafyasında devam etmektedir.

Asr-ı Saadet döneminde vakıf yerine aynı manaya gelen “habs” kelimesi kullanılmaktadır. Arapça bir sözcük olan vakıf; durdurma, hareketten alıkoyma, verme manalarına gelmektedir. Vakıf yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmış halidir. Vakıf iktisadi anlamda kişinin çalışma ve gayretle elde ettiği imkânların ve mal varlığının kendi isteğiyle paylaşılmasını içeren hukuki bir sistemdir.¹⁰⁴ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda belirtilen tanımlamaya göre vakıf; gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve süreli bir amaca özgülemeleri ile oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Osmanlı bir vakıf medeniyetidir. Sivil toplum kuruluşları niteliği taşıyan ve özellikle yoksullukla mücadele işlevi gören vakıflar İslami inanışa göre doğrudan doğruya Allah'a adanmış, iş ve işlevleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Dolayısıyla vakıflar geçmişten günümüze toplumun bekası ve refahı için en emin sosyal örgütlenme türlerinden biridir.¹⁰⁵ Vakfın asıl gayesi ve özünde bulunan yardımlaşma ve dayanışma duygusu toplumda karşılık bulmuş ve geniş bir yelpazede hizmet sunma olanağı sağlamıştır. Vakıflar sayesinde toplumsal servetin önemli bir bölümü, hukuken bir daha geri dönmesi mümkün olmayacak şekilde, toplumun en zengin sınıfından en fakir sınıfına ulaşacak şekilde, bir başka deyişle özel mülkiyete konu olmaktan çıkarılarak toplumsal mülkiyet haline dönüştürülmüştür. Vakıflar 3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı yasa ile Başbakanlığa bağlanarak Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1935 tarihinde 2762 sayılı kanunla vakıfların sınıflandırılması yapılmış ve Mazbut, Mülhak, Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar olarak üç sınıfta toplanmıştır. Günümüz vakıfları ekonomiden siyasete, iş

¹⁰⁴ Ahmet Koç, Ümera Vakıfları, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.12 Sayı.22 Yıl, 2009i s. 180

¹⁰⁵ Halil İnalçık, Vakıf Medeniyeti, Vakıflar Dergisi Özel Sayısı, Yıl 2006 s. 12.

dünyasından eğitime bir çok alanda faaliyet gösteren büyük kuruluşlar haline dönüşmüştür. Vakıflar ilk dönemlerde insanlardan çok maddi varlıkların bir araya getirilmesiyle ve belli bir alanda faaliyet göstermelerinden dolayı modern manada sivil toplum kuruluşları olarak nitelendirilmemektedir. Ancak 1960 yılında vakıfların faaliyet alanları genişlemeye başlamış ve 1980 sonrasında sivil toplum kuruluşları anlamında etkinlikleri artmıştır. Türkiye’de vakıflar siyasi bir baskı veya yönlendirme unsuru taşıyan sivil toplum örgütlerinin aksine, genellikle iktidarı destekleyen, ülkenin milli menfaatini koruyan ve sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlayan bir yapıdadırlar.¹⁰⁶ Türk Medeni Kanunu’ndan önce vakıflar mahiyetleri, mülkiyetleri, idareleri ve kullanım şekillerine göre sınıflandırılırken günümüzde Mazbut Vakıflar, Mülhak Vakıfları, Cemaat Vakıfları, Esnaf Vakıfları, Yeni Vakıflar olarak sınıflandırılmaktadır. Yurt dışında merkezi bulunan ve Türkiye’de faaliyet gösteren veya Türkiye’de merkezi bulunup yurt dışında faaliyet gösteren vakıflarda mevcuttur. Derneklerde olduğu gibi vakıflarda da aynı kurallar (Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü, İçişleri Bakanlığı’nın onayı) geçerlidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü 2013 yılı verilerine göre Türkiye genelinde 975 adet Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, 32 adet çevre koruma vakıfları ve 3.767 adet çok amaçlı vakıflar olmak üzere toplam 4.774 adet vakıf bulunmaktadır. Bu vakıflardan 166’sı cemaat vakfı, 1’i esnaf vakfı, 275’i mülhak vakfı, 18’i yabancı uyruklu vakıflardır. Diğer taraftan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları haricinde 554 kamu vakfı, 66 vakıf üniversitesi, 1.386 vakıf işletmesi bulunmaktadır.

Gider büyüklüğüne göre sektörel bazda değerlendirmede; 1.937 eğitim, 1.267 sosyal yardım, 218 sosyal hizmet ve 172 sağlık vakfı bulunmaktadır. Bunları sanat, meslek eğitimi, spor vb. vakıflar takip etmektedir. Bölgeler bazında değerlendirildiğinde 1.890 vakıfla Marmara Bölgesi birinci sırada 196 vakıfla Güneydoğu Anadolu Bölgesi son sırada yer almaktadır. 1.527 vakıfla İstanbul ilk sırada yer alırken 789 vakıfla Ankara, 222 vakıfla İzmir, 153 vakıfla Konya ilk sıraları paylaşmaktadır. Hakkâri, Bartın, Şırnak en az vakıf bulunan iller arasındadır. Vakıfların gelir ve giderleri incelendiğinde; gelir gider arasındaki farklar dikkat çekicidir. Yeni Vakıflar kapsamında bulunan vakıfların 2013 yılı geliri yaklaşık 13.000.000.000TL iken amaca yönelik giderleri 4.448.000.000TL’dir. Aynı yıl

¹⁰⁶ Hikmet Özdemir, Vakıflar ve Sivil Toplum, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 18. Yıl 1997. s.308.

verilerine göre cemaat vakıflarının toplam gelirleri yaklaşık olarak 226.317.361TL iken giderler toplamı 34.185.074 TL'dir. Mülhak vakıflarda da gelir gider farkı bulunmaktadır. 2013 yılında mülhak vakıflar sınıfında yer alan vakıfların toplam geliri yaklaşık 62.977.041TL, gider toplamı yaklaşık 12.186.499 TL'dir.¹⁰⁷ Verilerden de anlaşılacağı üzere vakıfların gelir ve giderleri arasında oldukça büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Yoksullukla mücadelede (hayır İşleri ve gönüllü faaliyetler kalemi) mülhak vakıfların 2013 yılı harcamaları 3.711.629 TL, cemaat vakıflarının 5.327.877 TL, yeni vakıflar kapsamındaki vakıfların 306.000.000TL'dir.

Sivil toplum kuruluşları olarak vakıfların yoksullukla mücadelede etkinliği son dönemlerde artış göstermiştir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak mesafenin daralması herkesin her şeyden haberdar olması yazılı ve görsel medyanın etkisi toplumu sosyal yardımlaşmaya yönlendirmektedir.

Vakıflar aynı, nakdi yardımların yanında eğitim yardımlarıyla da yoksullukla mücadele etmektedirler. 2013 yılı verilerine göre sadece İstanbul'da aynı ve nakdi eğitim yardımı yapan vakıf sayısı 1.128'dir. Birçok vakıf başarılı olan öğrencilere eğitim dönemleri boyunca yardımcı olurken istihdam konusunda da etkindirler. Holdinglere bağlı vakıflar veya vakıflara bağlı holdingler bünyesinde istihdam olanakları mevcuttur. Vakıflar yoksullukla mücadele yanında çevre konularından sağlığa, eğitimden kültüre, insan haklarından sanata birçok alanda faaliyet göstermektedirler. Vakıfların yoksullukla mücadelede direkt çözümlerin yanında, toplumsal bilincin kazanılması amacıyla uzun vadeli faaliyetleri de yürütmektedirler.

Vakıfların ve faaliyetlerinin denetimi kendi iç denetim kurumlarının yanında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Diğer sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi Vakıflar da toplumu birleştirici bir yapı içerisinde olduğu söylenemez.

¹⁰⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Verileri. <http://www.vgm.gov.tr/icerik.aspx?Id=192>
Alıntı Tarihi. 01.03.2015

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU ÖRNEĞİ: İHH

Türkiye’de 1990 sonrası büyük bir gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları terörle mücadele, eğitim, sağlık vb. alanlarda olduğu gibi yoksullukla mücadele alanında da etkin faaliyetler yürütmektedir. İletişim alanındaki gelişmeler habere ulaşmayı kolaylaştırırken yardımlaşma ve dayanışma alanında duyarlılığı artırmıştır. Yoksulluğa etki eden olağan dışı durumlarda yardımların yönlendirilmesi devlet kurumlarının yanında sivil toplum kuruluşları marifetiyle de yürütülmektedir. Doğrudan veya dolaylı olarak yoksullukla mücadele yürüten birçok sivil toplum örgütünün merkezi İstanbul’da bulunmaktadır. Türkiye’de yoksullukla mücadele faaliyetleriyle öne çıkan yurtiçi ve yurtdışında faaliyetlerini sürdüren sivil toplum kuruluşlarından en bilinenleri İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Hayrat İnsani Yardım Derneği, Yardımelî Derneği, Deniz Feneri Derneği, Kimse Yok mu Derneği, Uluslar arası Kardeşlik ve Yardımlaşma Derneği, İyilik Derneği, Veren El Derneği, Türkiye Kızılay Derneği vb. dir.

İHH; son dönemlerde özellikle Mavi Marmara olayı ile kamuoyunda yer alması, birçok ülkede faaliyet göstermesi, işlem hacmi olarak yoksullukla mücadele eden sivil toplum örgütlerinin en bilinenlerinden olmasından dolayı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

4.1. İHH’nın Kurumsal Analizi

Türkiye’de yoksullukla mücadele faaliyeti yürüten sivil toplum örgütlerinden biri de İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)’dır. Daha çok yurtdışı faaliyetleri ve Mavi Marmara Olayı ile kamuoyunda yer alan İHH, 350 ücretli çalışanı ve yüzlerce gönüllü aktivistin katılımıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. İHH üzerine yaptığımız araştırmaların kaynağını öncelikli olarak vakıf yetkililerinin

beyanları oluşturmaktadır. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları faaliyetleri doğrulayıcı/onaylayıcı bağımsız bir kuruluş mevcut değildir. Her ne kadar faaliyetler bağlı bulundukları bakanlık, genel müdürlük vb. kurum ve kuruluşlar tarafından denetleniyor olsa da şeffaflık, hesap verebilirlik konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bir diğer sıkıntı sivil toplum örgütlerinin siyasallaşması ve katılımcı demokrasi anlayışını hem kurum içerisinde hem de toplum bazında yaygınlaştırmamasıdır.

Yoksullukla mücadele faaliyeti yürüten sivil toplum örgütleri genel itibariyle kapalı, mistik, kendine has özellikleri barındırmaktadır. İHH ve birkaç vakıf dışında hesap hareketlerini kamuoyuyla paylaşan vakıf ya da dernek bulunmamaktadır. Sivil toplum örgütleri hayır sahibi fertlerin talebine gerek kalmadan her yıl gelir ve giderlerini kamuoyu ile paylaşması, hem güven duygusunu tesis edecek hem de katılımı artıracaktır. İHH örneği üzerinden değerlendirdiğimizde; birçok kıtada onlarca ülkede farklı alanlarda faaliyet sürdüren vakfın ilgili faaliyetlerini hangi araç gereçlerle yürüttüğü bilgisine yer verilmemektedir. Ofis sayısı, araç gereç sayısı, depo, lojistik birimi, tır sayısı, gemi sayısı vb. hizmet araç gereçleri bilgileri kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

Gelirleri hayırseverlerin yardımlarıyla oluşan sivil toplum örgütlerinin yürüttükleri çalışmalar şeffaf, açık, anlaşılabilir, şüpheyne mahal bırakmayacak şekilde kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

4.1.1. İHH’nın Kuruluşu

1990’lı yıllarda dünyada kabul gören neoliberal yaklaşımlar, yeni kamu yönetimi anlayışı, küreselleşme, sivilleşme ve yerelleşme gibi yaklaşımlar Türkiye’yi de yakından etkilemiştir. Aynı dönemde Orta Doğuda ve Balkanlarda yaşanan savaşlar, yeni yoksul bireylerin oluşmasına yol açarken farklı çözüm yollarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de 12 Eylül sonrası oluşan özgürleşme ve sivilleşme girişimleri sivil toplum örgütleri üzerinde etkisini göstermiştir. Siyasette sağ anlayış, sermayenin kısmen el değiştirmesi ve Anadolu Kaplanları olarak bilinen yeni girişimcilerin ortaya çıkması, muhafazakar sermayenin artışı ve buna bağlı olarak faizsiz bankacılık sisteminin kurulması gibi etkenler yoksullukla mücadele eden sivil toplum kuruluşlarının sayısının artmasına ve faaliyet alanlarının genişlemesine sebep

olmuştur. İHH böyle bir ortamda, kurucusu Fehmi Bülent Yıldırım'ın ifadesiyle¹⁰⁸ bir ajandayla kurulmuştur. İHH; yeryüzünde adaletin ve iyiliğin hakim olması, iyiliğin her yere yayılması ve kötülüğün önlenmesi için evrensel kardeşlik bilinciyle nereden olursa olsun muhtaç ve mazlum tüm insanlara ihtiyaç duydukları insani yardımları ulaştırarak onurlu bir yaşam sunma misyonu ve dünyada yardımlaşma alanında öncülük ederek ülkeler ve kurumlar arasında işbirliği geliştirip ortak bilinç oluşturma vizyonuyla hareket etmektedir.

1992 yılında faaliyetlerine başlayan İHH 1995 yılında resmen kurulmuş ve Türkiye'nin yanı sıra 5 kıtada 135 ülkede yoksullukla mücadele faaliyetleri sürdüren bir sivil toplum kuruluşu haline gelmiştir. Ulusal ve Uluslararası birçok kurumlar ile yakın işbirliği içinde çalışan İHH; İslam Dünyası STK'lar Birliği, Humanitarian Forum, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı'na Üyedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi ECOSOC tarafından danışmanlık statüsü tanınmış üç bin örgütten birisidir. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İnsani Forum Üyeliği, Irak'a Yardım Yapan Uluslararası Yardım Kuruluşları Meclis Üyeliği, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Üyeliği bulunmaktadır. Diğer taraftan Vakfın Ulusal ve uluslararası faaliyetlerinden dolayı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2005 yılında "kaynakları en iyi kullanan vakıf" olarak TBMM Üstün Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür.¹⁰⁹ 2012 yılında Kızılay tarafında verilen Savaşta ve Barışta İnsaniyetperverlik Madalyası, 2010 yılında Uluslar arası Karma Kültür Gençlik Konseyi İnsan Hakları Ödülü, 2006 yılında Pakistan'da yapılan Aşiyane Yetimhanesi ve Irakta kurduğu mobil hastaneyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen "Gerçekleştirilmiş en İyi Proje Ödülleri"ni almıştır. Maliye Bakanlığı'nın 04.04.2011 tarih ve 2011/1799 sayılı karar ile vergi muafiyeti statüsü kazanmıştır.

4.1.2. İHH'nın Amacı ve Çalışma İlkeleri

Vakıf kuruluş senedinde de belirtildiği üzere, vakfın amacı; nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş, tabii afet vb. nedenlerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimlerde bulunmak, yoksullukla

¹⁰⁸ Pınar Hilal Balta, İHH Üzerine Röportaj, dergi z, mayıs, Haziran, 2013

¹⁰⁹ Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu. İHH Yayınları, s.7

etkin mücadele etmek, nitelikli insan yetiştirilmesi konusunda eğitim ve öğretime her türlü destek vermektir. Bu amaç doğrultusunda, diğer sivil toplum kuruluşları dış ülke ve kurumlarıyla işbirliği yaparak, ihtiyaç durumlarına göre yiyecek, içecek, battaniye, çadır, aşevler, iskan, misafirhane, vb. yardımlarda bulunmaktadır. Yasayla belirlenmiş yetkiler çerçevesinde yoksullukla mücadele anlamında yer kiralamak, işletmek, bina yapmak, pansiyon yapmak, dinlenme amaçlı tesis, eğitim kurumları kurmak, dünyada zulme uğrayan insanlara dikkat çekmek adına mitingler, yürüyüşler, konserler, paneller, yarışmalar, spor organizasyonları, müzayedeler ve anma geceleri düzenlemek, değişen dünyada değişmeyen değerlerin yaşatılmasını sağlamak, sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmak, insanların yaşamlarını uluslararası çıkarların üstünde tutmak için kamuoyu oluşturmak gibi amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir.

İHH Türkiye genelinde temsilci ve şubeleri yoluyla 48 ilde faaliyet göstermektedir. Yurtiçi ve Yurtdışı faaliyetleri, yardımların mali boyutu göz önüne alındığında İHH Türkiye'nin en faal STK'larından birisidir. Kısmen de olsa şeffaflık ve açıklık konusunda örnek STK'lardan biri olan vakıf, her yıl kendi resmi internet sitesinden gelir ve giderlerini kamuoyu ile paylaşmaktadır. Ayrıca yardım yapan kişilere yaptığı yardımın nerede hangi amaçla kullanıldığı adım adım bildirilmektedir. Bu geri dönüşüm uygulaması yardım severler tarafında takdir edilirken spekülasyonları da ortadan kaldırmaktadır.

Vakıf 21 kişilik mütevelli heyetin yanında yönetim kurulu, denetim kurulu, ve yüksek danışma meclisi olmak üzere dört üst kurul tarafından idare edilmektedir. Vakıf kendi iç denetimin yanında Başbakanlık Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetimine bağlıdır.

Vakfın aldığı kararla yıl içerisinde elde edilen gelirlerin %20'ye kadarı yönetim ve yönetimi sürdürme giderleri, ihtiyat ve vakıf mal varlığını artıracak yatırımlara aktarılırken, %80 gelir vakfın amaç ve hizmet konuları doğrultusunda tahsis ve sarf olunmaktadır. Diğer vakıflarla karşılaştırıldığında bu oran oldukça yüksektir.

Vakfın çalışma ilkeleri; dil, din, mezhep vb. ayrımlara gitmeden, ihtiyacı olan her kişiye topluma yardımcı olmak, marka veya isme değil hizmeti öncelemek, şeffaf

ve hesap verebilir olmak, hak ve adaletin yaygınlaşmasını sağlamak, emaneti en uygun şekilde kullanmak, mazlumun sesi olmak, öncü olmak, hakem görevi üstlenmek, hayra aracı olmak, sömürüye karşı durmak vb. dir.¹¹⁰ Bu ilke ve amaç doğrultusunda faaliyet gösteren İHH her yıl daha da büyüyen ve yoksullukla etkin mücadele sürdüren bir sivil toplum kuruluşu örneğidir.

Yardımda bulunan kişiler; kendilerinin oluşturduğu şifre ile İHH resmi web sitesi (www.ihh.org.tr)'nden yaptığı yardımın durumunu görebilmektedir. Yetim yardımı vb. yardımlarda kişiler yardım yaptıkları insanların kimlik bilgilerini mevcut durumlarını an be an takip edebilmektedir. Ayrıca bu veriler uzun dönemde saklanarak yardım sever kişinin yaptığı yardımların miktarını yardım tarihi günü ve saatini görebilmekte toplamda ne kadar yardımda bulunduğunu öğrenebilmektedir.

4.1.3. İHH'nın İnsan Kaynakları ve Çalışma Yöntemleri

İHH faaliyetlerini yürütürken insan kaynaklarını iki şekilde oluşturmaktadır. Birincisi kendi bünyesinde ücretli olarak çalıştırdığı kişiler, ikincisi gönüllülük esasına göre çalıştırılan kişilerdir. Ücretli çalışanlar genelde işletmeyle ilgili veya idari işlerde çalışanlardan oluşurken, gönüllük esasına göre çalışanlar ya bir proje dâhilinde veya mesleki (doktor, mimar, mühendis v.b) anlamda çalışmalara katılmaktadır.

İstanbul'da bulunan genel merkezde 203, Ankara'da 2, Çorlu'da 8, Balat /Gümrük İşlemleri'nde 12, Reyhanlı'da 40, Kilis'te 15, Yedem (İHH' ya bağlı Yetim Destekleme Merkezi)'de 3, Diyarbakır'da 1, Şanlıurfa'da 1, Van'da 4, Dış Temsilciliklerde 12, Sefire'de 10 UDEF (Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu) ve Bağlı Kuruluşlarda 35 ve 4 yabancı personel olmak üzere toplam 350 kişi ücretli görev yapmaktadır.

Faaliyetlerin birçoğu gönüllüler marifetiyle yürütülmektedir. Gönüllü; sahip olduğu fiziki güç, maddi imkân, zaman, bilgi, yetenek ve deneyim gibi özelliklerinden birini veya bir kaçını İHH'nın olağan veya proje bazında çalışmaları için sunabilecek durumda olan ve bunun karşılığında maddi bir beklentisi bulunmayan kimsedir. Gönüllü fikir, emek, zaman, menkul ve gayrimenkul yoluyla hizmet yürütebilmektedir.

¹¹⁰ İyilik Her Zaman Her Yerde, İHH Yayınları Yıl. 2013 s. 3

Psikolojik destek ve sosyal hizmetler alanında gönüllülere çok fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Olağan dışı durumlarla ortaya çıkan mağduriyetler ve travmaların atlatılması konusunda gönüllüler psikososyal destek sağlamaktadırlar. Diğer yandan İHH'nın faaliyetlerinin tanıtımı ve kampanyaların duyurulması hususunda internet gönüllüleri, eğitim gönüllüleri, basın ve tanıtım gönüllüleri, proje gönüllüleri gibi gönüllü kişi ve kurumlar faaliyetlere destek sağlamaktadır. Özellikle kadın gönüllüler sokak tiyatrosu, seminer, yarışma, kermes gibi birçok etkinlikle faaliyetlerini yürütmektedirler.

Gönüllülerin çalışma alanlarını şöyle özetleyebiliriz. İHH faaliyetlerine aktif olarak katılmak, bulundukları ortamlarda (iş, okul, aile vb.) İHH'nın faaliyetleri ile ilgili gündem/kamuoyu oluşturmak, İmkânlar ölçüsünde ayni ve nakdi yardımda bulunmak, kermes, sergi, panel, konferans vb. organizasyonlar düzenlemek, tercüme faaliyetlerine katkıda bulunmak, faaliyetleri ve kampanyaları her ortamda tanıtmak vb. faaliyetleri düzenlemek ya da düzenlenen faaliyetlere katılmak.

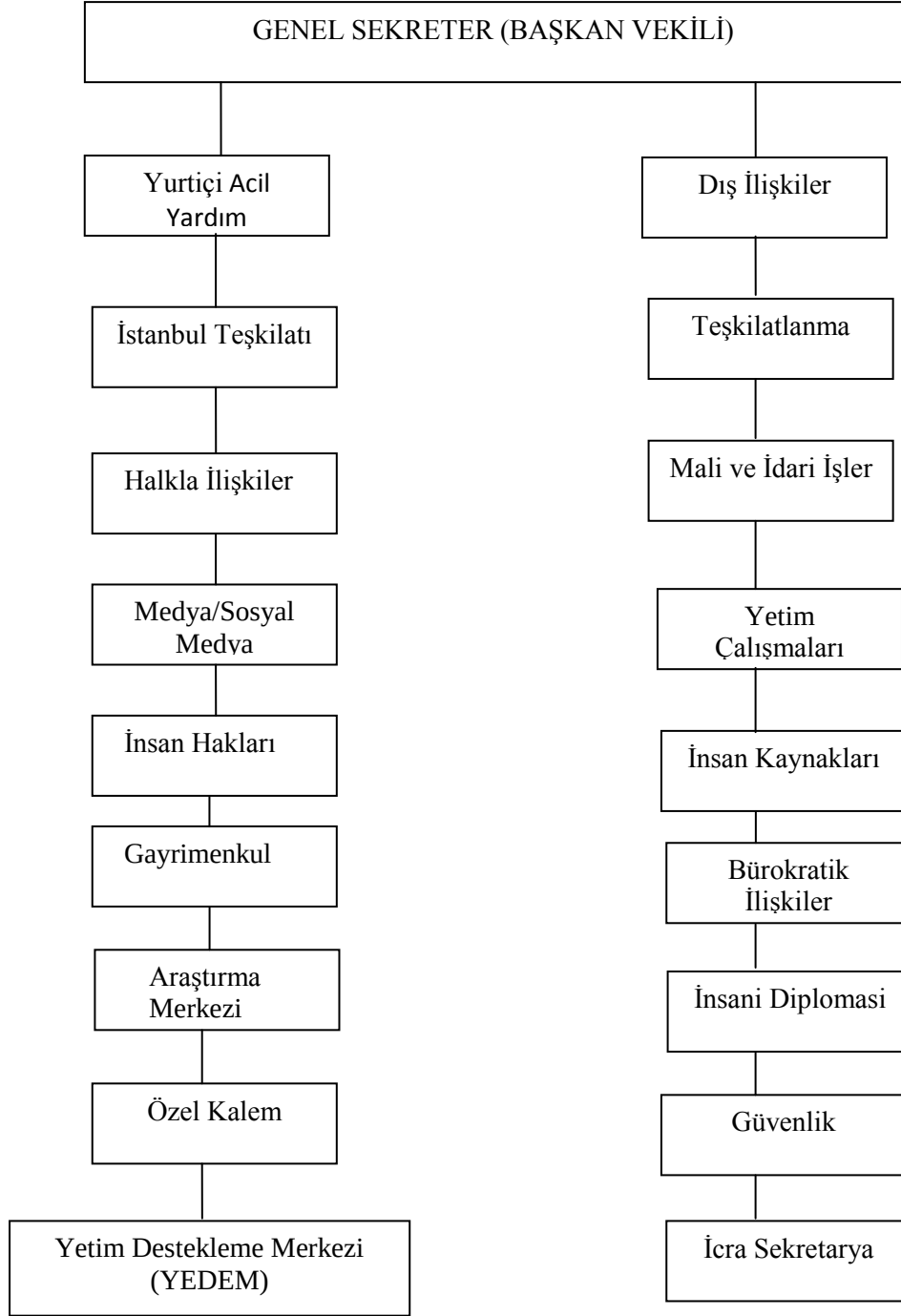
4.1.4. İHH'nın Fiziki Donanımı ve Hizmet Gereçleri

İHH işletme olarak kendi bünyesinde bulundurduğu materyallerin dışında kiralama, satın alma, işbirliği, ve diğer yöntemlerle fiziki donanım ve hizmet gereçleri sağlamaktadır. Yerel yönetimlerin son dönemlerde sosyal belediyecilik alanında yürüttüğü faaliyetler sivil toplum kuruluşlarının işlerini kolaylaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin sosyal imkânları işbirliği projelerinde veya talep olması durumunda sivil toplum kuruluşlarının hizmet amacına yönelik tahsis edilebilmektedir.

Genel merkezi İstanbul'da bulunan İHH, genel merkeze bağlı olarak, gıda deposu, lojistik depo, gıda ambarı gibi fiziki donanımlarla acil durumlara hazırlıklı olarak teyakkuz halindedirler. Mavi Marmara Gazze yardımlarında da görüldüğü üzere büyük organizasyonlarda öncülük yapan İHH birçok kurumun fiziksel ve maddi desteğini arkasına almış durumdadır.

Türkiye'nin birçok yerinde gönüllülüğe dayalı çalışan temsilcisi bulunan İHH hizmet yürüttüğü yerlerde de gerekli fiziki donanımı sağlayarak yerinde ve zamanında sosyal yardım projelerini öncelemektedir. Bu amaçla Ankara, Çorlu, Reyhanlı, Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa gibi birçok illerde faaliyetlerine devam etmektedir. Uzun dönemli yardım amaçlı oluşturulan çadır kent, mobil hastane, yetimhane, kültür merkezleri ve eğitim kurumları her türlü fiziki donanımla hizmetlerini yürütmektedir.

4.1.5. İHH'nın Yönetim Şeması

4.1.6. İHH Gelir- Gider Kalemleri

İHH belirli bir amaç için kurulmuş sivil toplum kuruluşu statüsündedir. Kar amacı gütmeyen diğer sivil toplum kuruluşları gibi İHH'nın da gelir kalemlerinin büyük bir bölümünü hayırsever vatandaşların yaptıkları yardımlar oluşturmaktadır. Gayrimenkul, kira, vb. gelir getirici diğer kalemlerin yanında sponsorluk, işbirliği gibi anlaşmalarla yardımlar yürütülmektedir. Kuruluşundan günümüze gelirlerinde ve buna bağlı olarak yardımlarda gözle görülür artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 10. İHH 2013 Yılı Gelir-Gider Tablosu (TL)

Gelir Türü	Tutar	Gider Türü	Tutar
Kira Geliri	202.586,00	Eğitim Yardımları	7.721.930,78
Diğer Gelirler	1.208.750,11	Sağlık Yardımları	15.865.840,15
Kanuni İndirimler	564.917,15	Sosyal Yardımlar	166.932.975,61
Olağan Dışı Gelirler	643.832,96	Kültür Yardımları	3.635.248,71
Nema Gelirleri	747.148,44	Faaliyet Giderleri	25.694.293,84
Kambiyo Gelirleri	4.400.383,40	Diğer Giderler	1.947.081,05
Bağış Gelirleri	240.910.803,06	Kambiyo Zararları	1.899.492,84
Şartsız Bağışlar	181.807.353,33	Olağan Dışı Giderler	47.588,21
Şartlı Nakdi Bağışlar	753.041,30	Yönetim Giderleri	4.963.263,75
Ayni Bağışlar	58.350.408,43		
Gelirler Toplamı	247.469.671,01	Giderler Toplamı	226.760.633,89
		Sonraki Yıla Devir	20.709.037,12

Kaynak: <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/gelir-gider/86> Alıntı Tarihi: 11.01.2015

Tablo 10'da da görüleceği üzere İHH'nın en büyük gelir kaynağı yardımsever vatandaşların yaptıkları bağışlardır. Türkiye gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde toplumsal bazda yardım etme oranı düşük olsa da iyi organizasyonda ve güven duygusunun oluşması durumunda sosyal yardımlaşma alanında duyarlılığı yüksektir. Bu duyarlılık olağandışı (deprem vb.) durumlarda daha etkin hale gelmektedir. Yardımların sınıflandırılmasında ilk sırayı sosyal yardımlar almaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin yıllık faaliyetlerini kamuoyu ile paylaşması şeffaf ve sorgulanabilir olmaları hem yardım yapan insanların güvenini sağlayacak hem de oluşacak spekülasyonları ortadan kaldıracaktır.

4.2. İHH'nın Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Dünya'da yoksullukla mücadelede etkin olmaya başlayan sivil toplum örgütleri, Türkiye'de de aynı alanda yoğunlaşmaya başlamıştır. Ülke genelinde bu alanda faaliyet gösteren birçok vakıf ve dernek bulunmaktadır. İHH bu alanda faaliyet gösteren dernekler içerisinde işlem hacmi açısından en önemlilerindendir. İHH'nın özellikle olağandışı durumlarda yürüttüğü acil yardımlar Türkiye'de olduğu gibi Açe, Somali, Kenya gibi bir çok ülkede de yürütülmektedir.

İHH'nın yurtiçi ve yurtdışında yoksullukla mücadele anlamında yürüttüğü faaliyetleri altı başlık altında değerlendirebiliriz. Bunlardan acil yardımlar, sosyal yardımlar ve sağlık yardımları dolaysız yardımlarken, eğitim yardımları, kültürel destek çalışmaları ve bilinçlendirme çalışmaları uzun vadeli endirekt yardımlardır. İHH yapmış olduğu yardım faaliyetlerinde gönüllü birey ve kuruluşların yanında ülkeler arası işbirliği, kalkınma ajansları desteği ve kamu kurumlarıyla paydaş olabilmektedir. Yoksullukla mücadele anlamında ulusal ve uluslar arası birçok toplantı organize eden İHH aynı zamanda terör olayları gibi ülke meseleleri ile ilgili etkinlik, seminer, panel, biletli organizasyonlar, çeyizlik ve hediyelik eşya yapımı ve satışı yanında kitaplar basıp yayınlamaktadır.

Bunların yanında her yıl tekrarlanan ramazan etkinlikleri ve kurban etkinlikleri yardımların önemli fonunu oluşturmaktadır. Yetimlere yönelik faaliyetler, sağlıkla ilgili katarak ameliyatları, birçok ülkede açılan yetimhaneler, su sıkıntısı çeken ülkelerde su kuyusu açma projesi, giyecek, içecek, yiyecek ilaç gibi insani yardımlar, imarethaneler, aşevleri, eğitim araç gereç ve eğitim kurumları öne çıkan faaliyet başlıklarındandır.

Ayrıca Dünya Gıda Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, İslam Kalkınma Bankası gibi çatı kuruluşlarla işbirliği içerisinde birçok faaliyette yer almaktadır. Bu tür kuruluşlarla yapılan çalışmalar saha çalışmaları ve direk yardımlardan ziyade teorik çalışmalar ve ortak çözüm arayışları bulma mücadelesidir.

4.2.1. Acil Yardımlar

İHH savaş, iç karışıklık, terör olayları gibi insan eliyle ortaya çıkan durumlar ile deprem, sel, yangın, kuraklık gibi doğal afetler sonucunda mağdur olan insanlara en hızlı ve en etkili şekilde müdahale ederek mağdurların acil ihtiyaçlarını karşılama misyonuyla hareket etmektedir. “Şifahen Değil Acilen Yardım” sloganıyla yürütülen acil yardım faaliyetleri dil, din, ülke gözetmeksizin yürütülmektedir. Acil yardım ihtiyaçlarını doğuran kriz ortamlarında yapılan çalışmalar bazen kısa süreliğine bazen uzun yıllar alacak şekilde organize edilmektedir.

Acil yardımlar kapsamında yapılan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz.

Arama Kurtarma Çalışmaları ve Teknik Malzeme Yardımları,
Acil Barınma ve İhtiyaç Ünitelerinin kurulması. Bu kapsamda;
Prefabrik Konutlar,
Çadır Kentler,
Geçici Köyler,
Seyyar Mutfak ve Aşevleri,

Seyyar Banyo ve Tuvaletler kurularak mağdur olanların temel ihtiyaçları giderilmektedir.

Olağandışı durumlarda ortaya çıkan diğer bir ihtiyaç sağlık yardımlarıdır. İHH acil yardımlar kapsamında acil sağlık yardımları da yürütmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar genelde gönüllü sağlık personeli (hemşire, doktor, ebe, sağlık memuru, İlk yardım uzmanı vb.) kişilerce yürütülmektedir. Bu amaçla olağan dışı durumlarda;

Gezici Sağlık Hizmetleri,
Geçici Sağlık Hizmetleri,
İlaç ve Tıbbi Malzeme Yardımları,
Ameliyat ve diğer tedavi hizmetleri yürütülmektedir.

Acil yardımlar kapsamında ihtiyaca göre gıda, giyecek, içecek, temizlik ve diğer ihtiyaç malzemeleri ile bakıma muhtaç yaralı, hasta, kadın ve çocuklara yönelik güvenli ortamlar hazırlanmaktadır.

İHH olağandışı durumlarda bir taraftan mağdurların sıkıntısını giderirken diğer taraftan, alan araştırmalarıyla durum tespiti yaparak kamuoyunun ilgisini ilgili coğrafyaya çekme mücadelesini de vermektedir. Yapılan yardımlar dünya kamuoyu tarafından bilinen yerlerin dışında, dünyanın ilgisini çekmemiş, iç karışıklıkların yaşandığı sesini duyurmeyen topluluklara da ulaşabilmektedir.

Doğal afetler sonucu ortaya çıkan durumlarla ilgili tecrübe kazanan İHH bu tür olaylarda arama kurtarmadan, barınmaya, acil ihtiyaçların giderilmesine ve özellikle çocuklarda oluşan travmalara karşı sosyopsikolojik destek sağlamaktadır.

Acil yardımlar kapsamında başta Türkiye’de Gölçük depremi, Van depremi, İstanbul, Edirne ve Samsunda yaşanan sel felaketleri, maden ocakları kazaları olmak üzere Suriye, Jakarta, Somali, Uganda, Myanmar, Orta Afrika Cumhuriyeti, Filistin, Çad, Nijerya gibi birçok ülkeye acil yardım yapılmıştır. Olağan dışı olayların gerçekleştiği ülkelerde ilk etapta arama kurtarma çalışmaları arkasından saha çalışmaları ve acil ihtiyaçların belirlenmesi ve müteakiben ihtiyaçlara göre yardımların yapılması şeklinde yürütülmektedir. Son bir yıl içerisinde Orta Afrika Cumhuriyeti’ne 7 ton insani yardım yapılmıştır. Son dönemlerde Suriye’de yaşanan olaylar sonucunda mağdur ve mülteci konumuna düşen insanların sayısının artması ve Türkiye’ye komşu olması hasebiyle yardımlar bu alanda yoğunlaşmıştır. Suriyeli mağdurlara İHH öncülüğünde Türkiye’nin birçok ilinden yardım ulaştırılmaktadır. Amasya’dan 5 tır, Konya’dan 118 tır, Isparta’dan 25 ton gıda yardımı, Elazığ’dan 2 tır, Bursa’dan 13 tır, gıda yardımı yapılmıştır. Yine Suriyeli mağdurlara yönelik olarak “Komşuluk Hakkı İçin” kampanyası dahilinde içerisinde acil yardım malzemeleri bulunan yüzlerce tır malzeme intikal ettirilmiştir.

Diğer yandan Türkiye sınırları içerisinde oluşturan Suriyeli mültecilerin kaldığı kamplarda sıcak çorbadan, sağlık taramasına, eğitimden, yaşam ünitelerine birçok destek sağlanmaktadır. İHH bir taraftan ülke içerisinde yaptığı kampanyalarla diğer taraftan uluslar arası diplomasi yürüterek ülkeler ve ülke kuruluşları işbirliği ile faaliyetlerini yürütmektedir. En son Kuveyt IICO kurumu ile yapılan protokolle 52 tır yardım malzemesi Suriye’ye ulaşmıştır. Ayrıca İHH ve Katar Charity işbirliğinde evsiz kalan Suriyelilere yönelik konteynır yapımını içeren işbirliği protokolü imzalanmıştır. 6 bin Suriyeliye yuva olacak konteynır projesinin toplam maliyeti 9 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Proje sekiz ay içerisinde bitirilecektir.

Suriyeli yetim çocuklara yönelik yapılan çalışmalarda 50 bin çocuğun giyim ihtiyacı giderilmiş, kamplarda 17 okul açılarak eğitim almaları sağlanmıştır. Suriye dışında Çad’da yoksullara yönelik olarak çalışma kapsamında 21 ton gıda malzemesi, 15 bin yetime kıyafeti, 10 bin yetime ayakkabı yardımı yapılmıştır.

Yaptığı çalışmalarda diğer sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının desteğini de alan İHH bu çerçevede memur-sen ile işbirliği yapmıştır. “Sana İhtiyacım Var” sloganıyla yürütülen çalışmada 600.000 TL yardım toplanmış ve yoksulların ihtiyacını gidermede kullanılmıştır.

2012 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı İnsani Yardım Departmanı koordinesinde 43 insani yardım kuruluşu ile Katar’ın başkenti Doha’da gerçekleştirilen toplantıda Arakanda yaşananlar ve yoksulluğun giderilmesi konusu müzakere edilmiştir. Arakanla ilgili acil yardım planı çerçevesinde sivil toplum kuruluşları yapabilecekleri maddi destekleri dile getirmişlerdir. Katılan sivil toplum örgütleri arasında Arakan’a 10 milyon dolarlık bütçe ayırdığını belirten İHH en fazla desteği sağlayan sivil toplum kuruluşu olmuştur.

Pakistan’da yaşanan sel felaketi sebebiyle 450’den fazla kişi hayatını kaybederken selin etkisiyle birçok insan yoksul duruma düşmüştür. İHH sel felaketinin ardından bölgeye giderek gerekli çalışmaları yapmış ve sel mağduru 2.000 yoksul aileye şeker, pirinç, çay, mercimek, içme suyu un gibi temel ihtiyaçlarının yanında çadır, battaniye soba vb. yaşam gereçlerinden oluşan yardım paketi dağıtımını gerçekleştirmiştir.

Diğer taraftan Irak’ta yaşanan karışıklıklar nedeniyle Felluca, Ramadi, Hanigin bölgesine sığınan 1.500 mülteci aileye düzenli destek sağlanmaktadır. İlk etapta bölgeye 40 bin dolar değerinde acil gıda yardımı yapılmıştır. Kış yardımları kapsamında da battaniye, yatak, soba vb. yardımlar devam ettirilmiştir.

Savaş sonrası yıkılan veya kullanılamaz olan ibadethaneler ve eğitim kurumları tamir ve inşası faaliyetleri de sürdüren İHH bu amaçla 20 ülkede 44 okul ve onlarca cami yaptırmaktadır. Sadece bina yapımı ile kalmayan yardımlar, eğitim araç-gereçleriyle desteklenmektedir. Bir taraftan direkt yardımlarla yoksullukla mücadele eden İHH diğer taraftan insanların üretimlerine ve meslek edinmelerine katkı sağlamak amacıyla çeşitli ülkelerde 37 meslek edindirme kursu açarak yüzlerce kişiye mesleki eğitim vermektedir.

4.2.2. Sosyal Yardımlar

İHH'nın yoksullukla mücadele anlamında en büyük kalemi sosyal yardımlar oluşturmaktadır. Sosyal yardım geniş faaliyet alanları olan çok yönlü yardımlaşma türüdür. Yoksulluğun yaygın olduğu bölgelerde ihtiyaç sahibi insanlar için gıda ve temel ihtiyaç maddesi yardımları, yetimlere yönelik yardımlar, su kuyusu açma çalışmaları, barınma ve altyapı yardımları, ramazan etkinlikleri kurban organizasyonları, zekat ve sadaka faaliyetleri, iş ve meslek edindirmeye yönelik yardımlar olarak sınıflandırabiliriz.

İHH yoksullukla mücadeleyi iki boyutta ele alarak yürütmektedir. Birincisi acil ihtiyaçların giderilmesi, ikincisi yardım alan kişiyi yoksul hale getiren unsurların ortadan kaldırılmasıdır. İkinci boyut uzun vadeli planlama ve uygulamaları gerektirmektedir. Sonradan ortaya çıkan durumlarla ilgili önceden planlama yapmak, ihtiyaçları belirlemek oldukça zordur. Kronik yoksulluğun dışında şok yoksulluk denilen doğal afetler ve savaşlar sonucu ortaya çıkan yoksulluk hâlihazırda yapılan çalışmaları yetersiz kılabilir. Yaz döneminde meydana gelebilecek olaylarda temel ihtiyaç içme suyu ve salgın hastalıklar olurken kış döneminde meydana gelen olağan dışı bir durum daha çok barınma ve soğuktan korunma ihtiyaçlarını öne çıkarmaktadır.

Sosyal yardımlar kapsamında İHH'nın yaptığı çalışmaları ve yoksulluğu önlemede uyguladığı yöntemleri şöyle sıralayabiliriz.

4.2.2.1. Ramazan Etkinlikleri ve Yardımlar

Müslümanların dini duygularının daha da yoğunlaştığı Ramazan ayı Zekat, Sadaka, Akika gibi ibadetlerin yanında hayır yapma, yoksulu doyurma yardımlaşma ve dayanışmanın yoğun yaşandığı dönemdir. Gönüllülerin ve hayırseverlerin desteğiyle kuruluşundan bu yana Ramazan etkinlikleri düzenleyen İHH bu alanda profesyonelleşmiş sivil toplum kuruluşları arasındadır. 2014 yılı ramazan organizasyonu bağlamında Türkiye'de 78 ilde ve yüzlerce ilçede, dünyada Ortadoğu'da, Balkanlar'da, Afrika'da Asya'da bir çok ülkede faaliyet göstermektedir.

Her ramazan ayı öncesi vakıf yetkilileri tarafından ramazan ayı faaliyet komisyonu oluşturulmaktadır. Bu komisyondan çıkan rapor doğrultusunda yapılacak işler belirlenmektedir. Arkasından üç, dört kişilik ekipler halinde yoksul olan ülkelere ön inceleme yapmak üzere gruplar çıkartılmaktadır. Bir önceki yılda yoksulluk durumlarının değişip değişmediği yeni yoksul bölgelerin oluşup oluşmadığı gibi araştırmalar yapan ilgili ekiplerin raporlarına göre planlama yapılmaktadır. Ramazan ayı öncesi ve ramazan ayı içerisinde işyerleri kamu kurumları ve sokakta yardım faaliyetleri için tanıtım afişleri toplantılar düzenlenerek, Televizyon, radyo gibi basın araçları vasıtasıyla kamuoyu oluşturulmaktadır.

Başta Suriye olmak üzere yoksullukla mücadele eden bir çok ülkede sürdürülen ramazan etkinlikleri kapsamında 2014 yılında 160 bin kumanya paketi, dağıtılarak 1 milyon 150 bin kişinin yararlanması sağlanmıştır. Dağıtılan kumanya paketleri özellikle mutlak yoksullukla mücadele eden temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlara yönelik olarak yürütülmüştür. Gıda paketleri çay, şeker, un, yağ, pirinç vb. temel ihtiyaçları kapsamaktadır.

2014 yılı itibariyle sadece Suriye'ye 297 tır insani yardım malzemesi gönderilmiştir. 58.750 kumanyanın dağıtıldığı Suriye'de bu yardımlardan 4.5 milyon yoksul yararlanmıştır. Ayrıca savaşın en fazla mağdurlarından olan çocuklara yönelik yardımlar yapılmıştır. 2014 yılında yurt içinde kamplarda veya Suriye'de yaşamını sürdüren 9 bin yetim çocuğa Ramazan Bayramı münasebetiyle bayramlık elbise dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Suriyeli mültecilerin en fazla olduğu ülkelere Lübnan, Ürdün ve Türkiye'dir. Lübnan'da bulunan Suriyeli ve Filistinli mültecilere yapılan yardımlar 2014 ramazan etkinlikleri kapsamında da devam etmiştir. Bu kamplarda bulunan yoksullara yönelik 213 aileye yardım kolisi, 850 kişiye iftar yemeği, ve çeşitli giyecek ve ev eşyaları dağıtılmıştır. Gazze'de 350 bin dolarlık ilaç yardımı, 250 bin dolarlık gıda ve sıcak yemek yardımı yapılmıştır.

Mutlak yoksulluğun yaşandığı Myanmar'a da yardımlar devam etmektedir. 2014 ramazan ayı etkinlikleri kapsamında bu bölgede yaşayan 7.900 yoksula ramazan kumanyası dağıtımı yapılmıştır.

2014 Ramazan ayı etkinlikleri kapsamında Sri Lanka'da 600 yoksul aileye, Afganistan, Kırım, Yemen ve Kenya'da 1.200 aileye, Balkanlarda Bosna Hersek, Arnavutluk, Bulgaristan vb. ülke yoksullarına yönelik ramazan yardımları yapılmıştır.

İHH'nın girişimleriyle her yıl Ramazan ayının 15'i "Dünya Yetimler Günü" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ramazan ayı içerisinde dünyanın birçok bölgesinde ve Türkiye'de çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Türkiye'de başta İstanbul olmak üzere tüm illerde ve ilçelerde yerel yönetimlerin desteğiyle yetim haftası kutlama programları yapılmıştır. Aynı hafta içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapılan görüşmeler neticesinde Cuma Hutbeleri'nde yetim konusu işlenmiştir. İstanbul'da Esenler Belediye Başkanlığı ve İHH işbirliğinde düzenlenen yetim buluşması iftar programına 10 ülkeden 33 yetim çocuğun yanı sıra bir çok sivil toplum kuruluşları katılmıştır.

"Ramazan Bereketi Yeryüzüne Yayılınsın" sloganıyla başlatılan 2014 yılı ramazan etkinlikleri Tunus'ta da devam etmiştir. Tunus'ta yaşanan son gelişmeler 2,5 milyondan fazla insanın yoksulluğuna, 250 bine yakın çocuğun yetim kalmasına sebep olmuştur. İHH 2014 yılı ramazan etkinlikleri kapsamında Tunus'ta bin yoksul aileye gıda yardımı yapmıştır.

Yurt dışı faaliyetlerinin yanında Türkiye'de yoksullara yönelik Ramazan ayı çalışmaları 2014 yılında da devam etmiştir. Türkiye genelinde 78 ilde 30 bin adet kumanya, 10 bin adet çocuk ve bebeklere yönelik kumanya paketi, 10 bin'e yakın yetime kıyafet yardımı yapılmıştır. Ramazan dolayısıyla Türkiye'nin birçok ilinde seyyar aşevi çalışmaları yürütülerek yoksul olan insanların iftar açmaları ve sıcak yemek ihtiyaçları karşılanmıştır. İftar çadırlarının yanında hasta, sakat olup gezecek durumu olmayan yoksullara evine yemek götürmek suretiyle yardımlar yapılmıştır.

İHH'nın ramazan etkinlikleri kapsamında yürüttüğü yoksullukla mücadele faaliyetleri bizzat ya kendi çalışanları veya gönüllüler aracılığı ile yapılmaktadır. Dolayısı ile mevcut durumun yerinde tespiti, yapılarak çözüm yolları daha gerçekçi, ihtiyaçları belirlemedeki sıralama daha verimli olmaktadır.

4.2.2.2. Kurban Organizasyonu ve Yardımlar

1992 yılında faaliyete başlayan İHH'nın ilk organizasyonu 1993 yılında gerçekleştirdiği kurban organizasyonudur. İHH 22 yıldan bu yana kurban organizasyonu yürütmektedir. 2014 yılı itibarıyla 5 kıtada 93 ülkede ve Türkiye'de kurban organizasyonu yapılmaktadır. İHH kurban organizasyonu amacını; Müslümanların sadece Allah rızasını kazanmak amacıyla kestikleri kurbanları gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak ve bunu yaparken de toplumlar arasında yakınlaşmayı

kaynaşmayı ve kardeşlik bilincinin artırılarak yoksullukla etkin mücadele etmek olarak açıklamaktadır.

1993 yılında ilk defa Bosna ve Hırvatistan'da başlayan kurban organizasyonu her yıl genişleyerek ve daha fazla yoksula ulaşma gayreti içerisinde devam etmektedir. Kurban inanç gereği belli bir zaman dilimine sınırlandırılmış bir ibadet türüdür. Hal böyle olunca sivil toplum kuruluşlarının kurban organizasyonları diğer organizasyonlara göre daha meşakkatli durumdadır. İHH kurban ayından önce planlamaları yaparak organizasyonu sürdürmektedir. Ramazan organizasyonlarında olduğu gibi saha çalışması yapacak ekipler belirlenerek günler öncesinden hem yoksulluk durumunu hem de kurban fiyatları açısından araştırmalar yapmak üzere görevlendirilmektedirler. Bu araştırmalar neticesinde ortalama bir kurban fiyatı belirlenmektedir. Aynı zamanda hangi bölgelerde kurban kesileceği ve organizasyonun ayrıntıları belirlenmektedir.

Belirlenen kurban bedeli ve organizasyon ayrıntılarının netleşmesini müteakip, çeşitli kitle iletişim kanallarıyla (tv, radyo, gazete, dergi, sosyal medya, açık hava reklamları, billboard, raketler, bez afiş vb) hayırseverlere duyurulmakta ve kamuoyu oluşturulmaktadır. Bundan sonraki süreçte elden veya diğer yöntemlerle toplanan yardımlar ilgili havuzda biriktirilerek, kurban günü beklenmektedir.

Kurban her hayırseverin vekaletiyle ya İHH çalışanları ya da gönüllü çalışanlar tarafından bizzat kesilmektedir. Daha çok yardım yapılacak yerlerden kurbanın tedarik edilmesi hem ekonomik anlamda hem de emek anlamında kolaylık sağlamaktadır. Hayırsever bağışta bulunduğu kurbanının nerede hangi bölgede kesildiği ile ilgili bilgileri an be an öğrenebilmektedir. Kurban tutarları her yıl o günün koşullarına göre güncellenmektedir. Ancak kamuoyunda kurban fiyatlarının farklılıkları olumsuz eleştirilere yol açmaktadır.

İHH 2014 yılı kurban organizasyonunu beş kıtada 93 ülkede ve Türkiye'de gerçekleştirmiştir. 7 bin 353'ü yurt içi, 37 bin 665'i yurt dışı olmak üzere toplam 45.000.018 hisse kurban kesimi yapılan 2014 yılında bu yardımlardan 1 milyon 600 bin yoksul faydalanmıştır.

Diğer yardım alanlarında olduğu gibi kurban yardımlarında da en büyük hisse içinde yaşadığı durumun vahameti nedeniyle Suriyeli yoksullara ayrılmıştır. Kurban yardımları ülkelerin ve bölgelerin yoksulluk durumuna göre gıda yardımı kapsamında yürütülmektedir. Özellikle Orta Afrika Cumhuriyeti, Sahra Altı Ülkeler, Afrika, Balkanlar ve Ortadoğu'da kurban yardımları yapılmaktadır. Gana, Haiti,

Pakistan, Gazze, Somali, Sudan, Uganda gibi mutlak yoksulluk oranları yüksek olan ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan yoksulları hedef alan çalışmalarda ihtiyaç durumlarına göre kurban hisseleri dağıtılmıştır.

Her yıl farklı bir kampanyayla (Kurban Yakınlaştırmaktır, Bir Kurban Kadar Yakın) yürütülen kurban organizasyonu 2014 yılında “Kurban İbadet, Paylaşmak Kardeşliktir” kampanyası ile yürütülmüştür. 2014 yılı kurban organizasyonu kapsamında Filistin ve Gazze’ye 6 bin 589 hisse kurban dağıtılarak 237 bin 204 yoksulun faydalanması sağlanmıştır. Mynamar ve Arakan’da 2 bin 485 hisse, Balkan ülkelerindeki yoksullara yönelik 1.627 hisse, Taylan’ın Patani bölgesine 850 hisse, Nepal’e 950 hisse kurban, Sri Lanka’da 38 bin 300 kişiye kurban yardımı yapılmıştır.

Ayrıca Orta Afrika Cumhuriyeti’ne yapılan yardımlarla 10 bin yoksulun temel ihtiyaçları karşılanmıştır. En fazla mağduriyetin yaşandığı Suriye’ye ise 5 bin 200 hisse kurbanla 300 bin yoksula yardım yapılmıştır.

Türkiye’de özellikle yoksulluk oranının çok olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine 7 bin 353 kurban hissesi dağıtılmıştır. STK’ların kurbanla ilgili diğer bir gelir kalemi kurban derileri geliridir. Türk Hava Kurumu, Kızılay gibi kurumlarla birlikte sivil toplum kuruluşları vekâlet yoluyla kendi kestikleri kurban derilerinden veya bağış yoluyla elde edilen derilerden maddi kaynak sağlamak ve amaca uygun yerlerde özellikle yoksullukla mücadele alanlarında bu gelirleri harcamaktadırlar.

4.2.2.3. Yetim Çalışmaları ve Yardımlar

Yetim; gerek dini öğretiler gerekse gelenek ve göreneklerden kaynaklı bilinçle İslam coğrafyasında bireylerin daha hassas olduğu bir konudur. Türkiye’de birçok sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi İHH’da da yetim konusu ayrı bir başlık altında ele alınmakta ve çalışmalar yürütülmektedir. Yoksulluk insan hayatını ve onurunu tehdit eden unsurların başında gelmektedir. Ancak yoksulluğa bir de yetim olma hali eklenince yoksul yetimler ülke geleceği için risk gurubu oluşturmaktadır. Çünkü çocukların genç yaşta yaşadığı olaylara bağlı travmalar büyüdüklerinde de kendini göstermekte kendinden sonraki nesillere de çoğu zaman aktarılmaktadır. Bu şekilde oluşan toplum güven teşkil etmeyen bir toplum hüviyetine bürünmektedir.

İHH savaş, doğal afet veya başka sebeplerle ebeveynini kaybetmiş çocuklara barınabilecekleri güvenli bir ortam, geleceğe en iyi şekilde hazırlanmalarını

sağlayacak, eğitim imkânları sunarak bu çocukların yaşadıkları toplumlara faydalı ve erdemli bireyler olarak yetişebilmeleri için çalışmalar yürütmektedir. İHH'nın yetim çocuklara yönelik yardımları; barınma, gıda, giyecek, yiyecek, sağlık ve eğitim yardımlarının yanında çocukların sevgi ve şefkatle muamele görecekları ortamlar oluşturma çabası içindedir. Vakıf savaş ve diğer sebeplerden dolayı mağdur olmuş çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması yanında, çocukların temel hak ve hürriyetlerinin korunması alanında da çeşitli çalışmalar sürdürmektedir. Korumasız kalan çocukların kendi topraklarından kültürlerinden kopmadan ve öncelikle yakınları yanında yaşamalarını önemsemektedir. Yetim yoksullara yönelik yardımlar “Yetim Sponsorluk Destek Sistemi” projesi ile yürütölen sürekli yardımlar ve ihtiyaç bölgelerinde 6 ay veya bir yıl gibi belirli zaman dilimlerine toplu yapılan yardımları ifade eden dönemsel yardımlar şeklindedir.

Dünyada savaşlar ve diğer etkenlere bağılı olarak 165 milyon çocuk ebeynlerin ya birisini veya her ikisini kaybetmiş ve yoksulluk içinde hayatını sürdürmektedir. 100 milyon çocuk ailesinden uzak sokak ortamında yoksulluk içerisinde hayatını sürdürmektedir. Dünyada her yıl yaklaşık 2,5 milyon çocuğun kaçırılarak farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Kaçırılan çocuklar ya organ mafyası tarafından kullanılmakta veya dilencilik, yasa dışı işler için suç makinesi haline getirilmektedir.¹¹¹ İHH yoksul yetim çocuklara yönelik çalışmalarını 1992 yılında başlatmış ve günümüzde birçok yoksul ülkede ve Türkiye’de bu alanda geniş çalışmalar yürütmektedir. Yetim çalışmaları kronik açlık ve yoksul bölgeleri, savaş bölgeleri, mülteci kampları, savaşın etkisinin devam ettiğı bölgeler, doğal afet bölgeleri ve çocuk ölümlerinin çok yaşandığı ülkelerde önceliklidir. İHH’nın yoksul yetimlere yönelik çalışmaları 2007 yılında başlayan Yetim Sponsorluk Destek Sistemi, Proje Sponsorluğu ve Yetim Yardım Havuzu projeleriyle yürütölmektedir. Yetim Sponsorluk Destek Sistemi ile Dünya’nın neresinde olursa olsun yoksul yetimlere eğitim, sağlık, gıda, kıyafet vb. yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar yardımseverler tarafından ilgili forumun doldurulmasıyla her ay 90 TL (2015 yılı için) ödeme yaparak bir yetimin ihtiyacını karşılamaktadır. Hayırsever kişi yardım yaptığı yetimin kimlik bilgilerini, gelişmeleri, eğitim durumunu bire bir takip edebilmektedir. Yoksul yetimler için yapılan yetimhane, eğitim kurumları ve sağlık üniteleri Proje Sponsorluğu kapsamında yürütölen çalışmalardır. Bu amaçla kişi,

¹¹¹ Vecdi Akyüz, İslam’da Yetim Hakları ve Sorumluluklarımız, Pelikan Basım, 11. Baskı, İstanbul 2013. s.47

kurum ve ya diğer STK'larla sponsorluk işbirliğine gidilmektedir. Bunların dışında kalan yoksul yetimlere yönelik tüm yardımlar Yetim Yardım Havuzu projesi kapsamında yürütülmektedir.

2015 Mart ayı itibarıyla yurt dışında 51 ülkede yetim faaliyeti yürütülmektedir. Türkiye ve yurtdışında yürütülen faaliyetlerde yoksul olan 56.996 yetim faydalanmaktadır.

Yurtdışında Afganistan, Ruanda, Mısır, Suriye, Yemen, Sudan, Nepal, Somali, Haiti, Irak vb. 51 ülkede yürütülen çalışmalar, Türkiye'de Adana, Hakkari, Iğdır, Ordu, Van, Denizli, Erzurum vb. 66 ilde yürütülmektedir. Vakıf tarafından Türkiye de destek verilen yoksul yetim sayısı 7.640'dır. En fazla yetim desteği yapılan iller 413 yoksul yetimle Adana, 373 yetimle Gaziantep, 369 yetimle Diyarbakır, 356 yetimle Van illeri sıralanmaktadır. Yetimlere yönelik çalışmalara eğitim camiası, spor camiası ve işadamları başta olmak üzere bir çok kurum ve kuruluştan destek verilmektedir. En son Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğitim-Bir-Sen ve İHH arasında yapılan işbirliği protokolüne dayanakla "Her Sınıfın Bir Yetim Kardeşi Var" projesi gerçekleştirilmiştir.

Yoksul yetimlere yönelik süresiz yardımların başında yetimlerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan yetimhaneler bulunmaktadır. Bu amaçla Afganistan, Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Patani, Nepal gibi ülkelerde değişik adlarla 26 yetimhane açılmıştır. Beş yetimhane tamamlanma aşamasındadır. Bu yetimhanelerin yapımı ve bütün ihtiyaçları yoksullukla mücadele kapsamında İHH tarafından yürütülmektedir. Daha doğru bir ifadeyle İHH hayırsever vatandaşlar tarafından bu amaç doğrultusunda yapılan yardımların organizasyonunu yürütmektedir.

Yetim çalışmalarının kontrolü ve denetimi belirli zaman dilimlerinde uzman psikolog ve pedagoglar ile İHH yetkilileri tarafından yapılmaktadır. Hazırlanan raporlara binaen ihtiyaçların değişip değişmediği, yetimlerin psikolojik durumları vb. konulara göre hizmetler şekillenmektedir.

İHH dünyanın farklı coğrafyalarında gerçekleştirdiği, yetim çalışmalarına Türkiye halkına anlatmak ve yoksulluğu ve yetim çocukların konusunu gündemde tutmak adına çalışma yaptığı ülkelerin ve bölgelerin çocuklarının katılımıyla her yıl "Çocuk Buluşmaları" etkinliği düzenlemektedir. Ayrıca İHH tarafından İstanbul'un Başakşehir ilçesinde yetim çocukları desteklemek amacıyla YEDEM (Yetim Destekleme Merkezi) birimi kurulmuştur ve faaliyetine devam etmektedir.

4.2.2.4. Temiz İçme Suyu (Su Kuyusu) Çalışmaları

Yoksullukla mücadelenin başka bir yöntemi de insanların yoksullaşmasına neden olan doğal unsurların olumsuz etkilerini en aza indirme mücadelesidir. Su, dünyada nüfusun artması, bilinçsiz tüketim, ekolojik dengenin bozulması, tüketim kültürünün değişmesi vb. sebeplerle giderek azalan en önemli doğal kaynaklardan biridir. Su; içmeden, temizliğe, tarımsal faaliyetlerden enerjiye, doğal dengenin korunmasına bütün canlılar için hayati önem taşıyan doğal bir kaynaktır. Su kendisi bir medeniyet olduğu gibi medeniyetin oluşmasında ve şehirleşmede önemli yer teşkil etmektedir. Birçok kavim, devlet toplumsal yapılarını suya göre dizayn etmiş şehirlerini su kenarları ve verimli topraklara yakın yerlere kurmuşlardır.

Dünyada yaşanması muhtemel olan su krizleri Türkiye içinde geçerlidir. Türkiye'nin gelecek 30 yılda temiz su sıkıntısı çekeceği araştırmalarla ortaya konulmaktadır.

İHH; özellikle kuraklığın hüküm sürdüğü, temiz içme ve kullanma suyuna erişimde sorun yaşayan ülke ve bölgelerde su çalışmaları ve yardımlar yapmaktadır. Bu çalışmaların en önemlisi kalıcı hizmet vermek amacıyla açılan su kuyuları çalışmasıdır. Diğer taraftan olağan dışı durumlarda yapılan yardımların temel maddesini de su oluşturmaktadır. Açılan kuyular su sıkıntısı çekilen bölgelerde su ihtiyacını giderirken susuzluktan dolayı temizlenememe sonucu ortaya çıkan bulaşıcı ve salgın hastalıkları da önlemektedir. Su ihtiyacı tarih boyunca çatışmaların, kavgaların ana sebebi olmuştur.

İHH Su kuyusu çalışmalarını ihtiyacın en fazla yaşandığı bölgelere göre yürütmektedir. 2014 yılı itibariyle Afrika, Ortaasya, ve Uzakdoğu bölgelerinde 26 ülkede toplam 4.334 su kuyusu açılmıştır. Açılan su kuyuları yoksulluğu önlemede pozitif sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yapılan çalışmalarda hastalıklarda iyileşme, tarım alanlarının etkin kullanımı ve üretimin artması temel gıda ihtiyaçları yetiştirebilme, hayvancılığın gelişimi gibi birçok alanda olumlu geri dönüşler yaşanmıştır.

Çeşitli kurumlarla işbirliği içerisinde yürütülen su kuyusu çalışmalarının sonuncusu İslam Kalkınma Bankası işbirliği ile Somali'nin farklı bölgelerinde 36 adet güneş enerjili derin su kuyusu açma projesidir. Dünyada her gün 4 bin 900 çocuğun sudan kaynaklı hastalıklara bağlı olarak ölmesi, temiz su ihtiyacını karşılamak için suyun önemini vurgulamaya yeterli kriterlerdir.

Açılan su kuyularının bölgesel farklar, derinlik, sıklık ve güneş enerjisi gibi etkenlere bağlı olarak fiyat farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Somali’de 300 metre derinlikte bir su kuyusunun ortalama maliyeti 75.000 doları bulurken, Gana’da 55 metre derinliğinde bir su kuyusu açma maliyeti 4.000 dolardır.

Bu amaç doğrultusunda yapılan yardımlar bireysel veya grup olarak her hangi bir bölgedeki su kuyusunun açılma maliyetini karşılamak şeklinde yürütülmektedir.

İHH’nın yoksulluğu önlemede sosyal yardımlar başlığı altında yaptığı diğer yardımlar temel ihtiyaç maddesi yardımları, barınma ve alt yapı yardımları, iş ve meslek edindirmeye yönelik yardımlar olarak sıralanmaktadır. Türkiye’de ve yurt dışında yoksul insanlara yönelik yapılan gıda, giysi, ayakkabı, mobilya, mutfak eşyası, yakacak yardımları, temel ihtiyaç maddeleri sınıflandırmasında yürütülen faaliyetlerdendir.

Özellikle savaş ve doğal afet sonrası meydana gelen olumsuz durumları ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen geçici konut, bina yapımı, çadır kent, bina tamiri, kanalizasyon, park ve bahçeler düzenlemesi oyun alanları oluşturma, içme suyu hattı, çeşme, kriz yönetim merkezi gibi çalışmalar barınma ve alt yapı yardımları olarak sınıflandırılmaktadır.

4.2.3. Yoksullara Yönelik Yapılan Sağlık Yardımları

Yoksulluğun insani boyutlarından biri gıda yetersizliği temiz su kullanamama gibi yaşanan imkânsızlıklardan ve fırsatların eşitsizliğinden kaynaklı sağlıksız bireylerin ortaya çıkmasıdır. Tabii hastalıkların yanında yoksullukla ortaya çıkan hastalıklar ve bunların tedavi giderlerinin karşılanmaması bir taraftan kısır döngüye sebep olurken diğer taraftan sağlığı bozulan kişi aileye gelir getiren tek kişi ise tüm ailenin ekonomik yapısını etkilemekte ve alım gücünü düşürmektedir.

Sağlık yardımları rutin rahatsızlıkların yanında savaş, doğal afetler gibi sonradan oluşabilecek durumları da kapsamaktadır. Bu tür olaylarda sağlam olan insanlar sakatlanabilmekte üretir durumdayken tüketici konuma düşebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yoksullukla mücadelede sağlık yardımlarının önemi daha da artmaktadır.

İHH insani krizlerin yaşandığı bölgelerde sonradan var olan veya krize bağlı sağlık sıkıntısı çeken yoksullara yönelik hastane, klinik, doğumevi, seyyar hastane, çadır hastane, sağlık taraması tırları vb. ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Kendi bünyesinde kurulan sağlık ünitelerinin yanında imkânsızlık yaşayan kliniklere de

dışarıdan destek vermektedir. Bu destekler daha çok tıbbi malzeme sağlık personeli istihdamı, tedavi ve muayene sonrası bakım şeklindedir. İHH Türkiye’de ve ülke dışında sağlık sorunu taşıyan yoksullara yönelik yaptığı çalışmalarda Dünya Sağlık Örgütü, TİKA, diğer sivil toplum kuruluşları vb. kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yoksul hastaların tedavilerini yerinde yürütmek için 11 ülkede 23 sağlık merkezi hizmet vermektedir. Bu merkezlerin personel giderleri ve tıbbi malzeme giderleri gibi tüm giderler vakıf tarafından karşılanmaktadır. Yoksullukla mücadelede yürütülen sağlık yardımları uzun vadeli yardımlar kategorisinde değerlendirilebilir.

Yardımlar ihtiyaçlara göre şekillenmektedir. Örneğin Sudan ve sahra altı ülkelerde görme engelli yoksulların sayısı fazlayken, Suriye, Lübnan gibi mülteci kamplarında salgın hastalıklar yaygın görülmektedir.

İHH; tedavi edilebilir bir hastalık olduğu halde ekonomik imkanların sınırlı olması ve yoksulluktan dolayı yüz binlerce insanın ömür boyu görme yetisini yitirmesine sebep olan katarakt hastalığının tedavisi için 2007 yılında Afrika’da “Siz Görürseniz Onlarda Görecek” sloganıyla çalışma başlatmıştır. 100 bin katarakt hastasına ışık olmayı hedefleyen kampanya beklenenden daha fazla ilgi görmüş ve başta Afrika olmak üzere aynı sorunla savaşıyor yoksul ülkelerde de uygulanmıştır. 2007 yılında 3 doktor 3 hemşire ve 70 koli ilaç ile tıbbi araç gereçlerle başlamıştır. 2014 yılı itibarıyla 13 Afrika ülkesinde 700 bin sağlık taraması gerçekleştirilmiş bu amaca yönelik olarak 2 hastane 3 göz kliniği açılmıştır ve yoksullara yönelik sağlık hizmetlerine devam etmektedir.

Afrika ülkelerinde görme engelli nüfus oranı oldukça fazladır. 1,5 milyar Afrika nüfusunun %1’i görme engellidir. On milyon görme engelli Afrikalının beş milyon kadarı katarakt hastalığına bağlı görme engellidir. Afrika’da bu oranda görme engelli insanların olması yoksullukla yakından ilişkilidir. Yoksulluk nedeniyle yetersiz ve sağlıksız beslenme, temiz su ve hijyen sorunu, sürekli güneşe maruz kalınması ve yetersiz doktor ve sağlık ekibinin bulunmaması hem hastalığın oluşmasına hem de oluştuktan sonra tedavinin yapılamamasına neden olmaktadır.

Türkiye dışında özellikle sahra altı bölgeler ve Afrika ülkelerinde çeşitli sebeplere bağlı olarak sağlık sıkıntıları yaşanmakta olup yoksul olan bölge halkı dış yardımlarla sağlık hizmetleri alabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda İHH Togo, Benin, Sudan, Çad, Somali, Etiyopya, Nijer gibi birçok Afrika ülkesinde özellikle katarakt hastalığına bağlı görme yoksulu insanlara yardımlar yürütmektedir.

2015 yılı Mart ayı itibariyle Afrika’da dokuz ülkede 78.591 kişinin katarakt ameliyatı yapılarak yeniden ışıkla kavuşması sağlanmıştır. Aynı bölgeye yönelik olarak tıbbi malzeme, sağlık taraması, çocuk aşısı vb. sağlık yardımları devam etmektedir.

4.2.4. Yoksullara Yönelik Eğitim Yardımları

İHH, yoksulluğa bağlı olarak eğitimin sekteye uğradığı veya eğitim imkanlarının yetersiz kaldığı bölgelerde okul, dersane, derslik, kreş, gibi eğitim kurumlarının inşa edilmesi, tamir ve tadilatının yapılması, mevcut kurumların araç gereç yönünden desteklenmesi, kırtasiye malzemeleri, okul çantaları, masa, sandalye bilgisayar gibi donanımların sağlanması, süreli burs verilmesi gibi eğitim yardımı faaliyetleri yürütmektedir.

Türkiye’de ve yurtdışında talebe göre yapılan yardımlar şartlara bağlı olarak uzun vadeli veya geçici dönemleri kapsamaktadır. Yoksul olan bölgelerde okuryazar olan kişilere durumlarına göre eğitim verilerek kendi bölgelerinde eğitim faaliyetlerini sürdürmeleri amacıyla çalışmalarda yürüten İHH özellikle yoksul bölgelerde kendi açtığı okullarda bu kişileri görevlendirmektedir.

İHH’nın eğitim yardımları kapsamında açtığı okul sayısı 2015 Ocak ayı itibariyle 44’e ulaşmıştır. 20 ülkede faaliyet gösteren 44 eğitim kurumunun eğitimle ilgili bütün donanımları İHH tarafından karşılanmaktadır.

Türkiye’de eğitim yardımları daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yürütülmektedir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer sivil toplum kuruluşları işbirliği ile yoksul öğrencilere yönelik gıda, giyim, okul yapımı, tamiri, gibi faaliyetlerin yanında kütüphane oluşturma, kitap temini, kardeş sınıf projesi gibi birçok yoksul öğrenciye eğitim yardımları yapılmaktadır.

Her yıl yaklaşık 500 bin yoksul çocuğa eğitim yardımı ulaştıran İHH toplanan yardımların acil yardımlar ve sosyal yardımlardan sonra en büyük payını eğitim yardımları olarak gerçekleştirmektedir. Yardım yapan kişilerin hangi alanda yardım yapacağını bildirmesi durumunda hayırseverin isteği doğrultusunda yardımlar yapılmakta ve bağış sahibine yaptığı yardımların nerde ne zaman hangi amaca yönelik kullanıldığı bilgisi verilmektedir.

4.2.5. Kültürel Destek Çalışmaları

İHH, yoksullukla mücadelede direkt yardımların yanında uzun soluklu endirekt yardımları da bulunmaktadır. Savaş, diğer nedenler veya imkânsızlık yüzünden yok olan kültürel mekânların inşası, tamiri, bakım ve onarımları bu amaç doğrultusunda yapılan yardımlardandır.

Bu çerçevede yoksulluk nedeniyle ibadethane, kurs, çeşme, kültür merkezleri gibi kültürel mekânların olmadığı veya yetersiz kaldığı bölgelerde kültürel destekli çalışmalar yürütmektedir. Yoksul durumda bulunan insanların kendi kültür ve geleneklerini asimile etmeden gerekli desteği sağlamayı amaçlayan İHH yazılı ve görsel materyallerden, fiziki donanım, talepler doğrultusunda çeşitli destekler sağlamaktadır. Yoksulluğa bağlı olarak misyonerlik faaliyetlerinin çok daha rahat yürütülebildiği bu coğrafyalarda yoksul insanların sadece karınlarını değil bilgi ve birikimlerini artırıcı tedbirlerde alınmaktadır. İHH bu kapsamda yürüttüğü faaliyetlerle ilgili TİKA gibi kurumlarla işbirliğine gitmektedir. Kültürel işbirliği kapsamında ilmi eserlerin tercüme edilmesi, bölgesel tarihle ilgili kitapların basılması ve/veya çoğaltılması, yerel bazda basın yayın kuruluşlarının kurulması gibi çalışmalar yürütülmektedir.

İHH'nın hayırsever vatandaşların yardımı ve diğer kurum ve kuruluşların desteğiyle kültürel amaçlı meslek kursları yetimhaneler, kültür merkezleri yanında 2015 yılı itibarıyla 34 yoksul ülkede 165 cami inşasını tamamlamış ve bölge halkının hizmetine açmıştır.

4.2.6. Bilinçlendirme Çalışmaları

İHH, dünyanın farklı bölgelerinde insani sorunların gündeme getirilmesi, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi, sosyal sorumluluk bilincinin artırılması, insan hakkı ihlallerinde önleyici rol oynanması gibi amaçlarla bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir. Bu amaç doğrultusunda panel, sempozyum ve uluslararası konferanslar, insani sorunlar ve sosyal sorunlara ilişkin raporlar, süreli yayınlar ve internet aracılığı ile kamuoyunu bilgilendirme, kitaplar yayımlamak, miting ve basın açıklamaları yapmak, TV programları yarışmalar tertip etmek ve özel günler ve gecelerde çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu çalışmalara; Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Raporu, Hocalı Sempozyumu, Dünya Çocuk Hakları Günü Etkinliği, Dünya Mülteciler Günü Etkinliği, Yetim Dayanışma Günleri Etkinliği, Kürt Meselesi ve Çözüm Süreci Raporu, Balkan Sempozyumu, Filistin'e

Özgürlük Konvoyu, Mavi Marmara Yıldönümü Anma Yürüyüşü, Uluslararası Irak Toplantısı vb. örnek verilebilir.

İHH yoksulluk mücadelesi veren ülkelere yönelik yürüttüğü yardımların yanında Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine yönelik yürüttüğü çalışmalar dikkat çekicidir. Sadece ülke sınırları içerisinde kalmayan yardımlar Musul, Kerkük, Kuzey Irak, Suriye gibi savaş ve terör mağduru yoksulları hedeflemektedir. Bir taraftan yoksulluğun giderilmesine yönelik olan bu çalışmalar diğer taraftan sosyal barışı sağlamada batı ile doğunun kaynaşmasında önemli görevler yürütmektedir. 2011-2014 yılları arasında bu amaca uygun olarak yapılan yardımlardan birkaçını rakamsal verilerle açıklayalım.

Doğu Anadolu’da 19 ilde Yetim Sponsorluk Çalışması kapsamında 3009 yoksul yetim çocuk desteklenmiştir.

Van depremi nedeniyle Acil Yardımlar ve Kalıcı Konut Projeleri hayata geçirilmiştir. Projenin toplam maliyeti 10.025.460.00 TL’dir. Şanlıurfa’da yürütülen Acil Yardım Çalışmaları kapsamında 8.879.076,26 TL tutarında yardım gerçekleştirilmiştir. 2011-2014 yılları arasında sadece Doğu ve Güneydoğu yoksullarına yönelik çalışmalarda 23.566.055,32 TL tutarında yardım faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca; aynı yıllar arasında Kuzey Irak bölgesinde yoksullara yönelik 1.280.000 TL tutarında insani yardım yapılmıştır. Şengal ve Dahok bölgelerinde yoksullara yönelik, sıcak yemek, kilim, battaniye, gıda ve yatak yardımları yapılmıştır. Bu yardımların toplam tutarı yaklaşık 200.000 dolardır. Aynı şekilde Kerkük, Hanigin, Musul, Erbil bölgelerinde yaşayan yoksullara yönelik yardımlar yapılmıştır.

Yoksullukla mücadelede etkin faaliyetleri bulunan sivil toplum örgütlerinin ilk sıralarında yer alana İHH kurulduğu günden bu yana faaliyetlerini artırarak sürdürmektedir. Son üç yıl içerisinde yapılan yardımlara bakıldığında bu artış görülebilmektedir.

2012 yılında amaca yönelik harcama toplamı 116.440.125,20 TL iken bu rakam 2013 yılında 189.159.794,32 TL’ye 2014 yılında da 253.997.084,41 TL’ye yükselmiştir.

ÖNERİLER ve SONUÇ

Modern manada sivil toplum örgütlerinin batıdaki gelişimi ile Türkiye’de gelişimleri birbirlerinden farklıdır. Batı medeniyetinde özellikle İngiltere ve ABD özelinde değerlendirdiğimizde sivil toplumun gelişimi uzun bir sürece ve toplumsal gereksinime bağlıdır.

Dünyada bu günkü manada sivil toplum kuruluşları ilk defa II. Dünya savaşı sonrasında kabul edilen Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 71. Maddesinde söz edilmiştir. İlgili maddeyle Birleşmiş Milletlerin danışma amacıyla Sivil Toplum Kuruluşlarına güvenebileceği hükmü yer almıştır.¹¹² Ancak dünyada sivil toplum örgütlenmeleri açısından ileri olan ülkelerde ülke çıkarları dışında savaş, yoksulluk gibi dünyanın sorunlarına aynı hassasiyetle yaklaşmadığı ortadadır. Tüketici haklarından, insan haklarına, hayvan haklarından ekolojik dengeye birçok alanda sivil toplum kuruluşlarının sayısı oldukça fazlayken, yoksulluğu giderme, savaş önleme, silahlanmaya karşı olma gibi alanlarda¹¹³ etkin olan sivil toplum kuruluşları çok az sayıdadır.

Sivil toplum örgütleri demokrasinin gelişimine, demokrasi de sivil toplum örgütlerinin varlığına, derinleşmesine ve toplumsal etkisine bağlı olarak gelişme göstermektedir. Olması gereken de sivil toplumdan beklenti de bu yöndedir. Ancak Ortadoğu ülkelerinde ve Türkiye gibi ülkelerde 28 Şubat sürecinde olduğu gibi sivil toplum örgütleri devletin toplumu düzenlemede çok amaçlı bir aygıtı haline dönüşebilmektedir.

Liberal düşüncede sivil toplum yaklaşımı farklılıkları farklılıklarıyla kabul etme yönündedir. Liberal toplumda insanlar doğuştan getirdikleri farklılıkları rahatlıkla sergileme imkânı bulurlar ve takiyye yapma gereği hissetmezler.¹¹⁴ Türkiye gibi kozmopolit yapıya sahip ülkelerin tek bir prototipe dönüştürme çabası

¹¹² Hüseyin Özgür ve Muhittin Acar, Çağdaş Kamu Yönetimi I, Nobel Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara 2003. s.242

¹¹³ Metin Çulhaoğlu ve Kemal Okuyan, Sivil Toplum/ Devletin Büyümesi, Kayhan Matbaası, İstanbul 2001. s. 81

¹¹⁴ Ömer Çaha, Dört Akım Dört Siyaset, Orion Kitabevi, Ankara 2007. s. 5-51

çoğu insanın kendi kültürlerini, farklılıklarını saklamasına sebep olmuştur. Bu takiyyeci yaklaşım sivil toplum kuruluşlarında da görülmektedir.

Devlet sivil toplum örgütlerine hakemlik yaparak çalışma alanlarını kolaylaştırırken, sivil toplum örgütleri de devletin yükünü hafifletici görevler yürütebilecektir. Yoksulluk, terörizm yolsuzluk gibi alanlarda direkt ya da endirekt çalışmalar yürüterek bir taraftan demokrasi gibi temel değerlerin gelişmesine, diğer taraftan devletin yükünü hafifleten faaliyetlerle riskin paylaşılmasını sağlayacaktır.

Hobbes bu diyalogu doğa yasası bağlamında değerlendirmektedir. “Adalet nasıl ki daha önceki bir ahde dayanırsa, minnettarlıkta önceki bir iyiliğe yani önceki bir bağışa dayanır. Bir başkasından salt iyilik amacıyla bir fayda elde etmiş olan bir kişi, o faydayı sağlayanın iyi niyetinden pişmanlık duymaması için gayret etmelidir. Bağış gönüllülük esasına dayandığı için bütün gönüllü eylemlerin amacı insanın kendi iyiliği içindir. Bunun dışında davranma insanın doğasına aykırıdır ve nankörlük olarak nitelendirilir”.¹¹⁵

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının, güçlerini birleştirememesi, ortak hareket edememesi, profesyonelleşememesi, donanımlı insan kaynakları yetersizliği, toplumsal güveni oluşturmaması, ekonomik yetersizlik gibi nedenlere bağlı olarak toplumdan gerekli ilgiyi görememektedirler. ABD’de ailelerin %89 yardım ve bağışta bulunurken bu oran Türkiye’de %10’lar civarındadır.

Türkiye’de son yirmi yıldır sivil toplum kuruluşlarının niceliksel olarak artışı görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla Türkiye’de STK sayısı 150.000’i geçmiştir. Bunlar 100.000’nin üzerinde derneklerden 4.700’e yakını vakıflardan, diğerleri sendika, oda, gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren STK’lardan oluşmaktadır. Bu sayısal artışın nitelik açısından ve derinleşme açısından aynı oranda verimli olduğunu söylemek oldukça güçtür. Örneğin Türkiye’de yoksullukla mücadele amacıyla kurulmuş bu alanda faaliyet gösteren dernek, vakıf v.b. STK’ların sayısı ortalama olarak 30.000 civarındadır. Son zamanlarda ivme kazanan bu artış Avrupa ülkeleri ile mukayese edildiğinde Türkiye’nin durumu daha net ortaya çıkmaktadır. Almanya’da 2 milyon 100 bin, Fransa’da 1 milyon 470 bin, STK bulunmaktadır. STK açısından en gelişmiş ülkelerden olan ABD’de 1 milyon 200 bin dernek bulunmaktadır. Fransa ve Almanya’da her 40 kişiye bir dernek düşerken Türkiye’de bu oran 800/1’dir. Ulus devlete geçiş ve nüfus oranı olarak Türkiye’ye en yakın olan

¹¹⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, (Çev. Semih Lım) Yapıkredi Yayınları, İstanbul 2005. s. 119

Fransa’da her on kişiden dördü bir STK’nın faaliyetine katılmaktadır. ABD’de her 15 kişiden biri bu kurumlarda çalışmaktadır.

Yoksullukla mücadele dünyada ve Türkiye’de iki yöntem etrafında şekillenmektedir. Birincisi yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik uzun vadeli dolaylı mücadele yöntemi ikincisi ise direkt çözümlerin öncelendiği mevcut durum üzerinden sebep sonuç ilişkilerinin ötelendiği dolaysız mücadele yöntemidir. Gelişmekte olan ülkelerde dolaysız yöntemler denilen direkt çözüm yolları en sık başvurulan yöntemlerdendir. Bu uygulamalar yoksulluğu ortadan kaldırmadığı gibi yoksulluğu bir yaşam tarzına dönüştürmekte, tembelliğe ve her şeyi devletten bekleyen bir toplumsal algıya yol açmaktadır.

Dünya nüfusunun %10’u dünya gelirlerinin %70’ine sahiptir. Bu alanda başı çeken ABD dünya gelirinin yaklaşık %25’ine sahipken arkasından Japonya ve Almanya O’nu takip etmektedir. Buna karşılık dünya nüfusunun yarıya yakın kısmı günlük 2 Amerikan doları gelirin altında yaşarken günlük bir doların altında yaşamını devam ettirmeye çalışanların oranı 5/1’dir. Yani dünya nüfusunun beşte biri açtır. Dünya nüfusunun en fazla yoksul bölgesi Güney Asya ve Sahra Altı ülkelerdir. Mozambik, Etiyopya, Somali, Sudan, Kenya gibi ülkelerin yoksulluğu kronik yoksulluğa dönüşmüş hayatta kalmaları yapılacak bağışlara ve yardımlara kalmıştır.

Son 30 yıldır yoksullukla mücadele devlet politikalarının yanında sivil toplum örgütlerinin faaliyetleriyle çözüm yolları aranmaktadır. Sivil toplum örgütleri bir taraftan yoksullukla mücadele ederken diğer taraftan devleti dengeleyen yasama yürütme yargı ayağına yeni bir ayak olarak ortaya çıkmıştır. Yoksulluğa etki eden nedenler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ama en önemli etken gelir dağılımındaki eşitsizlik ve eşit fırsatların oluşturulmamasıdır. İnançlar açısından değerlendirildiğine yoksul olan insanların büyük bir çoğunluğu İslam coğrafyalarında yaşayan Müslümanlardan oluşmaktadır. Aynı şekilde iç karışıklıklar savaşlar ve rejim sorunları da aynı coğrafyalarda görülmektedir.

Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları 1950’lere kadar devletçi bakışla 1950-55 arası kapitalist yaklaşımla 1955-1985 yıllar arası yine devletçi yaklaşımla sürdürülmüştür.¹¹⁶ Türkiye’de yoksulluk alanında yapılan çalışmalar yoksulluğu ortadan kaldırmaya da belirli iyileşmeler yaşanmıştır. Türkiye’de 1973 yılında yoksulluk oranı %32.01, 1978 yılında %24.98, 1985 yılında %29.88 2004 yılında

¹¹⁶ İdris Küçükömer, Batılılaşma / Düzenin Yabancılaşması, Profil Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul 2013, s. 158.

%26.98¹¹⁷ olarak gerçekleşmiştir. Özal dönemiyle başlayan liberal ekonomi politikaları uygulanmasının yanında yoksulluğu önlemede birinci önceliği devlete bırakmış ve devletin sosyal politikalar üreterek yoksulluğu önleyebileceği tezi savunulmuştur. Ancak gelinen noktada yoksulluğu önlemeyi devlet tekeline bırakmanın bazı sakıncaları ortaya çıkmıştır. En önemli sakıncalardan biri devletin yoksulluğu gidermek adına yaptığı çalışmalar bütçeden; dolayısıyla yine kamudan tahsil edilmektedir. Bu uygulama yoksullukla dolaysız mücadele anlamında verimli olsa da uzun vade de kronik hale getirmekte diğer taraftan yoksulluk kültürü oluşturmakta ve vatandaş tembelliğe doğru sürüklemektedir.

Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde yürütülen sosyal yardımların bir diğer sakıncası siyasi yozlaşmaya yol açmasıdır. Yapılan yardımların siyasiler ile seçmenler arasında bir alış veriş haline dönüşmesi, oy pazarlığı haline gelmesi, bir taraftan katılımcı demokrasiyi sekteye uğrattırken diğer taraftan onurlu seçmen kitlesini yok etmektedir. Türkiye’de çok fazla uygulama alanı bulan sosyal yardım oy alışverişi 1990’lı yıllarda iki anahtar sloganıyla yürütülürken günümüzde farklı yaklaşımlarla devam etmektedir. Bu çalışmanın yapıldığı günlere denk gelen genel seçimde ve bundan önceki yerel ve genel seçimlerin arifesinde TOKİ’nin sosyal konut projesi uygulamaları tesadüfî bir süreç değildir. Aynı şekilde siyasi partilerin seçim propagandalarını yoksulluk ve sosyal yardımlar üzerine geliştirmeleri yoksulluğun genel bir sorun olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu yapısal bozukluğu sosyal bilimciler Klientelizm kavramıyla açıklamaktadır. Klientelizm hakları dayalı bir reformun gerçekleşmesini engellerken güvence kapsamının genişletilmesini ve tüm nüfus için gerekli hizmetlerin gerçekleşmesini sağlayacak kamu kaynaklarının tüketilmesine neden olmaktadır¹¹⁸.

Türkiye’de yoksullukla ilgili alan çalışmaların geç tarihlerde yapılması mevcut durumun tespiti konusunda geç kalınması alınacak tedbirleri de geciktirmiştir. En son TÜİK tarafından 2009 yılında yapılan yoksulluk araştırması üzerinden neredeyse altı yıl geçmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de son kertede yoksullukla mücadelenin sadece siyasete bırakılmaması gerekliliğinden hareketle toplumsal bilincin geliştirilmesi ve toplu bir mücadele etmek amacıyla STK’lar devreye

¹¹⁷ İdris Sarısoy ve Selçuk Koç, Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi, Maliye Dergisi, Sayı.158 Yıl 2010. s. 335

¹¹⁸ Metin Onur, Sakarya Üniversitesi İİBF Araştırma Görevlisi, Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Yıl. 2011. Sayı. 1 s. 183.

sokulmuş veya diğer bir ifadeyle devletin alanı olarak görülen yoksullukla mücadeleye STK'lar el atmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde hizmet anlayışı üçlü bir yapıda yürütülmektedir. Birincisi kamu kaynakları kullanılarak devlet eliyle hizmet yürütmedir. Bu alanda yapılan sosyal çalışmalar kamu gelirleriyle yürütüldüğü için yoksulluk gibi sorunlarda kısır döngüye sebep olmaktadır. İkinci yöntem; özel sektör aracılığı ile yürütülen hizmetlerdir. Özel sektörün birinci hedefi kar amacı gütmesidir. Yoksulluk gibi sosyal projeler ikinci hatta üçüncü önceliklidir. Özel sektör marifetiyle yoksullukla mücadele istihdam kaynaklı bir yaklaşımla ele alınmakta ve düşük ücretle üretimi artırma çabası içerisinde girilmektedir. Böyle bir durumda çalışanların yoksulluğu öne çıkmaktadır.

Üçüncü hizmet alanı olarak STK'ları devreye girmektedir. Devletten özerk kar amacı gütmeyen, gönüllülük esasına dayalı, kaynaklarını vatandaşların yardımlarından oluşturan bu kuruluşların yoksullukla mücadelede daha etkin olacağı öngörülmektedir.

Dünya nüfusunun %16'sını oluşturan kesim dünya gelirinin %81'ine sahipken dünya nüfusunun %46'sı gelirlerin yalnızca %1.25'ine sahiptir. Bu rakamlar bize şu sonucu vermektedir. Dünyada yoksullukla etkin samimi mücadele politikaları izlenmiş olsa dünya gelirlerinin %81'ine sahip olan %16 oranındaki varıl insanlar gelirlerinin sadece %1'lik kısmını yoksullukla mücadeleye ayırsalar yoksulluk bir gecede çözülebilecek bir sorundur.¹¹⁹ Aynı çözüm yolu Türkiye için de geçerlidir.

Yoksullukla mücadelede sivil toplum örgütlerinin etkinliğini artırmak için içyapısal değişikliklerin yanında devlet tarafından yapılması gereken reformlar ve yasal düzenlemelerde gerekmektedir. Son verilere göre Türkiye'de 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.308 TL, yoksulluk sınırı ise 3.500 TL'dir. Asgari ücretin 949 TL olduğu Türkiye'de buna göre açlık sınırının altında kalan kişi sayısı oldukça fazladır. Yoksulluğu önlemede devletin yasal düzenlemeler ve kurumsal değişiklikler yapması elzemdir.

Devletin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü uhdesinde yürüttüğü yoksullukla mücadele faaliyetleri eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirileri önlemek adına daha şeffaf, denetlenebilir, sorgulanabilir bir yapılanmaya

¹¹⁹ Ali Bayramoğlu, Etyen Mahçupyan, Alev Erkilet vd, Sivil Toplumu Konuşmak, Kaknüs Yayınları, 1. İstanbul 2005. s.227.

gidilmelidir. Bunun için de illerde ve ilçelerde oluşturulan vakıf yönetimleri daha sivil hale getirilerek sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve halktan katılımlar sağlanmalıdır. Bu kurullar siyasi yozlaşmaya mahal bırakmayacak şekilde üç ya da beş yılda bir değiştirilmelidir. Yönetim kurulu ve denetim kurulları aralarında nöbetleşe görevlendirmeler yerine aktif sivil denetime açık bir yapıya bürünmelidir.

Yoksul kimliğinin bölgesel farklar gözetilerek tam olarak tanımlanması ve günün şartlarına göre uyarlanması gerekmektedir. Bu amaçla Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Kütüğü oluşturulmalı ve yoksul insanların buradan takibi yapılmalıdır. Yoksul olan insanların yoksulluğunu ispat etmek için resmi kurumlara başvurmaları ekonomik ve emek açısından ayrı bir külfet getirmektedir. Yardıma muhtaç insanlar bu yardımlardan faydalanmak için ya aracı simsarlara başvurmakta veya siyasi kurumların kapısını çalmaktadır. İki yola da başvuramayan gerçek ihtiyaç sahibi kişiler bu yardımlardan faydalanamamaktadırlar. Yerinde denetimin olmadığı kişi beyanına dayalı önkoşullar yerine devletin etkin kurumları vasıtasıyla yoksulluğu ve yoksulu yerinde incelemeli ve yapılacak yardımları buna göre değerlendirmelidir.

Türkiye yoksullukla mücadele stratejisi, acil durum stratejisi vb. alanlarda STK ve diğer kuruluşlar işbirliğinde stratejik planlar yapmalıdır. Olağan dışı durumlarda planlanan stratejiler uygulamaya konulmalı ve kaotik ortamın oluşması engellenmelidir. Vakıflar Bilgi Sistemi, Dernekler Bilgi Sistemi gibi data çalışmaları Türkiye Yoksulluk Bilgi Sistemi üst çatısı altında birleştirilmeli ve Türkiye'nin her yerinde yardım faaliyetlerinde bulunan resmi, özel kurum ve kuruluşların kullanımına açılmalıdır. Bu şekilde oluşturulan yoksulluk karneleri daha yakından takip edilebilecektir.

Ekonomik politikalar gözden geçirilerek yoksullukla mücadele konusunu piyasanın koşullarına veya yalnızca devletin yetkisi altında kısıtlamadan toplumsal bilinç oluşturma ve toplu mücadele politikası belirlenmelidir.

Yoksulluğu oluşturan nedenlerin ortadan kaldırılması yönünde çalışmalar yürütülmelidir. Bu amaçla gerek devlet televizyonlarında gerekse özel televizyonlarda kamu spotları ve uyarıcı kısa filmler yapılarak israfın önüne geçilmeli bilinçli tüketici eğitimleri öncelenmelidir.

Tarıma dayalı politikalar üzerinden toprak reformu ve benzeri yasal düzenlemelere gidilerek, toprak parası, ürün parası gibi çiftçilere yönelik olarak yapılan nakdi yardımlardan vazgeçilerek aynı yardımların ürün bazında değerlendirilmesi ve bu amaçla üretilen ürünlere taban fiyat konularak insanlar

üretime teşvik edilmelidir. Bu aynı zamanda geriye göçü sağlayacak ve şehirlerde göçe dayalı olarak oluşan kent yoksulluluğunu minimize edecektir. Türkiye’de kırsal yoksulluğun bu kadar büyük oranda olması tarım politikalarıyla yakından ilişkilidir.

Çalışanların yoksulluğunun önlenmesi amacıyla taşeronlaşma ve emek sömürüsü minimize edilmelidir. Esnek çalışmaya dayalı üretim, çocuk çalıştırma, gündelik çalışma gibi enformel çalışma alanları etkin denetime tabi tutulmalıdır. Eşit işe eşit ücret ilkesi gereği kamu, özel sektör ayrımı yapılmadan başta asgari ücret olmak üzere iyileştirilmelere gidilmelidir.

Türkiye’de uzun yıllar eleştiri konusu olan bir diğer uygulama vergilendirme sistemidir. Devlet kayıt dışı istihdam ve vergi kaçağı ile ilgili etkin, yaptırım gücü yüksek uygulamalara yer vermelidir. Mevcut vergi kalemlerinden veya yeni oluşturulacak vergi sistemiyle sosyal yardım vergisi veya sosyal yardım katkı payı olarak yeni kaynaklar oluşturulmalıdır. Kamu bankaları veya özel bankaların karları üzerinden belirli bir oranda kesintiye gidilmeli aynı şekilde eğlence merkezleri ve trafik cezaları gibi uygulamalardan elde edilen bütçe sosyal yardımlara ayrılmalıdır.

Kamu harcamalarının yerinde kullanılması ve kamuda israftan kaçınılması yoksulluğu ortadan kaldıracak önemli etkenlerden bir diğeridir. Türkiye’de özellikle kamu harcamaları konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi ve denetimsizlik sorunu bütçeden büyük bir oranın bu yolda harcanmasına vesile olmaktadır. Türkiye’nin sosyal yardımlar alanında ödemelerinin toplamı genel bütçenin %8-13 arası değişmektedir. Bu rakamın büyük bir bölümü yaşlı aylığı, eğitim yardımları gibi alanlardadır. En az pay işsizlik maaşı, aile yardımı alanlarındadır. Yoksullukla mücadelede genel bütçeden daha fazla pay aktararak üretime yönelik kredi uygulamaları ve destek çalışmaları yapılmalıdır.

Yoksullukla mücadele faaliyeti gösteren STK’lar öncelikle doğru odaklanmış bir faaliyet alanı seçmelidir. Kurum felsefesi, faaliyet amacı, misyonu, vizyonu ve hedefleri olmalıdır. Buna göre insan kaynakları oluşturulmalı ve organizasyon yapılmalıdır. Yapılacak faaliyetler kısa, orta uzun vadeli olarak sınıflandırılmalı, buna göre strateji belirlenmelidir.

Kar amacı gütmeyen bu kuruluşlarda kaynakların oluşumu hayırsever vatandaşların bağışları ile olmaktadır. Dolayısı ile harcama kalemleri daha net belirlenmeli, toplanan yardımlar amacına uygun yerlerde ve yardım yapanların istekleri doğrultusunda şekillenmelidir. Kaynakların sürekliliğini sağlamak amacıyla girişimler yapılmalı, yeni işbirlikleri, yeni gönüllüler, projeler geliştirilmelidir.

Gönüllülerin katılımını kolaylaştırıcı politikalar üretilmelidir. STK'ların genel sorunlarından biri de demokratik olmayan uygulamalarla çoğulcu demokrasi yaklaşımının dışında kalmalarıdır. Yönetim kurulu, denetim kurulu, müteveli heyet başkan seçimi vb. yapılanmalar demokratik uygulamalardan ziyade ekonomik ve siyasi nedenlere dayanakla oluşturulmaktadır. Hiyerarşik yapılanma da buna göre yatay örgütlenme yerine dikey örgütlenme şeklindedir.

STK'ların etkinliğini kısıtlayıcı bir diğer sorun, kendini yenileyememe ve toplumsal gelişmelere ayak uydurmamalarıdır. STK'ların hem kendi çalışanları hem de gönüllü çalışanları çağın gereklerine uygun olarak kendini yenileyebilmeli ve geliştirebilmelidir. Teknolojik imkânlardan azami fayda sağlamalıdır. Türkiye'de STK'lar mistik kendine has, sınırlı, dar yapılanmalarından kurtularak ulusal ve uluslar arası kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gitmeli güç birlikteliği oluşturmalıdır. Sosyal yardımlarda ve yoksullukla mücadelede bireysel çalışmalar yerine kolektif yapılanmalar daha verimli sonuç doğuracaktır.

STK'ların yoksullukla mücadele faaliyetlerinde kalite standartlarının olmaması her kurumun kendine has uygulamalarının olması standart bir kalite ölçütünün yakalanamamasına vesile olmaktadır. Ulusal veya uluslar arası standartlar belirlenerek STK'ların faaliyetleri yönlendirilmelidir. Hizmetin bulunabilirliği, sürdürülebilirliği, yerinde ve zamanında yapılması gibi kurum içi kurum dışı ölçümlemeler, kurumun fiziki koşullarını, araç-gereç ve materyallerini, nezaket, müşteri memnuniyeti, geri dönüşüm gibi hard ve soft ölçümlemeler ile hizmet öncesi ve hizmet sonrası takip ve değerlendirmeleri içeren aktif ve pasif ölçümlemeler kullanılmalıdır.

Yoksullukla mücadele eden STK'ların yaptıkları yardımların denetlenmesinin zorluğu ya da denetlenememesi bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye'ye yapılan yardımlardan yola çıkarsak; sadece Türkiye'den devlet kurumları kanalıyla ve STK'lar tarafından yapılan yardımların niceliksel ve niteliksel değerlemesinde oluşan yekûn; Suriye'de mutlak yoksulluğu ortadan kaldırabilecek durumdadır. Suriye'de ve mülteci kamplarında yoksulluk devam ettiğine göre, ya yapılan yardımlarda bir abartı söz konusu veya Suriye'deki yoksulluğun boyutları çok daha fazla demektir. Özellikle yurtdışına yapılan yardımların denetlenememesi ve rakamsal tutarsızlıklar güven konusunda sıkıntılar oluşturmaktadır.

Son tahlilde; Türkiye özelinde dünyada yoksulluk öncelikli olarak açlık sebebiyle ölen insanların temel gıda ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar

olmalıdır. Orta ve uzun vadeli çözümler; açlığı ve açlığa bağlı ölümleri ortadan kaldırdıktan sonra değerlendirilmelidir. Yoksulluk bölgesel, ülkesel, dinsel vb. ayrımların ötesinde insan hakları bağlamında değerlendirilmeli ve kısa dönemli net çözümler üretilmelidir.

Türkiye’de yoksullukla mücadelede idari, hukuksal düzenlemelerin yanında STK’ların etkinliğini artıracak, yönlendirecek çalışmalara yer verilmelidir. İlk etapta Türkiye’nin yeni bir yoksulluk haritası çıkarılarak, öncelikler ve temel ihtiyaçlar belirlenmeli buna göre siyaseti, üniversiteleri STK’ları içine alan çözüm yolları üretilmeli, izleme komisyonları kurularak geri dönüşümler sağlanmalıdır. Yoksullukla mücadelede yapılan yardımların sadaka kültüründen çıkartılarak bir hak bağlamında değerlendirilmeli etkin denetimlerle mükerrer yardımların önüne geçilmeli ve yardımlar siyasi bir alış veriş olmaktan çıkarılmalıdır. Yoksullukla mücadelede gerçek ihtiyaç sahipleri belirlenmeli, yapılan yardımlar tembelliğe yol açmamalıdır. Mutlak yoksulluğun sıfırlandığı Türkiye’de göreceli yoksulluk üzerine çalışmalar yapılmalı göçe dayalı kent yoksulluğu, kayıt dışı tarımsal üretime dayalı kır yoksullu ve yoksulluk riski bulunan gruplar üzerine çalışmalar yürütülmelidir. Taşeronlaşma, israf kültürü, gelir dağılımı adaletsizliği, eğitim, fırsatların eşitsizliği gibi yoksulluğa neden olan etkenler üzerinde orta ve uzun vade de stratejiler belirlenmelidir.

Yoksulluk gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçların yanında yoksunluk bağlamında da ele alınmalıdır. Eğitim yoksunluğu, demokrasi yoksunluğu, kültür yoksunluğu, sosyal yoksunluk, hukuk yoksunluğu gibi yoksulluğun altlığına oluşturan temel etkenler iyileştirilmelidir.

Sonuç olarak yoksulluk daha doğru ifadeyle açlık uzun vadeli çözümler beklemeden varlıklı insanların gelirlerinden çok küçük bir kısmını feragat ederek/ettirilerek bir gecede çözümlenebilecek bir sorundur. Açlığa bağlı ölümler önlendikten sonra uzun vadeli çözümler ve planlamalar yapılmalıdır. Yoksulluğu önlemede devlet eliyle yapılan iyileştirmelerin yanında sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmalar önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Muhittin, Özgür, Hüseyin, Çağdaş Kamu Yönetimi II, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.
- Acun, Fatma, Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum, Sivil Toplum Dergisi, 10 (2005).
- Açıkgöz, Reşat, Şükrü, Yusufoğlu, Türkiye'de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 1.1 (2012).
- Akay, Hale, Emel, Kurma, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004.
- Akgül, Aziz, Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları, 2006.
- Aktan, Can, Globelleşme ve Yoksulluk. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara, HAK-İş Yayını, 2002.
- Akyüz, Vecdi, İslam'da Yetim Hakları ve Sorumluluklarımız, 2. Baskı, İstanbul, Pelikan Basım, 2013.
- Aras, Zehra, Sermayenin Küresel Saldırısı. Taşeronlaştırma, Www.Marksisit.Net
- Arpaçioğlu, Özge, Metin, Yıldırım, Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4.2 (2011).
- Aslan, Seyfettin, Sivil Toplum ve Demokrasi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 15.2 (2010).
- Aydoğdu, Cengiz, Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlenmesi, Ankara Tabib Odası 2014
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Deprem Şurası Raporu, Ankara, 2004.
- Balcı, Asım, Ahmet, Nohutçu, Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Ankara, Seçkin Yayınları 2013.
- Bardakoğlu, Ali, Hayrettin, Karaman, H Yunus, Apaydın, vd. İslam ve Toplum İlmihali, 12. Baskı, Cilt II. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Başak, Ayhan, Yılmaz, Yaman vd, Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi, İstanbul, Kaknüs, 2005.
- Dernekler Daire Başkanlığı, Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler, www.dernekler.gov.tr.
- Bauman, Zygmunt, Bireyselleşmiş Toplum, 2. Baskı, İstanbul, Kayhan Matbacılık, 2011.

- Bayhan, Vehbi, Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri, Patronaj Ve Noptizm. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26.1 (2002).
- Bayramoğlu, Ali, Etyen, Mahçupyan, Alev, Erkilet, vd. Sivil Toplumunu Konuşmak, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005.
- Bora, Tanıl, Beşli Sivil İnisiyatif Biterken, Birikim Dergisi, 118 (1999).
- Buğra, Ayşe, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Yoksulluk ve Sosyal Haklar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2005.
- Çaha, Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Ankara, Orion Kitabevi, 2012.
- Çaha, Ömer, Dört Akım Dört Siyaset, Ankara, Orion Kitabevi, 2007.
- Çaha, Ömer, Osmanlı'da Sivil Toplum www.ankaraedu.tr
- Çaha, Ömer, Siyasi Düşüncelere Giriş, 3. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.
- Çalışanlara Yönelik Sendikal İstatistikler, www.iscider.org.
- Çulhaoğlu, Metin, Kemal, Okuyan, Sivil Toplum/Devletin Büyümesi, İstanbul, Kayhan Matbası, 2001.
- Dalgın, Nihat, Zekat Hükümleri, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2011
- Yardımlı Derneği, 2013 Yılı Gelir Gider Tablosu. www.yardimeli.org.
- G. Roskin, Michael, Çağdaş Devlet Sistemleri, Ankara, Adres Yayınları, 2013.
- Gönenç, Ayşenur, Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, İstanbul, Alt Kitap, 2001.
- Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 16. Baskı. Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2014.
- Güler, Burcu Kümbür, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13.3 (2011).
- Güloğlu, Tuncay, Muharrem, Es, Bilgi Topluma Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk, Kocaeli Örneği. 2011
- Gündoğan, Necati, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Sanayi Odası Dergisi, (2008).
- Güneş, Mehmet, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Politikası Olarak Sürdürülebilirliği, Sakarya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Sosyal Ve Ekonomik Araştırma Dergisi, 2013
- Haldun, İbn, Mukaddime I, (Çev. Süleyman Uludağ) İstanbul, Dergah Yayınları, 1982.
- Hatipoğlu, Muzaffer, Ali, Parlar, Belediye Yerel Yönetim Hukuku ve Mevzuatı II. Ankara, Yayın Matbaacılık , 2005.
- Herdem, Kasım, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremine Türkiye'deki Kriz Yönetimi Anlayışı Üzerinde Oluşturduğu Değişiklikler, Amme İdaresi Dergisi, 44.2 (2011).

- Heywood, Andrew, Siyaset, (Çev. Bican, Şahin, Mete, Yıldız) 9. Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2013.
- Hobbes, Thomas, Leviathan, (Çev. Semih, Lım) Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 2005.
- <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/gelir-gider/86> Alıntı Tarihi: 11.01.2015
- İbrahim, Ferhad, Heidi, Wedel, Ortadoğuda Sivil Toplum Sorunları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- İnalcık, Halil, Vakıf Medeniyeti, Vakıflar Dergisi Özel Sayısı, (2006).
- Suç ve Adalet İstatistikleri. www.tuik.gov.tr.
- Karadağ, Ahmet, Bahattin, Akşit, Kurtuluş, Cengiz, vd, Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul, Kaknüs Yayınları , 2005.
- Karakaş, Mehmet, Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiyede Bağımsız İdari Otoriteler, Maliye Dergisi, 154 (2008).
- Karaman, Hayrettin, Ali, Bardakoğlu, H Yunus, Apaydın, vd, İlmihal, İman ve İbadetler, 12. Baskı, Cilt I. Cilt. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Kaya, Gazanfer, Kaya Aslan, 1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5.1. (2011)
- Kayhan, Veli, Yoksullukla Mücadele'de Din Etkisi, Akademik Araştırma Dergisi, 2 (2006).
- Keskin, Bedrettin, Kentsel Yoksullığa Yönelik Yerinden ve Yerel Mücadele Sosyal Belediyecilik, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2012).
- Keyman, Fuat, Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2004.
- Kılıç, Ramazan, Şahin, Çetinkaya, Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34 (2012).
- İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, TBMM. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Terör Ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı Raporu, Ankara, TBMM, 2013.
- Köç, Ahmet. Umera Vakıfları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12.22 (2009).
- Kurul, 2009-4 Araştırma ve İnceleme Raporu, Ankara, Devlet Denetleme Kurulu, 2009.
- Kurul, İslam Ansiklopedisi Cilt 44. Türkiye Diyanet Vakfı. 2012
- Küçükömer, İdris, Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması, Profil Yayıncılık, 2013.
- Küçükömer, İdris, Sivil Toplum Yazıları, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1994.
- Mardin, Şerif, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Mete, Tuncay, Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar, Sivil Toplum Dergisi, (1) (2003)
- Nakipoğlu, Cüneyt, Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

- Onur, Metin, Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi, Çalışma ve Toplum Dergisi, 1 (2011).
- Ortakaya, Ahmet Fatih, Gamze Torun, Sosyal Yardımlar, Yardım ve Dayanışma Dergisi, 2.3 (2011).
- Önen, Mustafa, Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi, Malatya Örneği, 79 (2010).
- Özcan, Emre, Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum Devlet İlişkisi, Başkent Üniversitesi (2009)
- Özdemir, Hikmet, Vakıflar ve Sivil Toplum, Yeni Türkiye Dergisi, 18 (1997).
- Özdemir, Süleyman, Halis, Başel, Hasan, Şenocak Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi Ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Araştırma, İstanbul (2012)
- Özden, Kemal, Yerel Yönetimler Güncel Sorunlar ve Tartışmalar, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2013.
- Özgür, Hüseyin Muhittin, Acar ve Hüseyin, Özgür, Çağdaş Kamu Yönetimi I, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003.
- Özmen, Bülent, 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi Raporu, Ankara, Türkiye Deprem Vakfı, 2000.
- Öztürk, Mustafa, Işın Çetin, Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar, İstanbul, Yaşar Üniversitesi (2011)
- Dünya Bankası Raporu Grubu Türkiye İşbirliği Ülke Programının Görünümü, 2014.
- İBB Faaliyet Raporu, Eğitim ve Sosyal Hizmetler , 2005.
- İBB Faaliyet Raporu, Eğitim ve Sosyal Hizmetler, 2013.
- Ryfman, Philippe, Sivil Toplum Kuruluşları, (Çev. İsmail, Yerguz) İstanbul, İletişim Yayınları 2006.
- Sarısoy, İdris, Selçuk Koç, Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi, Maliye Dergisi 158 (2010).
- SERTKAYA, İbrahim. Demokrasi Yolunda Bir Hayat Adnan Menderes. 2. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2008.
- Seyyar, Ali. Sosyal Güvenlik Terimleri, İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2005.
- Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Şerif, Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, Makaleler III. İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Şerif, Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Taş, H.Yunus, Selami Özcan, Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma, Büyüme ve Gelişme III. Konferans Raporu, Yalova, 2012.
- TOBB, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara, TOBB, 2014.
- Topbaş, Osman Nuri, Vakıf, İnfak Hizmet, 1. Baskı, İstanbul, Erkam Yayınları, 2012.
- Topgül, Seda, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14.1 (2013).

- Tunç, Ahmet, Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları. Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler, Birey ve Toplum Dergisi, (2014).
- TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>
Alıntı Tarihi.10-02-2015
- TÜİK Yoksulluk Çalışması [http://www.tuik.gov.tr /PreHaber Bultenleri.do?id=10952](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10952)
Alıntı Tarihi.10-01-2015
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Verileri, www.vgm.gov.tr.
- Weber, Max, Bürokrasi ve Otorite, (Çev. H Bahadır, Akın) Ankara, Adres Yayınları , 2013.
- İHH Yayınları, İyilik Her Zaman Her Yerde, İstanbul (2013)
- İHH Yayınları, Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu (2011)
- Yazıcı, Erdinç, Taşeron İşçisi Gerçeği Araştırması Özet Raporu, Ankara, HAK-İŞ Yayını, 2014.
- Yıldırım, Ahmet, Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Yıldırım, Bülent (Ropörtaj), İHH Faaliyetleri, Pınar Balta Hilal, (Z Dergisi).
- Yılmaz, Ali, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Yoksullukla Mücadeleye Etkisi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009.
- Zariç, Sami, Türkiye'de Düşünce Kuruluşları ve Karşılaştığı Sorunlar, Akademik Bakış Dergisi 31 (2012).
- Zengin, Eyüp, Salih, Özcan, Ayhan, Şahin, Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi Dergisi 19.2 (2012).